

פתגם המלך (אסתר א, כ), והוא קמץ בסמיכות. פתגם חרגום דבר פתגם.

פרעש פרעש אחרי פרעש אחד (שמואל א' כד, טו), ידוע. ולגריעותו ולחולשתו כנגד המלך כנה עצמו ככלב ופרעוש. ויונתן חרגום בחר חלש בחר הדיוט חר. וחרגום לבקש ארץ פרעש אחד (שם א' כו, כ). ית חלש חר. ועוד הוא שם אדם¹).

ואשר הוא בן חמש אותיות

פתשגן פתשגן הכתוב (אסתר ג, יד). ובריש וזה פתשגן פתשגן הנשחון (עזרא ג, יא), טופס כתב*. פתשגן וחרגום את משנה התורה ית פתשגן אוריחא בתי"ו). וחרגום ויכתוב שם על האבנים את משנה תורת משה ית פתשגן אוריחא דמשה² בריש. וכן בארמית פתשגן אגרתא (עזרא ד, יא), בריש ושניהם ענין אחד. ופי דעתי כי אינם לשון עכרית כי אם לשון ארמית, כי לא נמצאו כי אם בספרי הגולה, וכן פתגם וכן נשגון.

פרשדן פרשדן ויצא הפרשדנה (שופטים ד, כב), יש לפרש בו שהוא שם מקום כך והנון והר"א נוספים כמו נו"ן וה"א המסדרונה (שם ג, כג). או שניהם יש בדם הנו"ן והה"א להאר כלשון נקבה כמו באחרונה, בראשונה, ואף על פי שהיה משפטים מלרע אם הה"א לשון נקבה. ודעת החרגום בו שהוא פרש והדל"ח נוסף, כלומר אחר שחקע החרב בבטנו יצא הפרש מכטנו. וכן חרגום אותו ונפק אוכל"א שפוך. ודומה כי דעתו הירצה שהמלה מורכבת מן פרש ומן שדונה שהוא לשון שפיכה כחרגום.

נשלמה אות הפא.

פרשו פרשו פרשו עלי ענני (איוב כו, ט), אמרו שהוא כמו פרש בשו"ן והו"ן נוסף. ויש אומרים שהמלה מורכבת משלש מלות פרש שרי זיו.

אורת הצדי.

פרתים פרתים הפרתים (אסתר א, ג), הם השרים הגדולים המיוחסים. ואדני אבי זל כרזב כי המ"ם נוספה כמ"ם פתאם, שלשם והם הפחוות של עבר נהר פרת.

צאל יסכחו צאלים צללו (איוב ט, כב), תחת צאלים צאלים ישכב (שם ט, כא), הם עצים או צמחים גדלים על המים ועל הכזה. ופירש יסכחו צאלים צללו הוא כפל ענין, כי כך פירוש יסכחו צאלים והצאלים הם צללו. והפסוקים ההם יתפרשו בדרך תימה, כי מרוב גדלו לא ישכב החת צאלים ואין צאלים בעולם שיסכחו.

פתניל פתניל ותחת פתניל מחגרת שק (ישעיה ג, כד), לבוש שלובשין אותו לכבוד ולתפארת. ואמרו שהוא הנקרא אלנילאה [אלגלאה]³. ורש"י פירש החגור שחגורות הנשים שקורין יצ"א⁴.

צב שש עגלת צב (במדבר ג, ג), ובצבים ובפרדים צב (ישעיה טו, כ), כלים מחוברים שנושאים בהם בני אדם על גב בהמה. וכן דעת המתרגם בהם שהם עגלות מכוסות שאמר שית עגלן כד סחפיין. ועגלות סמוך עגלות של מכסוה. וחרגום ירושלמי שית עגלן מווג, כלומר שכל עגלה היו לה זוג בקר המושכן אותה, ויתכן לפרש שהם מיני בהמה. החלד והעכבר והצב (ויקרא יא, כט), הוא הנקרא גרישנ"ט⁵ בלע"ז.

1) Esra II, 3.
2) Hoc est Arab. **الغلاية** (vestis quae subter alia veste etiam sub lorica induitur. Gig. apud Gol.) interula. Sic Abulw. cuius haec sunt verba: **فسر فيد غلاية** explicatur *Gilahlatu*, nec non Saadias, qui in sua Vaticiniorum Jesaiae versione pluralis formam **الغلايل** reddit (secundum emendationem a Gesenio ibi prolatam). Praeterea hic opportunitatem, quam eadem fere hujus vocis forma nobis offert non omittere possumus illum levem errorem corrigendi, in quem supra pag. 61. not. 1) incautius incurrimus. Vocem enim **אלגלילה** a Kimch. illo loco datam etiam esse **الغلايل** sive plur. **الغلايل** nunc intelligimus. Dicit nempe: הם החלוקים הרקים et Aben Esra nostro in loco pariter fere explicat, dicens: חלוק דק מרוקם. Gesenius vertit *feines Unterkleid*, sed fugit eum quod Abenesra addit: ישם על כל המלבושים. At hoc **על** etiam explicationi Lexicographorum: vestis quae *subter* etc. repugnat.
3) Deest in nostris Raschii exemplaribus, ubi haec leguntur verba:

הרי כשתי תיבות פתניל כלי שהוא מביא לירי גילה וכו'. Rabbi Salom. Ben Melech verba Nostrī, ut semper, reddens dicit:

יש מפרשים החגור וכו'.
Codex Jenensis habet: ינילא
1) Deuteronomium XVII, 18.
2) Josua VIII, 32.
3) Prov. *graisant* bufo, rubeta. Conf. doctam Boscharti; de hoc animal dissertatationem in Hieroz. II. 464. seqq. (ed. Rosenm.) Rosenmueller, Handbuch der bibl. Alterthumskunde 4. Band II. Abtheil. pag. 254 seqq.

צבא אשר צבאו על ירושלים (זכריה יד, יב.), ויצבאו על טרין (כמדבר לא, ז.), הצבאים על אריאל (ישעיהו כט, ז.), לצבא על הר ציון (שם לא, ד.). לצבא צבא (כמדבר ד, כג.), חוספת ביאר כי די לו במלח לצבא. וכן מקרקר קירי¹⁾ וחשרש שרשיה²⁾. ובנח האלף ונפילתה מן המכתב וכל צביה ומצדתה (ישעיהו כט, ז.) והשם **צבא כל יצא צבא** (כמדבר א, ג.) וחניתי לבירתי מצבחה (זכריה ט, ח.), נכתב כה"א. רבה צבא³⁾ (שופטים ט, כט.). כי נתן לצבא⁴⁾ (שם ח, ו.), וצבאו ופקדיו (כמדבר ב, ו.), והקבוץ ברכו יי כל צבאיו (חללים קנ, כא.). ובלשון נקבות על צבאותם (שמות ו, כו.). יי צבאות (שמואל א' א, יא.), אלהי הצבאות (הושע יב, ו.), כלומר ארון החיילות חיילות מעלה וחיילות מטה. והטעם כי אף על פי שהכח והאומץ עם החיילות בהסכמתם כלב אחד וההאספם יחד אף על פי כן הוא ארון ומושל על כולם ולא יצליחו בכחם כי אם בכחו הפעיל וברצונו. והפעל הכבד המצבא את עם הארץ (ירמיה נב, כה.), כולם ענין אסיפת החיל. וכן במראת הצבאות אשר צבאו פתח אהל מועד (שמות לח, ח.), שהיו בנות ישראל מתאספות פתח אהל מועד ומביאורז בידיהן אפילו המראות שלהן לנרבת המשכן. וענין אחר הלא צבא לאנוש עלי ארץ (איוב ו, א.), כל ימי צבאי איחל (שם יד, יד.), כי מלאה צבאה (ישעיה ס, ב.), ואמת הדבר וצבא גדול (דניאל י, א.), וצבא תנתן על התמיד בפשע (שם ח, יב.), ענין הכל קץ וזמן* ויש מפרשים וצבא גדול הפך, מן הארמית די הוא צבא הוה קטל (שם ה, יט.). והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירשו מן הענין הראשון כלומר וצבא גדול נראה לו לדניאל במראות הלילה*.

צבה וצבתה בטנה (כמדבר ה, כו.). והתאר לנקבה צבה ואת בטנה צבה (שם ה, כא.). והפעל הכבד הפעיל לצבות בטן (שם ה, כב.), כי משפטו להצבות כמו לנחתם* צבי [משפטו להנחותם]. ומן השרש הוה איל וצבי (דברים יד, ה.), חאמי צביה (שיר השירים ו, ד.). והקבוץ לרבים כאחד הצבים (שמואל ב' ב, יט.). ונגרעה מטנו יוד הרבים. ונכתב באלף ובירד, האלף נחה והירד נעה וצבאים על ההרים למחר (דברי הימים א' יב, ט.), וירד הרבים נגרעה. ולרבות הומרה בהם הירד באלף הצבאות או באילות השדה (שיר השירים ב, ז.). והיא חיה ידועה. נחלת צבי (ירמיהו ג, יט.), צבי היא לכל הארצות (יחזקאל כ, ו.), ונתתי צבי בארץ חיים (שם כו, כ.), צבי לצדיק (ישעיה כד, טו.), לעמרת צבי (שם כח, ה.), צבי תפארתי (שם כח, א.), צבי ארץ בית השימות (יחזקאל כה, ט.), וצבי עדיו (שם

1) Jesaias XXII, 5. 2) Psalm. LXXX, 10. 3) Exod. XIII, 21.

ו, כ.), הצבי ישראל (שמואל ב' א, יט.), לחלל גאון כל צבי (ישעיה כג, ט.), לצבי ולכבוד (שם ד, כ.), ענינם החפץ והרצון. ובלשון ארמיה די הוא צבא הוה קטל (דניאל ה, יט.). ובקבוץ הרבות הומרה הירד באלף נחלת צבי צבאות גוים (ירמיה ג, יט.), ואפשר שיהיה צבאות גוים מן צבא. ומוה נקראת ארץ ישראל צבי אל הנגב ואל המזרח ואל הצבי (דניאל ח, ט.), ויעמד בארץ הצבי (שם יא, יו.), בין ימים לתר צבי קדש (שם יא, מה.), לפי שהיא ארץ חפץ. ויש מפרשים אוהם כולם לשון הדר ופאר. ודעת רבותינו ז"ל (כתובות קיב, ע"א.) כי לפיכך נקראת ארץ ישראל צבי מה צבי קל ברגליו מכל החיות אף ארץ ישראל קלה לבשל פירותיה מכל הארצות.

צבט ויצבטלה קלי (רות ב, יד.), ענינו לפי מקומו ענין נהינה והושטה. וכן במשנה (חגיגה פרק שלישי משנה א. דף כ, ע"ב.) אחרים והך וביה הצביטה. ואמרו בגמרא (שם כב, ע"ב.) מאי בית הצביטה? ... מקום שצובטין אותו וכן הוא אומר ויצבט לה קלי. ואדוני אבי ז"ל הביא לו ראיה מן הערב צבט בנקודה על הצד"י*.

צבוע העיט צבוע נחלתי לי (ירמיה יב, ט.), לפי שהוא צבוע גוונין גוונין קראו לו כן כאילו הוא צבוע. ואומרים כי הוא עוף אחד שהוא צבוע וכל העופות נאספים אליו לאוכלו ששונאים יאוחו. ויש מפרשים עוף צבוע מגולל בדם ששאר עופות נאספים אליו. וכחכתי פירשו בשרש עיט. צבוע צבוע רקמתים (שופטים ה, לא.), בסגול הצד"י. שלל צבועים (שם ה, ל.). ענין הצביעה ידוע בדברי רבותינו ז"ל (בבא קמא פרק תשיעי, משנה ד, דף ק, ע"ב.) הנהו צמר לצבוע לצבוע לו ארום וצבעו שחור. הנשקף על גי הצבועים המדברה (שמואל א' יג, יח.). צבוע היא חיה הנזכרת בדברי רבותינו ז"ל (בבא קמא טו, ע"א.), רבי מאיר אומר אף הצבוע. ואמרו צבוע זה אפא. ופירוש אפא אפעה, כי כן מנהגם להסתיר אותיות הנרון. וכן הרגם יונתן על גי הצבועים לחילת אפעיא. וכבראשיה רבה (פרשה ז, דף ט, ע"א.) הצבוע הוה מטפה של לובן חיה ויש לו שלש מאות ושישים וחמשה מינין צבעונין כמנין ימות החמה. ומן השרש הוה אצבע אצבע אלהים היא (שמות ה, טו.), אצבעו הימנית (ויקרא יד, טו.), והאלף נוספה, כי כן מצאנוהו במשנה שנשחמשו בו בפעל הכבד ואם היו שניהם שוים הממונה אומר להם הצביעו (יומא פרק שני משנה א, דף כב, ע"א.) ופירשו בגמרא (שם כב, ע"ב.) הנא הוציאו אצבעותיכם למנין*.

צבר אם יצבר כעפר כסף (איוב כו, טו.), ויצברו אתם חמרם חמרם (שמות ח, י.), ויצברו בר (בראשית

1) firmiter constrinxit, firmiter cepit, tenuit, continuit.

מא, לה.). ויצבור עפר וילכדה (תכקוק א, י), פירוש שפיכה הסוללה, כמו שפירשנו בשרש קלל. או פירושו ויצבור עם צבר כעפר וילכדה. והשם צבור שימו אתם שני צברים (מלכים ב' י, ח.), ענינם ענין הקבוץ.

צבתים של תשלו לה מן הצבתים (רוח ב, טו.), מן האגורות. והרגום מלקחיה צבתהא¹. וכן בדברי רבוהינו ז"ל (אבות פרק חמישי משנה ג) אף הצבת, לפי שהמלקחים לוקחים הדבר ואוגרין אותו נקראו כן.

צד על צד תנשאו (ישעיה סו, יב.), מצד טאול (שמואל א' כ, כה.), יצאים מצדקה (שמות כה, לב.), על צדי המשכן (שם כו, יג.). ולצנינם בצדיקם (במדבר לג, נה.). והיו לכם לצדים (שופטים ב, ג), מקרא קצר הוא ופירושו לצנינים לצדים. ורבי יונה כתב כי הדגש חמורה הנח כמו ופטורי צצים², והוא מן ציד ופירושו יהיו לכם למצודות חפלו בהם. צדה אורה (שמואל א' כ, כ.), הה"א רפה* ומשפטה להיות מפיך. וכבר זכרנו הדומים לו כחלק הדקדוק³ ענינם ידוע. והדגש בהם כהחכרים [עם הכינויים] לחסרון אות הכפל, כי כן מצאנוהו כפול בדברי רבוהינו ז"ל (חולין פ"א משנה ה, דף יט, ע"ב) השוחט מן הצדדין שחיטתו כשרה. המולק מן הצדדין מליקתו פסולה וזולתם רכים.

צדה ואשר לא צדה (שמות כא, יג.), ואתה צדה את נפשי לקחתה (שמואל א' כד, יב.). והשם או צדיה השליך עליו כל כלי בלא צדיה (במדבר לה, כב.). כולם נפעל ענין כונה. וענין אחר בנין נפעל נצדה עריהם (צפניה ג, ו.), פירוש נשמו עריהם כחרגום והשמותי ואצרה⁴ וכן הרגום תהו ובהו צדיא ורקניא⁵.

צדק צדקו יחדו (תהלים יט, י), צדקה מנני (בראשית לה, כו.), יתנו עדיהם ויצדקו (ישעיה מג, טו.), למען תצדק בדרכך (תהלים נא, ג), תצדקנה ממך (יחזקאל טו, נב.), כי לא יצדק לפניך כל חי (תהלים קמג, ב.). צדיק והתאר י"י הצדיק (שמות ט, כו.), ויסלף רבדי צדיקים (שם כג, ח.), אנשים בעלי טענות* ודומהו ואנשים צדיקים המה ישפטו אותהם (יחזקאל כג, מה.), חקים ומשפטים צדיקים (דברים ד, ה.). ואם שבי צדיק ימלט (ישעיה מט, כד.), פירוש הצדיק בשביו זר ימלט, כלומר כי בצדק לקחו. וזה מאמר האומרת שאומרים שהם גבורים וצדיקים בשבני ישראל ששבו ואותם ואין ימלטו מידם? ענה הקדוש ברוך הוא גם שבי גבור יקח (שם מט, כה.), אף על פי שאותם גבורים אני

אקח השבי מידכם, ומה שאמרם ואם שבי צדיק ימלט אינו שבי צדיק אלא מלקוח עריק וימלט מידכם שאין לכם בו דין. ומלפנים ונאמר צדיק (שם מא, כו.), פירוש אם הגיד מלפנים העתידות נאמר כבאם כי הוא צדיק ונאמן בדבריו. והכרתי ממך צדיק ורשע (יחזקאל כא, ח.), הרגום יונתן ואגלי מינך וכאך בדיל לשיצאה חייבך. והשם צדק צדק (דברים טו, כ.), בשש נקודות. אמרת צדקי מאל (איוב לה, ב.). ובלשון נקבה ויחשבה לו צדקה (בראשית צדקה טו, ג.), וענתה בי צדקתי (שם ל, לג.). והנפעל ונצדק נפעל קדש (דניאל ח, יד.). וההפעל מה נדבר ומה נצדק התפעל (בראשית מד, טו.), כלומר מר נוכל למעון שנהיה צדיקים. והפעל הכבד והצדיקו את הצדיק (דברים כה, א.), כל איש הפעיל אשר יהיה לו ריב ומשפט והצדקתיו (שמואל ב' טו, ד.), אמר והצדקתיו על הצועק, כי בודאי האחד יצדיק והאחר ירשע, אבל על הצועק אמר והוא אשר לו ריב ומשפט. כי לא אצדיק רשע (שמות כג, ג.), עני ורש הצדיקו (תהלים פכ, ג.), ומצדיקי הרבים (דניאל יב, ג.). וכבר אחר פעל צדקה נפשה משבה ישראל (ירמיה ג, יא.), ותצדיקי את אחותיך (יחזקאל טו, נא.), דבר כי חפצתי צדקה (איוב לג, לב.), בצדקתה אחיותך (יחזקאל טו, נב.), התיז נוספה כמשפט שנוספה היא על המקור כמו לאהבה את יי אלהיך¹.

צהב ובו שער צהב (ויקרא יג, ל.). והפעל מהנוסף צהב וכלי נחשרה מצהב טובה שנים חמורות כזה הפעיל (עזרא ח, כו.), גוון קרוכ לגוון הזהב*. וכן אמרו רבוהינו ז"ל (חולין כב, ע"ב), חחלת הצהוב בזה ובוה פסול, והוא כי נוצח בן היונה אחר שהשליך השער הראשון והוא מוצהב דומה גונו לגוון הזהב. וכן אמרו (מדות פ"ב משנה ג, דף לה, ע"א.) מפני שנחשחן מצהב. ועוד אמרו (חולין ג, ע"ב). צהבו פניו של רבי, כלומר האירו פניו.

צהל בגאון י"י צהלו (ישעיה כד, יג.), איש אל אשת רעהו יצהלו (ירמיה ה, ח.), ותצהלו כאברים (שם ג, יא.), צהלי רני (ישעיה יב, ג.) והעיר שושן צהלה ושמחה (אסתר ח, טו.). והיוצא צהלי קולך (ישעיה י, ל.). והשם מצהלות אביריו (ירמיה ח, טו.), נאפיק ומצהלותיך (שם יג, כו.), כולם ענין עליוות. להצהיל פנים משמן (תהלים קד, טו.), ענינו הזכות והאורה מן השמחה*.

צהר כי אתי יאכלו האנשים בצהרים (בראשית מג, טו.), ערב ובקר וצהרים (תהלים נה, יח.), ומצהרים צהרים יקום חלד (איוב יא, יו.), ידע. והוא העת שאור היום חזק. ונקרא בלשון שנים לפי שהיום נחלק מאורו לשנים מהבקר ועד חצי היום הולך ואור, וסחצי היום ולמעלה הולך

¹ Deuteron. XXX, 20.

¹ Numerorum IV, 9. ² 1. Regum VI, 18. 29.

³ עוב. Cf. supra Rad. סכלול ל, ע"ב.

⁴ Leviticus XXVI, 31.

⁵ Genesis I, 2.

ועל העבים אָצוּה מהמטיר עליו מטיר (שם ה, ו), וְצוּ את יהושע (דברים ג, כח), יִצוּ י"י אתך את הברכה (שם כח, ח), וַיִּצְוּ את אשר על ביתו (בראשית מד, א). על בני ועל פעל ידי תִּצְוֵנִי (ישעיה מד, יא), פירוש תצוו לי הנביאים להגיד לכם על בני. ושלא נזכר פעלו מטנו כי כן צִוִּיתִי פעל (ויקרא ח, לה). והשם כי צו לְעוֹ (ישעיה כח, י). צו ומשקל אחר שטר את כל הַמְצָנָה (דברים כו, א), כי מְצוֹת מְצוֹנָה המלך עליהם (נחמיה יא, כג), פירש מצות המלך דרוש היתה לחת ארוחה למשוררים ואמנה על המשוררים (שם) כלומר ארוחה זו קיימה שלא היתה נפקת מצות הלויים והמשוררים והשוערים, ופירושו מה שמצוה על ישראל לחת להם המעשרות. הַמְצָנָה והתקים (ירמיה לב, יא), שטר מְצוֹתֵי וחיה (משלי ד, ד).

צָאָה צוּא קיא צָאָה כלי מקום (ישעיה כח, ח), צָאָה כנות ציון (שם ה, ד), ומְצָאָתוֹ לא רחץ (משלי ל, יב), הכגרים הצָאִים (וכריה ג, ד), ענין טינוף ולכלוך. וכבר כתבנו בשרש יִצָא עם וכסית את צִאֲתָךְ (דברים כג, יד).

צוּד צוּד צְדוֹנִי כצפור (איכה ג, נב), אשר יִצוּד ציד חיה (ויקרא יו, יג), צְדוֹ צְעֵדִינוּ (איכה ה, יח).

צִיד והשם הוא היה גבר צִיד (בראשית י, ט). ומשקל אחר מְצוּד ומְצוּדוֹ עלי הקיף (איוב יט, ו). ובה"א הנקבה ולא יהיו מְצוּדָה עוד בידכו לְמְצוּדָה (יחזקאל יג, כא), והיא הרשת שצדין בה. מְצוּדָה ונתפש בְּמְצוּדָתִי (שם יב, יג). ובחלום כדגים שנאחזים בְּמְצוּדָה רעה (קהלת ט, יב). ובלא ה"א הנקבה בחלום, מְצוּדִים וחרמים (שם ג, כו). אבל ובנה עליה מְצוּדִים גדולים (שם ט, יד), הוא משרש מְצוּד ושם בארנוהו. ומשקל מְצוּדָה אחר יבאהו בְּמְצוּדוֹת¹ (יחזקאל יט, ט). ונכון הוא להיות מזה הענין והשרש והיו לכם לְצִדִים (שופטים ב, ג), והדגש חסרות האות הרפה שהיא עין הפעל כמו ופטורי צִצִים² שהוא מן וַיִּצֵץ צִיץ³). וההאר אשלח לרבים צִידים וצדום (ירמיה פעל טו, טו). ורומזובע לְצוּדֵי נפשות (יחזקאל יג, יח), מְצוּדוֹת את נפשים (שם יג, כ), הנפשות תְּצוּדֵנָה לעמי (שם יג, יח). וענין אחר ביום מכרם צִיד (נחמיה יג, טו), וכל לחם צִידם (יהושע ט, ה), ויקחו האנשים מְצִידֵם (שם ט, יד), צִידָה בוך אברך (תהלים קלב, טו), הה"א במפיק צִידָה ועם ה"א הנקבה צִידָה שלח להם (שם עח, כה), הכינו לכם צִידָה (ירושע א, יא), ויקחו את צִידָה העם בידם התפעל (שופטים ג, ה). וההתפעל זה לחמינו חם הַצִּידֵנוֹ אֵתוֹ מבתינו (יהושע ט, יב), ענין הסיפוק במזון.

פעל צוּה ואתי צוּה י"י (דברים ה, יד), וְצוֹתֵי את ברכתי (ויקרא כה, כא), כאשר צִוִּיתִי י"י אלהי (דברים ה, ה), ככל מצוֹרֵךְ אשר צִוִּיתֵנִי (שם כו, יג), תורה צוּרָה לנו טעיה (שם לנ, ד), ואני צִוִּיתִי למקדשי (ישעיה יג, ג), י"י צוּה אל כנען (שם כג, יא).

¹ זהב Conf. supra pag. 85, a ad calcem radicis
² Conf. Salom. Norzi, ad l. e.
³ 1. Regum VI, 18. 29. ⁴ Numeror. XVII, 23.

ועל העבים אָצוּה מהמטיר עליו מטיר (שם ה, ו), וְצוּ את יהושע (דברים ג, כח), יִצוּ י"י אתך את הברכה (שם כח, ח), וַיִּצְוּ את אשר על ביתו (בראשית מד, א). על בני ועל פעל ידי תִּצְוֵנִי (ישעיה מד, יא), פירוש תצוו לי הנביאים להגיד לכם על בני. ושלא נזכר פעלו מטנו כי כן צִוִּיתִי פעל (ויקרא ח, לה). והשם כי צו לְעוֹ (ישעיה כח, י). צו ומשקל אחר שטר את כל הַמְצָנָה (דברים כו, א), כי מְצוֹת מְצוֹנָה המלך עליהם (נחמיה יא, כג), פירש מצות המלך דרוש היתה לחת ארוחה למשוררים ואמנה על המשוררים (שם) כלומר ארוחה זו קיימה שלא היתה נפקת מצות הלויים והמשוררים והשוערים, ופירושו מה שמצוה על ישראל לחת להם המעשרות. הַמְצָנָה והתקים (ירמיה לב, יא), שטר מְצוֹתֵי וחיה (משלי ד, ד).

צוּה מראש הרים יִצְוֶהוּ (ישעיה מב, יא). צוּתָה צוּתָה על היין (שם כה, יא), וְצוּתָה ירושלם עלתרה (ירמיה יד, ב), וְצוּתָה מלאה הארץ (שם טו, יד). ענינם ענין צעקה על הרעה הבאה על האדם.

צוּל האמר לצוּלָה חרבי (ישעיה מד, כו), פירש על צוּלָה בבל שהיא מקום מים. ובחוספת מ"ם ותשליכני מְצוּלָה (יונה ב, ד), בְּמְצוּלוֹת ים (מיכה ג, יט). ובחלום מְצוּלוֹת ירדו בְּמְצוּלוֹת כמו אבן (שמות טו, ה), במחשכים בְּמְצוּלוֹת (תהלים פח, ו), ואת רדפיהם השלכת בְּמְצוּלוֹת (נחמיה ט, יא). ענינם ענין ריבוי המים ועומקם.

צוּם למה צָמְנוּ ולא ראית (ישעיה נח, ג), וַיִּצְמּוּ שבעת ימים (שמואל א' לא, יג), וַיִּצֵם דוד צוּם (שם ב' יב, טו), וַיִּצְוּמוּ עלי ואל תאכלו ואל תשתו (אסתר ד, טו). הַצָּוִם צִמְתָּנִי אני (וכריה ג, ה), פירש אם צמחם בעבורי, וכי אני צוּתִי לצוּם אלא בעונות אבותיכם שחרב הבית ומה תהנו ל"י בצומכם או באכלכם ושהותיכם, על דרך אם צדקת מה תתן ל"י. ורצה לומר אם תעשו משפט, אמת חסד ורחמים לא תצומו, כי יבנה הבית שאחם צמים בעבורי וחשמתו בבניינו ותאכלו ותשתו. והשם ויקראו צוּם (יונה צוּם ג, ה), והקבוץ בלשון נקבות דברי הַצִּוּמוֹת (אסתר ט, לא), ידוע. אבל קראו צוּם והשיבו את נבזר בראש העם (מלכים א' כא, ט), כתב ארזני אבי ד"ל כי אינו לשון העניה כי אם לשון קיבוץ מלשון צומת הגידין כן החלמוד (חולין פ"ד משנה ג דף ע"א). וכן כל קריאת צוּם שאינו בענין חשובה, וכן בית י"י ביום צוּם (ירמיה לו, ג), ביום קבוץ. חָצוֹן אברות היו עמי (ירמיה ג, ו), נכתבה זאת צוּן המלה באל"ף וקריאתה ר"ו. צוּנָה ואלפים כלם (תהלים ח, ה), בלא אל"ף והה"א נוספת. ונהפכה לאל"ף נראת במלת ונדרות לְצוּנָאֵם (במדבר לב, כד). הבהמה

¹ Hiob XXXV, 7.

הדקה הנכשים והעוים יקראו צון, פעם כולל כולם כמו ואם מן הצאן קרבנו (ויקרא ג, ו), ופעם פורט על אחד מהם ולו צאן שלשת אלפים ואלף עזים (שמואל א' כה, ב), רצה לומר הנכשים. ויחמו הצאן (בראשית ל, לט), רצה לומר הנקבות. וכן העתדים העלים על הצאן (שם לא, י). ופעם יהיה כלל הבהמה הדקה והבקר צאנכם יעשור (שמואל א' ה, יו), שהרי לא זכר בקר בפרשה. והוא שם כולל לא ימצא בלשון רבים ושת"י צאן (ישעיה ג, כא), וארבע צאן (שמות כא, לו), ומאה צאן (מלכים א' ה, ג).

צוף

צפו מים על ראשי (איכה ג, נד), והשקתי ארץ צפתה מדמך על ההרים (יחזקאל לב, ג), כלומר המקומות שצפים המים עליהם עתה אשקה אותם מדמך הפעיל ויפף דם עליהם עד שיעלה אל ההרים. והבכר אשר הצוף את מי ים סוף (דברים יא, ד). ויצף הברזל (מלכים ב' צוף ג, ו), פירושו הנביא הצוף הברזל. ומן השרש הזה צוף דבש אמרי נועם (משלי טו, כד), ונפת צופים (ההלים יט, יא), הם חלוח הדבש ברשקא בלע"ז.

הפעיל צוק

והציקותי לאריאל (ישעיה כט, ב), הציקותני רוח במני (איוב לב, יח), אשר יציק לך (דברים כח, נג), ואיה המת המציק (ישעיה נא, יג), רחב לא מוצק תחתיה (איוב לו, טו), לאשר מוצק לה (ישעיה ה, כג), צוק או יהיה מוצק שם. והשם וצוק העתים (דניאל ט, כה). מצוק ובתוספת מ"ם במצור ובמצוק (דברים כח, נג). ומשקל צוקה אחר בארץ צרה וצוקה (ישעיה ל, ו). והחאר כל איש מצוק (שמואל א' כב, ב), ענין צוקה ידוע כענין צרה. ובענין ההחכה הפעל הקל וצור יצוק עמדי (איוב כט, ו), ואכן יצוק נחוישה (שם כח, ב). ונכון הוא להיות מן השרש הזה צקון לחש (ישעיה כו, טו), כלומר שפכו חפלה בעת שמוסך למו. ויש אומרים שהוא משרש יצק, וכבר כתבנוהו שם. ובענין העמדה ויצקם לפני י"י (יהושע ג, כג), פירושו ויעמידום, והדגש המורר הנח כמו וילינו עליו¹. והשם מענין זה מצוק מצפון (שמואל א' יד, ה), פירושו מעמד. מצקי ארץ (שם ב, ח), כלומר עמודי ארץ.

צור

וצרת עליה (דברים כ, יב), כי תצור אל עיר (שם כ, יט), לצור אל דוד ואל אנשיו (שמואל א' כג, ה), אל תצורם (דברים ב, יט), אל תצור את מואב (שם כ, ט), ויצור עליה (מלכים ב' יג, ה), והנה צרים עליה (שם ב' ג, כה), והנם צרים את העיר (שופטים ט, לא), וצרתני עליך מצב (ישעיה כט, ג). עלי עילם צורי מדי (שם כא, ב), והוא מלרע. וצור עליה לוח ארז

(שיר השירים ח, ט). ויש מפרשים מזה אחר וקדם צרתני (תהלים קלט, ה). והנפעל כעיר הצורה (ישעיה א, ה), נפעל והשרק מקום חלם. וכן תרגם יונתן בקרחא רצירין עלה. וכן תרגם והנשאר וצצור (יחזקאל ג, יב), והאישתאר ויעול לכרכי צירא. וכבר כתבנוהו בשרש נצר. והבכר וצצור לך (דברים הפעיל כח, נב), ואפשר להיורח מזה אל תצור את מואב. והשם ובנית מצור (שם כ, כ), במצור ובמצוק (שם כח, נג). מצור ועם הכינוי בשרק עד כרותך ימי מצורה (יחזקאל ד, ה). וכן הקבוץ והקימותי עליך מצורת (ישעיה כט, ג). וכן נקראת עיר מבצר מצור לפי שלא יכבוש אדם אותה בחוקה אם לא במצור שיבנו עליה ויעמדו סביבותיה במצור עד רדתה מרעב ומצמא. ותכן צור מצור לה (זכריה ט, ג), יושבת במצור (ירמיה י, יו), מי יובלני עיר מצור (תהלים ס, יא), ויבן ערים למצור ביהודה (דברי הימים ב' יא, ה), ערי מצור חומות רלתים ובריה (שם ב' ה, ה), ואתי צבה על מצור (חבקוק ב, א). ועם ה"א הנקבה הוא בשרק ויבן ערי מצורה ביהודה (דברי הימים ב' יד, ה), נצור מצורה מצורה (נחום ב, ב), וכן הקבוץ לכל ערי המצורות (דברי הימים ב' יא, כג), וירחן להם אביהם מתנות רבות לכסף ולזהב ולמגרות עם ערי מצורות ביהודה (שם כא, ג), ויחזק ארץ המצורות (שם יא, יא). וענין אחר קרוב לזה והוא ענין הרחק בכל צרתם לו צר (ישעיה סג, ט), והמסכרה צרה בהתכנס (שם כח, כ), פעל עבר כי הוא מלעיל. וכן קצר שהקדים פעל עבר כי הוא חציו קמץ וחציו פתח. ואשר הוא יוצא וצרתני את צרריך (שמות כג, כב), כי צריך משרש צרר. ויהודה לא יצר את אפרים (ישעיה יא, ג), ויתכן להיות מורה הענין אל תצור את מואב, אל תצורם. והחאר צר לי מאד (שמואל ב' כה, יד), כי צר לי (איכה צר א, כ), בצר הרחבת לי (תהלים ד, כ), צר ומצוק מצאוני (תהלים קיט, קמג), צר לי המקום (ישעיה מט, כ), הנה נא המקום אשר אנחנו יושבים שם לפניך צר ממנו (מלכים ב' ג, ו, א), והבטת צר מעון (שמואל א' ב, לב). וכן האיוב נקרא צר, כי יבא כנהר צר (ישעיה נט, יט), כי אין הצר שזה בנוק המלך (אסתר ג, ד), איש צר ואויב (שם ו, ג), נצב ימינו כצור (איכה ב, ד), צרי ילמוש עיניו לי (איוב טו, ט), אל תתנני בנפש צרי (תהלים כו, יב). והשם צרה כמבכירה (ירמיה ד, לא), תעלים לעתות בצרה (תהלים יא), פירוש לעתות שאנתנו בצרה וכפוקה. בכל צרתם לו צר (ישעיה סג, ט), בשש צרות יצילך (איוב ה, יט). ויתכן להיות לו צר שם. וכן צר לי מאד, כי צר לי, צר ומצוק, יתכן היוחס שם וזלתי האר. וענין אחר צור, צירים וחבלים יאחוזו (ישעיה יג, ח), צירים ציר אחוזני כצירי יולדה (שם כא, ג), כי נהפכו עליה צירק (שמואל א' ד, יט), נהפכו צירי עלי ולא עצרתני כח (דניאל י, טו). וכנו בענין זה לצלמים ואמר חרשי צירים (ישעיה

¹ Prov. bresca, bresche, bresco, bresque; Med. Lat. brisca favus. Vide supra pag. 144, b, rad. יער.
² Numeror. XIV, 36.

מה, טו.), כמו שכנו להם גם כן עצבים. והפעל הכבד וְהַצְרֵתִי לָאָדָם (צפניה א, יו.), מלרע. וְהַצְרֵתִי לָהֶם לִמְעַן יִמְצְאוּ (ירמיה י, יח.), מלעיל, פירוש למען ימצאו את אשר אמרתי עליהם. והחכם רבי אברהם אבן עזרא פירש הפסוק כן, כי השם יחברך יביא עליהם קולעים ורוכים ויצר להם מקומם. והטעם להיותם נחכאים במקום אחר למען ימצאו אותם הקולעים. ואשר הם עומדים וַיִּצְר לּוֹ וְלֹא חִזְקוּ (דברי הימים ב' כח, כ.), וְהַצְר לּוֹ חִלָּה אֶת פְּנֵי יְיָ אֱלֹהָיו (שם ב' לג, יב.), וּבִעַת הַצֵּר לּוֹ (שם כח, כב.). כלב אשה מְצַרְהָ (ירמיה מח, מא.), כלומר כואכת ועומדת בדוחק. ויש לפרש ויצר לו יוצא, כלומר כי מלך אשור הצר לאחו. כולם והדומים להם ענין הכאב והדחק. ומה שיש בו בענין האויב גם כן כי האויב מכאיב ודוחק. ולפי ששתי נשים או יותר לאיש אחד האחת שונאה לחברתה ומקנאה לה ומקומן צר לה, נקראת כל אחת מהם צרה כנגד חברתה ובעסתה צִרְתָּה (שמואל א' א, ו.). וכן פירשתי והבטת צר מעון (שם א' ב, לב.), בשרש עון. וגם זה הענין כלו שהוא ענין הדחק הוא קרוב לענין הראשון, כי היושב במצור הוא בדוחק שם ובצרה. ויחכן להיות זה הענין כלו שרשו צר. וענין אחר וְצִרְתָּ הַכֶּסֶף (דברים יד, כה.), וְצִרְתָּ אוֹתָם בַּכֶּנֶפֶךְ (יחזקאל ה, ג.), וַיִּצְרוּ כֶּסֶף (מלכים ב' ה, כנ.). וַיִּצְרוּ וַיִּמְנוּ (שם יב, יא.), פירוש וכבר מנו ואוחז החללה ואחר כך צרו אורזו. צור תעודה (ישעיה ח, יו.), ענין גניזת הכסף או כל דבר כמים וכיוצא בו עם הקשירה. וזה הענין קרוב לענין שלפניו ציר כי קשרי הדבר דוחק אותו. וענין אחר ציר נאמן לשלחיו (משלי כה, יג.), וַצִּיר בְּגוֹיִם שֶׁלַח (עובדיה א.), השלח התפעל בים צירים (ישעיה יח, ב.). וההתפעל ממנו וילכו וַיִּצְטְרוּ (יהושע ט, ד.), ענינם ענין שליחות. וענין אחר הדלת תסוב על צירה (משלי כו, יד.), והוא רגל הדלת שתסוב הדלת עליו. וחרגום שתי ידות תרתין צירין¹⁾. ויש מפרשים כי ציר הוא החקק שבמפתח שנכנסה בו רגל הדלת. ואינו כן והראיה שתי ידורי, ואותו החקק שנכנסה בו רגל הדלת נקרא צור כמו שאמרנו במשנה (מועד קטן פ"א משנה י. דף יא, ע"א.) הציר והצנור והקורה והמנעול והמפתח שנשכרו מתקנן במועד. ומה שאמר תסוב על צירה שדומה כי דבר אחר הוא הציר וזלתי הדלת כן הוא, כי יש שאין עושין הציר מנוף הדלת אלא נוקבין הדלת וקובעין בו עץ או בחול להכניסו בחקק המפתח כדי שיסוב, וכן אמרו במשנה (עירובין פרק עשירי משנה יב. דף קכ, ע"ב.), מחוירין ציר החתחון במקדש. אבל לא במדינה והעליון כאן וכאן אסור. ורבותינו ו'ל פירשו (בכורות מה, ע"א) מענין זה כי נהפכו עליה ציריה. וכבר כתבנו ואוחז במלת אֲבָנִים בשרש אָבַן. וענין אחר

¹⁾ Exodus XXIV, 17.

וַצִּיר יַעֲתֶק מִמְקוֹמוֹ (איוב יד, יח.), ויעתק צור ממקומו צור (שם יח, ד.), הנני עמד לפניך שם על הצור (שמות יו, ו.). והקבוצ וְהַצְרִים נתצו ממנו (נחום א, ו.), חלקת הצירים (שמואל ב' ב, טו.), ופירושו חלקת החוקים, כי חוקים היו אלה הנערים כמו הצורים שהיו אלה מול אלה ולא נצחו אלה לאלה אלא יחדיו נפלו. ונקבוצ הנקבות בַּצְּרוֹת יָאֲדִים בקע (איוב כח, י.). ובחלם כשמיר חזק מַצֵּר (יחזקאל ג, ט.), צר ותקח צפרה צר (שמות ד, כה.). ומשקל אחר מַצֵּר נחשבו צר (ישעיה ה, כה.), ענינם סלע. ולחזק הצורים כנה האל בצור, כי אין לדמותו אלא למעשיו והוא דרך העברה הַצִּיר תמים פעלו (דברים לב, ב.), צור עולמים (ישעיה כו, ד.), ואין צור כאלהינו (שמואל א' ב, ב.). ויש לפרש כסוהם ויעתק צור ממקומו, כלומר אם בעבור כעסק ורגך יעוב דין ארץ ויעתק צור ממקומו כלומר ממקום משפטו. וכחברכי יונה מהענין הזה ותכן צור מצור לה, יושבת במצור, ויכן ערי מצורה ביהודה, וכל הדומים להם ענין חוק. וכן תרגם יונתן. וכן כתב מזה בכל צרתם לו צר. וכנוי לו שב אל ישראל, ויהיה צר פעל יוצא פירוש בכל צרחם חוקם ואמצם. ויש לפרש מזה יארי מַצֵּר (ישעיה יט, ו.), לפי שהנהרות והיאורים חזק העיר. וכן ואתיצבה על מַצֵּר (חבקוק ב, א.). ויש מפרשים דללו וחרבו יארי מַצֵּר (ישעיה יט, ו.), ואחריב בכף פעמי כל יארי מַצֵּר (מלכים ב' יט, כד.), כמו יאורי מצרים. וכן למני אשור וערי מַצֵּר ולמני מַצֵּר (מיכה ג, יב.), כמו מצרים. ויונתן תרגם יאורי מצור נהרין עמיקין. וענין אחר צר ואור חשך בעריפיה (ישעיה ה, ל.), פירשו בו שמש וירח. ויחכן לפרשו כמשמעו אויב, כלומר יראה והנה חשך צר והאור שחשך בהריסור המדינה. או יהיה שם והנה חשך הצרה הבאה עליו ואף על פי שעמד הטעם במלת חשך. וענין אחר בענין החרוד אף תשיב צור חרבו (תהלים פט, מד.), חרוד חרבו. וכן חרבות צרים (יהושע ה, ג.), חרבות חרודים כלומר חרבות שיש להן חרודין. או יהיה צור, וצורים האר, וצור חַרְבּוֹ כמו חרבו הצור כלומר חרבו החר. וכן חרבות צרים, החרבות חדים. ואם נסמך המתואר אל התואר כמו בני שלשים¹⁾ חולעת שני²⁾ שני התולעת³⁾. ויונתן תרגם מזה הענין חלקת הצירים (שמואל ב' ב, טו.), שחרגם אחסנת קטוליא. וענין אחר אחר וקדם צִרְתָּנִי (תהלים קלט, ה.), וַיִּצְר אֶתְּנוּ בַחֲרָט (שמואל לב, ד.). צורת הבית (יחזקאל מג, יא.). וַצִּירָם לְבָלוֹת שְׂאוֹל (תהלים מט, טו.), והנכון בו צִרְתָּה צִרְתָּם. וכן בַּתְּבוֹנָם עֲצָבִים⁴⁾ הראוי בַּתְּבוֹנָתָם. ויש לפרש מזה וַיִּצְרוּ וַיִּמְנוּ (מלכים ב' יב, יא.), שעשו הכסף מטבע

¹⁾ Genesis L, 23. ²⁾ Exodus XXV, 4.

³⁾ Levit. XIV, 52. ⁴⁾ Hoseas XIII, 2.

להוציאו לאומנים לקנות עצים ואבנים. וכן דעת רבותינו ו"ל במלח וצרת הכסף (דברים יד, כה), שאמרו (ברכות מז, ע"ב). דבר שיש צואר לו צורה. ומן השרש הזה עד צואר יחצה (ישעיה ל, כח), וישם רבד הזהב על צוארו (בראשית מא, מב). ונכתבה בהם האלף למשך ונפלה מן ואדיריהם לא הביאו צורם בעבדת אדניהם (נחמיה ג, ה). ופעמים זכרו הצואר בלשון שנים לפי שהוא שני צדדין הימין והשמאל בכה על צוארו (בראשית מה, יד), ויפל על צוארו (שם לג, ד). ופעמים יבא הקבוץ בשוא ה"ו ויפל על צוארי בנימן אחיו (שם מה, יד), הביאו את צואריכם בעל מלך כבל (ירמיה צוארון כו, יב). ובתוספת נ"ן באחד ענק מצוארניך (שיר השירים ד, ט"ז). ונשארה האלף בצוארי ובצואריכם ובצוארניך ואף על פי שאבד בהם המשך. וקובץ בלשון נקבה אשר לא תמישו משם צוארתיכם (מיכה ב, ג).

צחיה על צחיה סלע שמרהו (יחזקאל כד, ז), שכנו צחיה (תהלים סח, ו), מאתרי לחומה בצחחים (נחמיה ד, ו), מקום הגבוה בסלע והוא מקום היושב והצמא לפיכך נקרא כן. ומה בהנפל גם הפ"א והשביע צחצחות בצחצחות נפשך (ישעיה נח, יא), רוצה לומר כו יובש וצמא צחה והתאר והמונו צחה צמא (שם ה, יג), בפלס אשה ל"ו, מן אשש. וענין אחר צחו מחלב (איכה ד, ו), והיה צח ראוי להדגש לולי הח"ת. והתאר דודי צח ואדום (שיר השירים ה, ו), כחם צח (ישעיה יח, ד), רוח צה שפיים (ירמיה ד, יא). והתאר בלשון נקבות תמהר לדבר צחצחות (ישעיה לב, ד), כלומר אמרות צחות. ענין כולם הוכות והבהירות. ויש לפרש רוח צח שפיים מהענין הראשון רוח יבשה, כלומר שאין בה תועלת לבני אדם אך היא חוק לדם לא לזרוח ולא להכיר ואין לה תועלת כי היא נושבת במדבר שאין שם זרע כן דרך כח עמי כמו אותה הרוח. או פירושו משל על מחנה נבוכדנצר הבא דרך כח עמי כלומר שיבא על ירושלים, ודמה אותו לרוח חוק שאינה טובה לא לזרות ולא לקבר (שם), אך הוא חוק יחר. וחרו שאמר (שם) רוח מלא מאלה, כלומר רוח חוק יחר מאלה מרוח לזרות ומרוח להבר.

צחנה ותעל צחנהו (יואל ב, כ), כמו באשו (שם). **צחק** למה זה צחקה שרה (בראשית יח, יג), לא צחקתי (שם טו), כל השמע צחק לי (שם כא, ו), וצחק שרה בקרבה (שם יח, יב), כלומר צחקה ואמרה בקרבה לא שהוציאה דבר מפיה על כן כחשה בעבור היראה. או פירוש וצחק שרה בקרבה שצחקה בינה לבין צחק עצמה שלא ראה אותה אדם צוחקת. והשם צחק עשה פעל לי אלהים (שם כא, ו), זה צחוק בפה. והכבר ויצחק

1) Numeri XV, 25.

לפניהם (שופטים טו, כה), מצחק ארו רבקה אשתו (בראשית כו, ח), ויקמו לצחק (שמות לב, ו), וזה שעשוע ושמחה. לצחקבי (בראשית לט, יו), להחעולל בי. אשר ילדה לאברהם מצחק (שם כא, ט), מלעיג וכולם נכנסים תחת ענין הצחוק*.

צחר אתנור צחרות (שופטים ה, י), ענינו לבנור. צחר וכן וצמר צחר (יחזקאל כו, יח), לבן. צחר

ציה וצי אדיר לא יעברנו (ישעיה לג, כא), בפלס אף צי ברי יטריח עבי, לעי השדרו². והקבוץ יצאו מלאכים מלפני בציים (יחזקאל ל, ט), וציים מיד כתים (במדבר כד, כד), היו"ד הרבים ויו"ד השרש נפל. ובהראות היו"ד אשר יסדה לצייים (ישעיה כג, יג), וענינם ספינה, ספינות. ורבי משה הכהן פירש מזה לעם לצייים חזילים ער, יד, והלמ"ד כלמ"ד לעבדך ליעקב³, ופירושו לאנשי הספינות. ציה גם חם (איוב כד, יט), למרות עליון ציה בציה (תהלים עח, יו). והקבוץ בלשון נקבות הלכו בציות נהר (שם קה, מא), פירוש הלכו המים במקום הציה והמדבר כמו נהר. ומשקל אחר כחרב בציון (ישעיה כה, ה), ציון בשקל רצון ענינם ענין חורב ומדבר. ורבעו שם ציים (שם ציים יג, כא), ופגשו ציים את איים (שם לד, יד), חיות השוכנות בציה. וחרנם ינתן חמוון. לפניו יכרעו ציים (תהלים עב, ט), אומות השוכנים במדבר. או הוא מדענין הראשון כלומר בעלי הספינות כמו שאמר אחריו מלכי חרשיש. ורבי אברהם אבן עזרא פירש לעם לצייים (שם עד, יד), השוכנים במדבר. והטעם אף על פי שהוא כים ויש לו כח גדול חתנו מאכל ליושבי מדבר.

ציץ מזה הציץ הלו (מלכים ב' כג, יו), ובנה אצלו ציון ציון (יחזקאל לט, טו), בפלס חפק ידים⁴. הציבי לך צינים (ירמיה לא, כא), ענינם כענין מצבה שמישימין אורחו על הקבר או לאות על הדרכים.

ציץ צץ המטה (יחזקאל ו, י). והפעל הכבר ויציצו הפעיל כל פעלי און (תהלים צב, ח), ויציצו מעיד כעשב הארץ (שם עב, טו), וציץ ופרח ישראל (ישעיה כו, ז), ויצץ ציץ (במדבר יו, כג). ופטורי צצים (מלכים א' ציץ ג, יח), היו"ד נבלעת ברנש והענין ציורים כמו פרחים וציצים. והשם עם ח"ו הנקבה והיתה ציצת נבל (ישעיה כח, ד), ציצה ונוכר זכר ונקבה כי נבל לשון זכר. ונסמך המתואר אל התאר כמו בני שלשים⁵. או יהיה שם בלתי סמך וכא כדרך הסמך כמו עגלת שלישיה⁶, אל תתני פונת לך⁷ והדומים להם ענין כלם גלוי הפרחים והראותם. וקרוב

1) Hiob XXXVII, 2. 2) Micha I, 6.
3) Genesis XXX, 14. 4) Proverb. VI, 10.
5) Genesis I, 23. 6) Jesaias XV, 5.
7) Threni II, 18.

לענין זהו מציץ מן החרכים (שיר השירים ב, ט), כלומר מגלה עצמו ונראה ונשקף מן החלונות. ויש מפרשים מזה ועליו יציץ נזרו (תהלים קלב, יח), כלומר במקום שאצמיח קץ לדוד על המקום ההוא יראה נזרו. או יהיה פירוש נזרו שעל ראשו יפרח ויציץ, כלומר תרבה גדולתו והדרתו בכל יום. וענין אחר ועשיר ציץ זהב (שמות כח, לו), ציץ נזר הקדש (שם לט, ל), והוא טס של זהב. והפעל ממנו ועליו יציץ נזרו (תהלים קלב, יח). וענין אחר תנו ציץ למואב (ירמיה מה, ט), כנף שיפרח בו. וחרגום סנפיר ציץ¹⁾. ואמרו רבותינו ז"ל (חולין סו, ע"ב) סנפירין שפוח ברחן. ועשו לחם ציצת* (כמדבר טו, לח), ענף הבגד מה שנשאר מן הארוג שהוא נתלה בו יקרא ציצית, ולפיכך קרא החוטין שצוה הכתוב לתלות בכנף הבגד ציצית. וכן תלרזלי השער הנתלים כמו ענף הבגד ויקחני בציצת ראשי (יחזקאל ח, ג). ויש מפרשים מזה מציץ מן החרכים (שיר השירים ב, ט), כלומר מראה ציציות ראשו. ונקרא צצית על שם הענף הנחלה בו כי רוב חוטי הציצית הם ענף כמו שאמרו רבותינו ז"ל (מנחות לט, ע"א) שליש גדיל ושני שלישי ענף. וכן אמרו (שם סב, ע"א) אין ציצית אלא ענף וכן הוא אומר ויקחני בציצית ראשי. וכענין זה אמרו (שבת פ' יט משנה ג, דף קלו, ע"א) ציץ המעכבין את המילה.

ציר ציר ציר נאמן לשלחיו (משלי כה, יג), כבר נחבנו הענין הזה בשרש צור.

הפעיל צית אצינתנה יחד (ישעיה כו, ד), ענין הכערה והדלקה. וצית ויצת בענין אחד*.

צל צלל יטיו בצל עובר (תהלים קמד, ד), כמו הצל שעובר במהרה בהרפשת השמש. ויש לפרש

בצל העוף העובר בעופו. וכן פירשו במדרש (ילקוט שם) בצל עובר כהדין עופא דעבר בטוליה וטוליה עבר עמיה. כי ינטו צללי ערב (ירמיה ג, ד), יסכרו צאלים צללו (איוב ט, כב). ולא יאריך ימים בצל (קהלת ח, יג). בצל החכמה בצל הכסף (שם ג, יב), פירוש ינח האדם בצל החכמה כשיהיה גם בצל הכסף כשיהיה לו די ספק שיחקבל יותר בעיני בני אדם כשלא יצטרך להם ויוכל להתעסק בחכמה כשיהיה לו כמה יחיה, כמו שאמר בפסוק האתר טובה חכמה עם נחלה²⁾ אף על פי כן יתרון הדעת הוא שהחכמה לכדה תחיה בעליה. בצל קרתי (בראשית יט, ח), פר צלם מעליהם (כמדבר יד, ט), ונטו הצללים (שיר השירים ב, יו). והפעל ממנו מבנין הקל כאשר צללו שערי ירושלים (נחמיה יג, יט), כלומר

¹⁾ Levit. XI, 9.
²⁾ Ecclesiastes VII, 11.

שהעריב השמש וצללו שערי ירושלים. והפעל מבנין הפעיל וחדש מצל (יחזקאל לא, ג), כלומר עושה צל. או יהיה הפעיל שם האר. והתאר בהכפל גם פ"א הפעל הוי ארץ צלצל צלצל כנפים (ישעיה יח, א), כלומר שמצלת על העולם כרוב כנפיה, והוא דרך משל על רוב הסחורות ומיני הדברים היוצאים ממנה לשאר ארצות. ויונתן תרגם דאהון לה בספינו וקלעיהון פריסן כנישרא דטאים בכנפיהו. וענין אחר לקול צללו שפתי (חבקוק ג, טו). והנפעל אשר כל שמעיו תצלנה שתי אזניו (מלכים ב' כא, יב), אשר כל נפעל שמעה תצלנה אזניו (ירמיה יט, ג). והכבד אשר כל פעל שמעו תצלנה שתי אזניו (שמואל א' ג, יא), ענין תנועה הרעש מנדמנט בלע"ז¹⁾. והשם צליל לחם שערים צליל (שופטים ג, יג), כלומר שמע רעש לחם שעורים וראה שהיה מרצהפך במחנה מדין. ועוד נפרשנו בשרש צלה. ומוה על מצלות הסוס (זכריה יד, כ), והם הונים החלויים מצלה בסוס שהם מתקשקשים. וכן בהכפל הפ"א ובמגענעים ובצלצלים (שמואל ב' ג, ה), בסגול הפ"א*. בצלצלי צלצלים שמע (תהלים קנ, ה), בחירק הפ"א, והם שני כלי נחשח שמקישים זה בזה ומשמיעין קול. וכן אמרו במשנה (שקלים פ' חמישי משנה א, הלכה ט) הקיש בן ארוא בצלצל. אבל בצלצלי תרועה (תהלים קנ, ה), הוא אומר על החצוצרות. ובנפול אות הכפל בני אסף במצלתיים (עזרא ג, י), מצלתיים במצלתיים נחשת להשמיע (דברי הימים א' טו, יט), ונקרא בלשון שנים לפי שהם שני כלים שמקישין זה בזה. וסמיכות במצלתיים נחשת כהבנו הדומים לו בחלק הדקדוק שהוא חלק הראשון מן הספר²⁾. וענין אחר צללו כעפרת (שמות טו, י), כאשר צללו שערי ירושלים (נחמיה יג, יט), ענינם ענין שקיעה. וכן הביאם רבי יהודה. ופירוש כאשר צללו שערי ירושלים כאשר נשתקעו מליכנס בשערי ירושלים כלומר שרזיה ערב. והנכון כמו שכתבנו אורחו מענין צל. ובצלצל דגים ראשו (איוב ט, לא), כלי שדוקרים בו הדג במים ומעלין אותו פיור"א בלע"ז³⁾. ויש אומרים שדואו כלי העשוי משכטים יכנס בו ראש הדג ונלכד בו.

צלה אצלה בשור (ישעיה מד, יט), לצלות לכרזן (שמואל א' ב, טו). והתאר צלי כי אם צלי אש צלי (שמות יב, ט). והשם בהכפל עיץ הפעל צליל לחם צליל

¹⁾ Prov. dindin, dindament sonus (Dict. de la Prov.); Gall. tintement d'oreilles tinnious. Vid. Rasch. ad 1. Sam. I. c. et quae a Breithaupt. in sua translatione notata sunt.
²⁾ מכלול ק, ע"א. טו, ע"ב.
³⁾ Prov. pesquier, piscari; nom. instrum. in lexicis desideratur.

צלם **צלם** (שופטים ז, יג), בפלס הגיג מן הנהגה ופירושו עונח לחם שעורים. וכן חרגם יונהן חרר דלחם שעורים. והיא העונה כמו שאמרו רבותינו ז"ל (שבת פ' ראשון משנה י. דף יט, ע"ב). ולא חררה על גבי גחלים. ונקראת כן לפי שהיא נאפה על גבי גחלים כמו הצלי. ומפני זה נקראת גם כן חררה שהיא עטן שריפה. וכבר זכרנו אותו ענין אחר בשרש צלל.

צלה טרוע דרך רשעים צלחה (ירמיה יב, א.), אשר לא יצלח לכל (שם יג, י.), והיא לא תצלח (במדבר יד, מא.), ותצלחי למלוכה (יחזקאל טו, מג.), והפעל הצלח (תהלים מה, ה.). והפעל הצלחת ובנית בית יי אלהתך (דברי הימים א' כב, יא.), ערה ותצלח (מלכים א' כב, טו.), עלו ותצלחו (דברי הימים ב, יח, יד.), וישב שלמה על כסא יי למלך תחת דוד אביו ויצלח (שם א' כט, כג.), ויהי איש מצליח (בראשית לט, ב.), אל תתחר בטיצליח דרכו (תהלים לו, ו.), פירוש במי שדרכו מצליח. ותצלח דרכו (שופטים יח, ה.). והעובר אל הקל אם ישך נא מצליח דרכי (בראשית כד, מב.), ותצלח דרכך (שם כד, מ.), מצליח בירו (שם לט, ג.). ותצלחה נא לעבודך (נחמיה א, יא.), מלעיל, אנה יי הצליחה נא (תהלים קיח, כה.), מלרע. ומה שאמר כי אז תצלחי את דרכך (יהושע א, ח.), ואף על פי שאין ההצלחה חלויה ביד האדם, לפי כי בשמרו מצות יי ועל ידם הבא לו ההצלחה כאילו הוא מצליח דרכו. ענין ההצלחה ידוע, והוא הזמנת הטוב ובואו אל האדם בדרך ישרה בלא עכוב. וענין קרוב לזה וצליחו הירדן לפני המלך (שמואל ב' יט, יח.), כלומר הדריכוהו ועברו בו כאילו בקעו אורזו. וחרגום ויבקע עצי עלה וצלח אעי עלחאי). וכן פן יצלח כאש בירת יוסף (עמוס ה, ג.), יבקע. וצלחה עליך רוח יי (שמואל א' י, ו.), כלומר הבא ותדרוך ותעבור עליך. וכן ותצלח עליו רוח יי (שופטים יד, ו.).

צלחית וענין אחר קחו לי צלחית חדשה (מלכים ב' ב, כ.), פירוש כמו צנצנת. וחרגום צנצנת צלוחית¹⁾. וכן כדברי רבותינו ז"ל (בבא מציעא ז, ע"ב). וכי לצור על פי צלוחיתו הוא צלחת צריך, וזולת זה. ומשקל אחר טמן עצל ידו בצלחת (משלי יט, כד.), כאשר ימחה את הצלחת (מלכים ב' כא, יג.), פירוש קדירה או קשרה. והקבוק וכוורדים ובצלחות (דברי הימים ב' לה, יג.), הנח חמורת הדגש כי היה ראוי צלחות כמו מן טבעת טבעות. ויש לפרש טמן עצל ידו בצלחת כמו בחיק. והוא הנכון לענין הפסוק, ומה שאמר החיק בזה הלשון כי כן נטמנת היר בחיק כמו שנטמן הדבר בצנצנת או בקדירה.

צלם **צלם** (בראשית א, כו.), כשש נקודות. צלם אך בצלם יתהלך איש (תהלים לט, ז.), בצלמנו כדמותנו (בראשית א, כו.), ואת כל צלמי מסכתם (במדבר לג, נב.), בעיר צלמם תבזה (תהלים עג, כ.). ענין צלם כענין דמור, והוא פעמים נופל על הצורה מורגשת כמו צלמי מסכותם, צלמי טחוריהם (שמואל א' ו, יא.), חולחם ופעמים על הצורה שאינה מורגשת אלא צורה מחשבת, רצוני לומר עך ודמיון כמעלה וזהו בצלם אלהים, בצלמנו כדמותנו. ואפשר להיות כמוהם ויולד בדמותו בצלמו (בראשית ה, ג.), שהיה נעך אליו דומה לו בענינו כהכמתו וכמעלתו. וכחב רבי יונה אך בצלם כמו חשך. וכן כתבו אדוני אבי ז"ל ודמהו ללשון הערב שאומר לחשך צלם בנקודה על הצד²⁾ ופירשו כי האדם כמחלה כחשך על אשר לא ידע יום מותו. וכן פירשו מזה תשלג בצלמו צלמו (תהלים סח, טו.), כלומר כנפי היונה יחלבנו כשלג וככסף צרוף כחשך. ויש מפרשים צלמות מענין חשך ופירשו אותו מזה השרש. וכן הוא מענין חשך כמו שאמר אין חשך ואין צלמות להסתר שם (איוב לד, כב.), אבל להיות מזה השרש אינו נכון להנעת. הו"ו כי היה לו לומר צלמות בפלס מדרגות, עכדות. והנכון שיהיה צלמות מלה מורכבת מצל ומות כמו שפירש אהו הגאון רב סעדיה ז"ל שחי מלות כלומר צל הפנות, והוא חשך ואפלה כמו שאמר ארץ עפתה כמו אפלה³⁾.

צלע ויבן יי אלהים את הצלע (בראשית ב, כב.), מלרע. צלע והקבוק בלשון נקבור ויקח אחת מצלעתיו (שם ב, כא.). ולפי שהצלעות שני צדדים הימין והשמאל כנה צד כל דבר בלשון צלע ולצלע המשכן השנית (שמות כו, כ.). ויכונה בלשון זכר לקרשי צלע המשכן האחד (שם כו, כו.). בצלע החר (שמואל ב' טו, יג.), מלעיל. ומלרע פתח הצלע התיכנה (מלכים א' ו, ח.), ורחב הצלע ארבע אמות (יחזקאל מא, ה.), צלע אל צלע שלוש (שם מא, ו.), כלם מלרע באורזו ענין. וכן בארץ בנימן בצלע בקבר קיש אביו (שמואל ב' כא, יד.), וכן וצלע האלף (יהושע יח, כו.), מלרע באותו ענין, ואשר הם מלעיל פ"א הפעל בסגול. והקבוק בלשון זכרים שני צלעים הדלת האחת גלילים (מלכים א' ו, לד.), כלומר שני צדי הדלת האחת היו עגולים. ויונתן חרגם צירין. וכן תרגם ושני קלעים הדלת השנית גלילים. ובקבוק הנקבות ויעש צלעות פביב (שם א' ו, ה.), והוא היציע שעשרה סביב בית המקדש. וכבר פירשנו בשרש יצע וכשרש צרע. ולפי שהקורות לבית כמו הצלעות לנוף אמר ויבן את קירות הבית מביתה בצלעות ארוים (שם

1) obscuritas, principium noctis, tenebrae. Meid.
2) Hiob X, 22.

1) Genesis XXII, 3.
2) Exodus XVI, 33.

אכן עורא ול בעבור השיגם הנכול הנה הכרמים נצמדים יחד¹. ויש מפרשים כי מה שיחרוש צמד בקר כיום נקרא צמד כרם. והפעל הכבד מצמדת על מתניו (שמואל ב' פעל כ, ה.), וכבר אחר ולשונוך תצמיד מרמה (ההלים נ, יט.), הפעיל כלם ענין חכור*.

צמח צמח בו (ויקרא יג, לו.), וצמחו בכין חציר (ישעיה מד, ד.), טרם יצמח (בראשית כ, ה.), הצמח לכם מן השרח (שמות י, ה.), צמחות אחריהן (בראשית מא, ו.). והפעל העובר מן הקל יער צומח עצים (קהלת ב, ו.). והשם וצמח הארמה (בראשית יט, כה.), בסגול. והכבד צמח ושערך צמח (יחזקאל מו, ו.), ער יצמח זקנכם (שמואל ב' י, פעל ה.), ויחל שער ראשו לצמח (שופטים טו, כב.), והוא פעל עומד. והעובר מן הכבד הנוסף לא תזרע ולא תצמח (דברים כט, כב.), הפעיל וקוץ ודרדר תצמית לך (בראשית ג, יח.). והעובר לשלישי מצמית חציר לבהמה (ההלים קד, יד.), הפצמית הרים חציר (שם קמו, ח.), והולידה והצמיתה (ישעיה נה, י.) ענין כולם ענין הגדול.

צמק ושרדים צמקים (חושע ט, יד.), פירוש יבשים ונגובים. וברברי רבוחינו ז'ל (שבת לו, ע"ב.) מצמק ויפה לו. ומוה נקראו הענבים היבשים צמוקים ושני צמקים צמקים (שמואל א' ל, יב.), אמר בו החרום וחרין אחכולין דענבין יבשין*.

צמר ויקח את צמרת הארו (יחזקאל יו, ג.), מצמרת צמרת הארו הרמה (שם יו, כב.), ובין עבתיים היתה צמרתו (שם לא, ג.), ולא יתנו את צמרתם אל בין עבתיים (שם לא, יד.), ענינם הסעיף הנבוא. צמר ופשתים (דברים צמר כב, יא.), בשש נקודות. וצמר צחר (יחזקאל כו, יח.), צמרי ופשתי (חושע ב' ו.), פצמר ידיו (ישעיה א, יח.), פירוש כצמר הלבן ידוע.

צמת צמתו בכור חיי (איכה ג, נג.). והנפעל בעת נפעל יזרבו נצמתו (איוב ג, יו.). ויש מפרשים אותו נחברו מלשון צומח הגידין ברברי רבוחינו ז'ל (חולין פרק רביעי משנה ג, דף עו, ע"א.). והשם לצמיתת לקנח אתו צמיתת (ויקרא כה, ל.). והכבד צמתתני קנאתי (ההלים קיט, קלט.), פעל בעתיד צמתתוני (שם פח, יו.), וכבר ביארנו דקדוק המלה הואח בחלק הרקדוק מזה השער בשער הפעלים בטור השלישי² וכבר אחר יאותו אצמית (ההלים קא, ה.), הצמתה כל זונה הפעיל ממך (ההלים עג, כו.), ומשנאי אצמיתב (שם יח, מא.), יצמיתם יי אלהינו (שם צד, כג.), כולם ענין כריחה.

¹ Aben Ezra in comm. ad Jesaiam I. c.: וטעם צמדי כרם בעבור שהסיגו הנכול, והנה רובי הכרמים נצמדים.

א' ג טו.), והצלעות צלע אל צלע (יחזקאל מא, ו.), רוצה לומר הקורות. ונקרא הפסח צולע לפי שהולך על צדו צלע האחד והוא צלע על ירכו (בראשית לב, לב.), אספה צלע הצלעה (מיכה ד, ו.). והשם כי אני לצלע נכון (ההלים לח, יח.), שמרי צלעי (ירמיה כ, י.), ובצלעי שטחו וגאספו (ההלים לה, טו.).

צמה גלי צמתה (ישעיה מו, ב.), מבעד לצמתה (שיר השירים ד, א.), צמה בפלם בלה, גנדה, והצמה היא ציפוח השער שמכניח האשה על פניה קרין³ (טריצ'אי צמים בלע"ו. ורבי יונה פירש כוהמסוה, ושאר צמים חילם (איוב ה, ה.), יחזק עליו צמים (שם יח, ט.), הם מענין צמה והוא רחור במשקל פביר, אדיר וענינו ליסטים ואיש ריק ופוחו. ומנהג הליסטים בארץ ישמעאל לגדל שער ראשם ולעשותם צמה תלויה להם אחורי הצואר ומגדלים השער כמו עבות. ויש אומרים כי הם הליסטים שוכני המדברות הולכים ערומים ומגדלים שער ומתכסים בשערם עד שתותיהם*.

צמא ולא צמאו בחרבות הולכים (ישעיה מח, כא.), השקיני נא מעט מים כי צמתי (שופטים ד, יט.), ויצמא שם העם למים (שמוח יו, ג.). וכא על דרך בעלי הה"א וצמת והלכת אל הכלים (רוח ב, ט.). והחאר צמא ומשקה צמא יחסיר (ישעיה לב, ו.), רעבים גם צמאים צמא (ההלים קו, ה.). והשם ועתה אמות בצמא (שופטים טו, יח.), לא רעב ללחם ולא צמא למים (עמוס ת, יא.), ולצמאי ישקוני חמץ (ההלים סט, כב.). ישכרו פראים צמאם (שם קד, יא.), פירש רבי יונת יקחו רווח צמאם. והלקיחה בו כדרך ואת רעבון כתיכם קחו ולכו⁴). ועוד אפשרנו כשרש צמאון שבר. ומשקל אחר וצמאון למבועי מים (ישעיה לה, ו.), וצמאון אשר אין מים (דברים ח, טו.). והשם עוד בלשון נקבה צמאה וגרונך מצמאה (ירמיה ב, כה.).

צמד הנצמדים לבעל פעור (כמדבר כה, ה.), ויצמד ישראל לבעל פעור (שם כה, ג.), ענין חכור ורבוך. צמיד והתאר אשר אין צמיד פתיל עליו (שם יט, טו.), פירוש שאין תחיכת בנר דבוקה עליו לסחמו, כי כלי חרס מטמא מחוכו ולא מנבו. ונקרא צמיד החלי שעל היד לפי שהוא מחובר בה רמיד אצורה וצמיד (כמדבר לא, ג.), ושני צמידים על ידיה (בראשית כד, כב.). וכן נקרא זוג הכהמות מפני צמד החכור ויקח צמד בקר (שמואל א' יא, ו.), בשש נקרות. וצמד חמרים (שם כ' טו, א.). את רכבים צמדים (מלכים ב' ט, כה.), פירשחיו בשרש את. שנים עשר צמדים (שם א' יט, יט.), ונפצתי בך אכר וצמדו (ירמיה נא, כג.). עשרת צמדי כרם (ישעיה ה, י.), פירש החכם רבי אברהם

¹ Prov. crins, crignes, crines.
² It. treccia, trecce crines, oomae.
³ Genesis XLII, 33.

צנה צנן

קצנת שלג ביום קציר (משלי כה, יג), ענינו ענין קרירות. ומצאנו הכפל בדברי רבוחינו ו'ל כשביל שלא חצטנו. הם להוך צונן. (פסחים עו, ע"א), מפרש מן החמה על הצוננת ומן הצוננת על החמה (דמאי פרק חמישי צנינים משנה ג, דף טו, ע"ב). וענין אחר ו'ל צנינים בצדיכם (בסדר לך, נה), ו'ל צנינים בעיניכם (יהושע כג, יג), ענין קוץ ופירשו בו מסוכת קוצים הסוכבת, לסגור ולכלוא אחכם מאין יוצא ומאין בא. או יהיה דרך משל כמו לשכים בעיניכם י). צנים ובחסרון אות הכפל ואל מצנים יקחהו (איוב ה, ה), צנים פחים בדרך עקש (משלי כב, ה). ובלשון נקבור ונשא צנות אתכם בצנות (עמוס ד, כ). ויש לפרש צנים פחים מענין קרירות כלומר הקרירות כפחים בדרך עקש. וענין אחר ונשא הצנה הלך לפניו (שמואל א' יו, ג), ערכי צנה ורמח (דברי הימים א' יב, ה), צנה וסחרה אמתו (תהלים צא, ד). והקבוץ ובכל עיר ועיר צנות ורמחים (דברי הימים ב' יא, יב), כלי מלחמה דומה למגן טרג"א בלע"ז¹⁾ וכן בערכי אלדריק"ה²⁾. ויש לפרש מזה ונשא אתכם בצנות (עמוס ד, ב), והם הדוגיות הקטנות שהן עשויות כמגן וצנה. וכן פירשו רבוחינו ו'ל ואחריתכן בסירות דוגה, שאמרו (בבא בתרא עג, ע"א) סומכוס אומר המוכר את הספינה מכר את הדוגית, ואמרו (שם) סומכוס דבר ארעא דישאל הוא קרי ליה דוגית כרכתיב ואחריתכן בסירות דוגה. וכן תרגם יונתן בצנות מן צנה ומגן, ויטלון יתכון עממיא על הריסיכון וכנתיכון כדוגיות צידין.

צנה

ותצנה בארץ (שופטים ד, כא), ענינו ענין נעיפה. וכן אמר התרגום ונעיפה בארעא. וכן ותצנה מעל החמר (יהושע טו, יח), הפילה עפמה כל כך בחוקה מן החמור בארץ כאלו היחרה נעופה בארץ. אבל התרגום אמר בזה ואתרכינת מעל חמרא כחרגום ותפל מעל הגמל³⁾ ואתרכינת⁴⁾.

צנם

צנמות דקות (בראשית מא, כג), פירוש קטנות והקות. ובדברי רבוחינו ו'ל (ברכות לט, ע"א), פת צנומה בקערה כלומר פת הפחותה פתיתים קטנים. ויש מפרשים צנומות מלשון צונמא בדברי רבוחינו (בבא בתרא יח, ע"א. פט, ע"ב), שהוא הסלע, והשבליים הנדלות בסלעים יש בהן יובש עד שהם דקות הרבה מפני היובש. וכן פת צנומה פירוש פת היבשה, כי הפת היבשה יעשו אותה פתיתין קטנים לשרוחם במרק בקערה.

צנע

ואת צנועים חכמה (משלי יא, ב), ענינו השפלים והמסתתרים מרוב ענותם כהם תמצא החכמה.

¹⁾ Numerorum XXXIII, 55.
²⁾ Prov. targe scutum, clypeus.
³⁾ scutum (Kam.), דַרְקָה, דַרְקָה.
⁴⁾ Genesis XXIV, 64.

והמקור מן הכבוד והצנע לכת (מיכה ג, ח). ובמשנה (שבת הפעיל פרק עשירי משנה א, דף ז, ע"ב) המצניע לזרע.

צנה

צנוף וצנופה צנפה (ישעיה כב, יח), פירוש יהפך צנפה הפוך ויסבך סכיב כסכוב המצנפת. ובמצנפת מצנפת בד יצנף (ויקרא טו, ד), הסיר המצנפת והרים העטרה (יחזקאל כא, לא), מצנפת ואבנט (שמות כח, ד). הצניף צניף הטחור (זכריה ג, ה), כמעיל וצניף (איוב כט, יד), והקבוץ בלשון נקבור והצניפות והרדירים (ישעיה ג, כג), ידוע.

צנק

אל המהפכת ואל הצניק (ירמיה כט, כו), הוא צניק בית הסהר. ויש מפרשים שרזי המלות האלה ככלים, המהפכת הוא כלי מסגר ורחוא שני עצים ועושים בנחים בית צואר שיכניסו שם האסורים צוארם וצינוק כלי מסגר לידים.

צנר

וינע בצנור (שמואל ב' ה, ח), פירוש מרוב צנור הידוע בדברי רבוחינו ו'ל (בבא בתרא פרק שלישי משנה ג, דף נט, ע"א) והוא שנשפכין בו מי הגג. וכן לקור צנוריק (תהלים מב, ח), המשיל העננים לצנורים בשפכם המים. ויונתן תרגם וינע בצנור וישרי למכבש ברכאי.

צעד

כי צעדו נשאי ארון יי (שמואל ב' ג, יג), בנות צעדה (בראשית מט, כב), פירוש כל אחת מהכנות גבהה עד שצעדה על החומה, והכנות הם הפארות. ודרך ביתה יצעד (משלי יו, ח), בזעם תצעד ארץ (חבקוק ג, יב), בצעדה בשימון סלה (תהלים סח, ח), והשם מיטיבי צעד צעד (משלי ל, כט), תרחיב צעדי תחתי (תהלים יח, לו), ששרו צעדים (שמואל ב' ג, יג). ובחוספת ה"א את קול הצעדה (דברי הימים א' יד, טו). ובחוספת מ"ם מי צעדה מצעדי גבר כוננו (תהלים לו, כג). ולכים וכשים כמצעדי מצעד (דניאל יא, מג). והכבוד ותצעיהו למלך בלהות (איוב הפעיל יח, יד), ענין כולם פסיעה ופסיעות. אצעדה וצמיד (במדבר אצעדה לא, ג), הוא מחליי הורוע כמו שאמר וצעדה אשר על זרעו (שמואל ב' א, י). והקבוץ מבלי אלף נוספת הפארים והצעדה (ישעיה ג, כ). ויונתן תרגם ושירי רגליא, ידמה כי הוא כלי אחר יש שהוא עשוי לזרוע ויש שהוא עשוי לתל, ואשר עשוי לתל נקרא צעדה על התכונה לשון צעד, ואשר עשוי לזרוע לפי שהוא עשוי על תכונת אוהו של רגל נקרא גם כן אצעדה.

צעה

מחר צעה להפתח (ישעיה נא, יד), פירוש גולה והולך ממקום למקום כלומר מחר הגולה והאסור להפתח ממאסרו. וכן את צעה זנה (ירמיה ב, כ), כי כן דרך הזונה ללכת ממקום אל מקום ומבית אל בית כמו שאמר עליה במקום אחר בביתה לא ישכנו רגליה¹⁾. וכן צעה ברב כחו (ישעיה סג, א), אך הוא פעל יוצא פירוש מסיע ממקום אל מקום כלומר מסיע ישראל מכל מקומות

¹⁾ Proverb, VII, 11.

גלוחם אשר נפוצו שמה, וזהו שאמר ברב כחו. וכן ושלתי
פעל לו צעים וצעהו (ירמיה סח, יב), כלומר אשלח לו מנלים
ומסיעים אורחו והסיעוהו ממקומו והגלוהו, אך וצעהו מהבנין
הכבד הדגוש.

צען אהל בל יצען (ישעיה לג, ב), פירוש בל יעתק.
ואדוני אבי ז"ל פירשו משרש יצע ומענינו. ושם
ביארנהו.

צעף ותכם בצעף (בראשית לח, יד), ותסר צעפה
מעליה (שם לח, יט), עטוף שמעטפות בו הנשים
פניהם.

צעק צעק לבם (איכה ב, יח), צעקו וי"י שמע (חזקיה
לה, יח), על כן הם צעקים (שמות ה, ח), עלי
הלבנון וצעקי (ירמיה כב, ב), פ"א הפעל בקמץ חטף.
צעקה כי אם צעק וצעק (שמות כב, כב). והשם ויצעק וצעקה
גדרה (בראשית כו, לד), הקצצקתה הבאה אלי (שם יח, כא).
נפעל ואת צעקתם שמעתי (שמות ג, ו), והנפעל ויצעקו מכל
חגר חגרה (מלכים ב' ג, כא), ויצעק איש ישראל (שופטים
פעל ג, כג). והכבד והוא מצעק אבי אבי (מלכים ב' ב, יב).
ענינם בענין זעקה בוי"ן.

צער ויצערו ולא יבין למו (איוב יד, כא), ענינו ימעטו
כמו שאמר בהפכו יכבדו בניו ולא ידע (שם)
והכבדתי ולא יצערו (ירמיה ל, יט). והשם והיה ראשיתך

מצער מצער (איוב ח, ו), הלא מצער היא (בראשית יט, כ),
כלומר הלא היא דבר מצער. למצער ירשו עם קדשך
(ישעיה סג, יח), פירוש לזמן מועט ירשו נחלחם עם קדשך,
כי לא עמדו כדך אלא זמן מועט וכאו אויבים ובוססו
צעיר מקדשך (שם). ומשקל אחר והצעיר קצצרתו (בראשית
ס"ג, לג), והצעירה גם היא (שם יט, לח), שלחו צעיריהם
(ירמיה יד, ג), השמיעו זעקה צעיריהם (שם סח, ד).
והשיבותי ידי על הצעירים (זכריה יג, ו), האר כפלס אובדים.

מצעירה ומשקל אחר יצא קרן אחת מצעירה (דניאל ה, ט), והגש
הצדי לחפאת הקריאה* כולם ענין מיעוט. וינרן הרגם
השמיעו זעקה צעיריה שלטונהא. ואפשר שהיה דעתו
שכנה הגדולים בלשון צעירים על דרך גנאי.

צפר צפר עורם על עצמם (איכה ד, ח), ענינו דבק,
וכרכרי רבוהינו ז"ל מפני שהחומץ פוּפדן כלומר
הוכשן.

צפה צפה נתתיך (יחזקאל ג, יו), צפיו עירם
(ישעיה נג, י), יצף י"י (בראשית לא, מט), עיניו
בגוים תצפינה (חזקיה סו, ו), וצפוי הוא אלי חרב (איוב
צפית טו, כב), צפה הצפית (ישעיה כא, ה). והיה הצפית
תאר לצופה והת"ו חמורת ה"א למ"ד הפעל. או תהיה הת"ו
נוספת כפלס קל"ית מן דל"הו, וז"ל מן קנ"ית

מזכרו). ובכראשית רבה (סוף פרשה סג, דף ע"א, ע"א) צפה הצפית
סדר מנרזא . . . . . איח אחרא דקריין מנרזא צפיתא .
והשקיתי ארץ צפתה מדמך (יחזקאל לב, ו), ענינו ארץ
השקפתך והבטתך, כלומר אפילו המקומות הגבוהים אשקרו
מדמך. וכבר כתבנו בו פירוש אחר בשרש צנף. והפעל פעל
הכבד בצפיתינו צפינו (איכה ד, יו), בקר אערך לך וצאפה
(חזקיה ה, ד), ואני בי"י אצפה (מיכה ג, ו), צפה דרך
(נחום ב, ב), עמדי וצפי (ירמיה מח, יט). ובוה הבנין הוא קרוב
לענין החלה כי המיחל לאחר מביט לו. והשם ויקרא אריה מצפה
על מצפה (ישעיה כא, ח). ומשקל אחר צופיה מן קצצפתנו צופיה
צפינו (איכה ד, יו). ונקרא המקום הגבוה מצפה לפי שאדם
צופה ממנו למרחוק. אל י"י המצפה (שמואל א' י, יו), מצפה
כולם ענין הבטה. וענין אחר וצפה ראשיהם (שמות לו,
לח), וצפית אתם (שם כו, ו), ויצף את הבית (דברי הימים
ב' ג, ו), מצפה על חרשו (משלי כו, כג). והשם צפוי צפוי
למזבח (במדבר יו, ד). ויחכן להיות מורה השרש והענין
והצפת אשר על ראשו אמות חמש (דברי הימים ב' ג, טו). צפת
ונקראת הכוהרת כן לפי שהיתה צפוי לעמוד. והת"ו בצפת
במקום ה"א למ"ד הפעל כת"ו שקת. או תהיה הת"ו
כשניהם נוספת כת"ו נקבת, וקבלת ולמ"ד הפעל נפלה. והנני
עחיד לכחוב צפת שרש בפני עצמו כי כן כתבו רבי יונה ואמר
כשם הגאון רב סעדיה כי ביאור המלה צנפת.

צפה ואת צפתת המים (שמואל א' כו, יא), ומעט צפתת
שמן בצפתת (מלכים א' יו, יב), כמו צלוחית.

בצפיתת ברבש (שמות טו, לא), פירוש רקיקין אופין אותן צפיתת
בשמן ומובלין אותן כדבש* והרגומו כאסקריטון כדבש. ופירש
הגאון²⁾ צפיתת מן צפתת המים כי עושין מהן כדמורז
כלים וצוירים רבים. וכן תרגם צנחרות הוהב³⁾ אסקריטון
דהב ולשון כלים הם.

צפן צפניך צפן רוח (משלי כו, טו), צפנתי לך (שיר
השירים ג, יד), אשר צפנת ליראך (חזקיה לא,
כ), ואלה צפנת בלכבך (איוב י, יג), כי לבם צפנת מטבל
(שם יו, ד), יצפן לישורים תושיה (משלי ב, ו), ומצותי
תצפן אתך (שם ב, א). את שני האנשים ותצפנו (יהושע
ב, ד), פירוש אמר ותצפנו, כי לא החכיאה שניהם יחד במקום
אחד רק זה לבדו וזה לבדו כדי שלא ירגיש עליהם אדם.
ויש לפרש כי מלת ותצפנו שב אל מלת את שהיא כוללת
שניהם. וכן ויושב את משה ואת אהרן⁴⁾ ויחכן לפי שהיה
משה עקר אמר לשון יחיד ואהרן עמו. וכן ויבא משה

¹⁾ Zacharia IX, 15.
²⁾ Quem Geonitarum intelligat nescimus; eum Saad-
diam non esse patet ex verbis Aben Esrae ad
Exod. XVI, 31.
³⁾ Zacharia IV, 12. ⁴⁾ Exodus X, 8.

ואהרן¹). ופירוש צפניה צפן רוח מי שירצה לצפון האשה הרעה ולהסתירה שלא ישמעו בחוק עניניה הרעים כמו אם ירצה לצפון הרוח שלא יוכל לצפון אותו ושמן ימינו יקרא (שם) כמו שמן ימינו שיקרא ויכריו על עצמו שהוא רוקח ומריח. כן האשה ירגישו בה מרחוק. וקרא השמן הרוקח שמן ימינו לפי שיד היטין מוכנת למשוח ומה שדבק בה מן השמן הוא מריח. כי יצפנני בסכה (תהלים כו, ה.), נצפנה לנקי חנם (משלי א, יא.), יצפננו לנפשתי (שם א, יח.). ואדוני אבי ואל פירש נצפנה לנקי חנם, יצפנו לנפשותם, פעלים עומדים. וכן יגורו יצפננו (תהלים נו, ז.), כלומר יארכבו שמימין עצמם במקום צפון. וכן ענינו לחלכה יצפנו (שם י, ח.). וחללו ארץ צפוני (יחזקאל ז, כב.), פעול ופירושו הדבר הנסתר והמוצנע. או יהיה שם. וכן צפון וצפונה תמלא בטנם (תהלים יו, יד.), הטוב הצפון אצלך לתתו לאשר ישר בעיניך, ולפיכך קרא טוב העולם הזה צפון כי לא חשיגהו יד האדם לרצונו כי אם ברצון הכורא והנה הטוב לעיניו נמנע ממנו כאילו הוא צפון. ויתיעצו על צפוני (שם פג, ד.), פירוש על ישראל שהם צפונים ונסתרים נפעל תחת כנפיך. והנפעל ולא נצפן עונם מנגד עיני (ירמיה טז, יו.), ומספר שנים נצפנו לעריץ (איוב טו, כ.). והפעל הפעיל הכבד מי יתן בשאול תצפנני (שם יד, יג.). ולא יכלה עוד הצפני (שמות ב, ב.). ודגש הצד"י לתפארת כדגש מקדש מצפנים (י"ג). והשם נבעו מצפנני (עובדיה ג), כולם ענין הסתר צפון והצנע. אמר לצפון תני (ישעיה מג, ו). ובא בשוא שלא במיכות ואל המלכים אשר מצפון (יהושע יא, כ.). צפנה ונגבה (בראשית יג, יד.), ידוע, והיא הפאה השמאלית. ונקראת כן לפי שהישוב בה בקצה האחרון מעט כאילו הוא מקום צפון ואינו נראה לבני אדם. או נקראת כן לפי שמהלך השמש אינו על פאהו כי אם על הפאה הדרומית וכאילו אותו הרוח צפון מהשמש. צפע צפע כי משרש נחש יצא צפע (ישעיה יד, כט.), בסגול. צפעני וכצפעני יפריש (משלי כג, לב.), נחשים צפענים (ירמיה ה, יו.), פירושו נחשים וצפעונים. או יהיה צפעונים צפייע חאר לנחשים והוא שיהיה הצפעוני הנחש הקשה והעז. צפייעי הכקר (יחזקאל ד, טו.), פירוש צואתם. וכן בענין הורה צפייעה הצאצאים והצפענות (ישעיה כב, כד.), פירוש הבנים והבנות וכאילו אמר הצאצאים והצאצאות. ואמר בו החרגום בניא ובני בניא. צפר ישב ויצפר (שופטים ז, ג.), ענינו ישנים בבקר. וחרגום בקר צפרא. וכן באה הצפייעה (יחזקאל צפייעה ג, ז.), כלומר הגורה הבאה עליך בבקר. ויש מפרשים ויצפור, והצפיררה ענין סיבוב. ויונתן חרגום הצפיררה מלכותא. ולצפיררת תפארה (ישעיה כח, ה.), המצפירה שסובבין על הראש. ובמשנה (כלים פרק ששה עשר משנה ז, דף כה, ע"ב.), הקופה משיעשה בה שחי צפירורו לרחב שלה

¹ Ibid. VII, 10. ² Ibid. XV, 17.

והערק משיעשה בה צפירה אחת, פירוש הסיבוב שעושין לקופה סביבותיה. כל צפור טהרה (דברים יד, יא.), כל צפור צפור כל כנף (יחזקאל יו, כג.), שתי צפרים חיות טהרות (ויקרא יד, ד.). ובלשון זכר כצפור בודד על גג (תהלים קב, ח.), אשר שם צפרים יקננו (שם קד, יו.), שם כולל לכל עוף. ופעם פרט גם צפור מצאה בית ודרור קן לה (שם פד, ד.), כי אחר שהאחרון פרט, הראשון גם כן פרט והוא עוף קטן והוא רב המין לפיכך כלל כל עוף בזה השם. והצפיר צפיר השעיר (דניאל ה, כא.), וצפיר העזים (שם ה, ח.), צפירי חמאת שנים עשר (עזרא ח, לה.), ידוע. וחרגום שעיר צפירי). ומרה שאמר והצפיר השעיר כפל לבאר כמו נגפה תימנה² קדמה מנקה³ כי הלשון האחרון מכואר מן הראשון ולשון צפיר אינו מורגל בלשון כמו שעיר כי אם בלשון ארמי. או פירוש השעיר מן וישתער עליו מלך הצפון⁴. בצפורן שמיר (ירמיה יו, א.), ועשתה את צפרניה (דברים כא, יב.), ידוע. ולפי שחותר אדם בצפרניו קרא לעט ברזל החותר צפורן לפיכך אמר בצפורן שמיר כי שמיר הוא הברזל החזק. וכן במדרש (ילמדנו בריש אלה פקודי דף מ, ע"ד.), נטל צפורן של ברזל.

צפת והצפת אשר על ראשו אמות חמש (דברי הימים אצפת ב' ג, טו.), בשש נקודות ענינו כמו כותרת. וכן הוא במקומו במלכים⁵ וכבר פירשחיו בשרש צפה.

צקל וכרמל בצקלנו (מלכים ב' ד, מב.), ואמר בו צקלון החרגום ופרוכן בלבושיה.

צרר וצררו אתכם (כמדבר לג, נה.), צרור את המדינים (שם כה, יו.), כי צררים הם לכם (שם כה, יח.). וצרתי את צררי (שמות כג, כב.), רוצה לומר צוררים לך. ואפשר להיות מזה השרש ויהודה לא יצר את אפרים (ישעיה יא, יג.). וכבר כתבנוהו בשרש צור. ותהינה צררת (שמואל ב' כ, ג.), לצרר לגלות ערותה (ויקרא יח, יח.). והשם מן המצר (תהלים קיח, ה.), בין המצרים (איכה א, ג.), ומצרי שאול מצאוני (תהלים קטו, ג.). והחכם רבי יהודה שם ענין אחר וכעסתה צרתה (שמואל א' א, ו.), לצרר לגלות ערותה (ויקרא יח, יג.). וכבר ביארנו ענין צרתה בשרש צור. וכרז רבי יהודה בעקר זה והצר לך (דברים כח, נב.), והצרתני לאדם (צפניה א, יו.). וכבר כתבנום בשרש ציר. וכן כתבנו שם צר ואיב (אסתר ג, ו.), צרה כמבכירה (ירמיה ד, לא.), בשש צרות (איוב ה, יט.), צר לי מאד (שמואל ב' כד, יד.), והדומים להם. ויתכן היות שרש כולם צרר. וענין אחר מי צררמים בשמלה (משלי ל, ד.), צררמים בעביו (איוב כו, ח.), כצורר אבן במרגמה (משלי כו, ח.).

¹ Genesis XXXVII, 31. ² Exodus XXVI, 18.
³ Numeri XXXIV, 15. ⁴ Daniel XI, 40.
⁵ 1. Regum VII, 16.

צרה לשוא צרה צרופה (ירמיהו, כט.), צרופה הוא מקור, או יהיה חאר לצרופה. צרפתיה ולא בכסף (ישעיהו סח, י.), צרפתני כל תמצא (תהלים יו, ג.), אמרת יי צרופה (שם יח, לא.), אמרת יי צרפתהו (שם קה, יט.), ואצרה כבר סיניך (ישעיהו א, כה.), ואצרפנו לך שם (שופטים ג, ד.), ותתנהו לצרפה (שם יו, ד.), הנני צורפם (ירמיהו ט, ו.), כסף צרופה (תהלים יב, ז.), צרופה אמרתך מאד (שם קט, קט.), צרפה כליותי ולבי (שם נו, ב.), הכל ענין ההחוק והחוק. ושם הכלי שמתיכין בו מצרפה לכסף מצרפה (משלי יו, ג.). והנפעל ויתלבנו ויצרפנו רבים (דניאל יב, י.). נפעל

ואשר הם בני ארבע אותיות.

צלצל צלצל כנפים (ישעיהו יח, א.), וכן וכן צלצל צלצל דגים ראשו (איוב ט, לא.), כחכנום בשרש צלל. יירש הצלצל (דברים כה, מב.), הרגם אנקלוס סקאה, והוא מין ארבה. וכן בדברי רבותינו ו"ל (הענין ח"ע"ב.), ומעלה סקאין, ואומרים כי הוא עולה באילנות ובעלים ומוצץ לחותם.

צנתר צנתרות הנהב (זכריה ד, יב.), פירוש רבי יונה צנתר שרביטי הנהב. ויותר נכון להיות שני כלים כמין שני צנורות כמו שאמר (שם), המריקים מעליהם הזהב. וכן הרגם יונתן אסקריטין ורהב והוא שם כלי כמו שכתבנו בשרש צפח.

צנצנ צנצנת אחת (שמות טו, לג.), כמו צלוחית כחרגומו. **צעצע** כרוכים שנים מעשה צעצעים (דברי הימים צעצעים ב' ג, יא.), כמו צאצאים כלומר מעשה נערים. כמו שפירשו רבותינו ו"ל (בבא בתרא צט, ע"א). כרוכים כרביא. וכן אמרו (שם) תניא אנקלוס הגר אומר כרוכים מעשה צעצועים היו ומצדדין את פניהם בתלמיד-הנפטר מרבו. ואמר מצדדין את פניהם לפי שכתוב אחד אומר ופניהם איש אל אחיו וכתוב אחר אומר ופניהם לבית. ויש מפרשים מעשה כרוכב היו עשויים הנקרא בלשון ערבי צנע"ת א"ל כר"טו).

1) I. e. Arab. صناعة الخراط opustornatile. In animalibus Hebr. inscriptis, a. 1829/1830 (ה'תק"ץ) in dissertatiuncula de כרוכים pag. VIII, de hoc nostro loco eiusque explicatione Kimch. agitur. Cuius tamen expl. sensum vix posse intelligi iudicans auctor haud parum gaudet, quod verbum ברט (!) in Arab. ling. rem celere currentem significare invenerit (הדבר הרץ במהרה). Verum Rabb. ille, alioquin apprime doctus et sagax, magnam sagacitatis copiam hoc loco frustratur; non enim modo se radicem ברט eandem atque Arab. برت falso videtur iudicasse, sed etiam vitio typographico editionum vulgarium seductus est, ut in falso illo ברט, pro ברט, unice recto legendo, inutiliter multum studium adhiberet.

מצרר והכבד ומבקעים ומצררים (יהושע ט, ד.). והשם צרור הכסף צרור לקח בידו (משלי ג, כ.), משתכר אל צרור נקוב (חניא, ו.) והנה איש צרור כספו (בראשית מב, לה.), את צרורות כספיהם (שם), צרור המר דודי לי (שיר השירים א, יג.), ענינם ענין קשירה. ואפשר להיות מעקר והומענין זה צורת ענדה (ישעיהו ח, יו.). וכבר כחכנוהו בשרש צור וכשרש נצר. והנכון שיהיה מן הענין הזה ותהיינה צרורה עד יום מתן כלומר כאילו היו קשורות צרור שלא הותרו להנשא לאדם. ולא יפול צרור ארץ (עמוס ט, ט.), אשר לא נמצא שם גם צרור (שמואל ב' יו, יג.), פירוש אכן והוא כמו צור, וצור וצרר בענין אחר.

צרב ונצרכו בה כל פנים (יחזקאל כא, ג.). ועל שפתיו צרבת (משלי טו, כו.), חאר על משקל תהי (אונק קשבת) אלא שצרכת קמוקמפני ההפסק וענינו כמו אש בוערת. כי צרבת הטכונה היא (ויקרא יג, כח.), שם, וענינם ענין שרפה.

צרי ופנג ורבש ושמן וצרי (יחזקאל כו, יו.), בחלם. מעט צרי (בראשית מג, יא.), הצרי אין בגלעד (ירמיהו ח, כב.), עלי גלעד וקחי צרי (שם טו, יא.), בקמין חטף. וכשוא לכו וצרי ולט (בראשית לו, כה.). והוא נטף שהזכיר הכרחוב בסממני הקטרת. וכן בדברי רבותינו ו"ל (כריחוז ג, ע"א), רבן שמעון בן גמליאל אומר הצרי אינו אלא שרף הנוטף מעצי הקמף, שרושמין בעץ ויוצא ממנו הצרי. והוא הנקרא בלסמ"ו בלע"ז²⁾.

הפעיל צרה מר צרה (צפניה א, יד.). והכבד יריע אף וצריח (ישעיהו מב, יג.), ענינם הנבהת הקול בצעקה. וכן צריח בענין זה נקרא הבנין הנכוה ויבאו אל צריח בית אל (שופטים ט, מו.), וישיתו על הצריח (שם ט, מט.), ויציתו עליהם את הצריח כאש (שם). והקבוץ וכסלעים ונצרתים ובכרות. (שמואל א' יג, ו.) ואדוני אבי ו"ל פירש כי לפיכך נקרא המגדל צריח לפי שהצופה העומד שם צורח וצועק.

צרה צרד ואנחנו נכרת עצים מן הלבנון ככל צרפה (דברי הימים ב' ב, טו.), הלשון הזה ידוע בדברי רבותינו ו"ל (ברכות פרק שלישי משנה א, דף יו, ע"ב) את שהמטה צורד בהן פטורין, והחאר צריד לכריות וזולתם הרבה. והפעל הקל ממנו אמרו במשנה (שביעית פרק שביעי משנה ד, דף כ, ע"ב), לקח בכור למשחה בנו או לרגל ולא צרד לו מותר למכרו. וכן שמשו בו בבנין נפעל ובנין הפעיל הרבה ובנין החפעל.

מצרע צרע והוא צרוע או זב (ויקרא כב, ד.), זב ומצרע (שמואל ב' ג, כט.), והנה הוא מצרע במצחו (דברי הימים ב' כו, צרעת כ.) מצרעת כשלג (במדבר יב, י.). והשם נגע צרעת (ויקרא צרעה יג, ט.) ידוע. ושלחתי את הצרעה (שמות כג, כח.), אמרו שהוא מין שרץ העוף והירצה מכה אותם בעיניהם ומטילה בהם ארס והם מתים. וחכם רבי אברהם אבן עזרא ו"ל פירשו מענין צרעת.

1) Nehem. I, 6. 2) Hisp. et Ital. balsamo; Prov. balsimo; nostr. Balsam (balsamum).

צפצפה צפצפה ופצה פה ומצפצפה (ישעיה י, יד), המצפצפים והמדהנים (שם ה, יט), אמרתך תצפצפה (שם כט, ד). כסוס עגור כן מצפצפה (שם לח, יד), פירושו כסוס כעגור. וענין הצפצוף בעופור כענין הדבור באדם. וענין אמרתך הצפצפה כמו חשה אמרתך צפצפה (שם). וענין אחר צפצפה שמו (יחזקאל יו, ה), מין ממיני הערבה ובערבי צפצפה¹). והיא הפחוחה כמו שאמרו רבותינו ז"ל (סוכה לד, ע"א). ערבי נחל פרט לצפצפה הגדלה בין ההרים. והם פירשו הפסוק כן (שם) קח על מים רבים צפצפה שמו אני עשיתי אותם כערבה הגדלה על מים רבים והם שמו עצמם כצפצפה הגדלה בין ההרים. ולבריהם פירוש שמו שם ישראל עצמו. ויונתן תרגם צפצפה שמו גפן נצבה שויה, רוצה לומר אף על פי שלקחו ורע וורעו שמו כגפן נטועה כלומר כי במרחקה גדלה.

צרפת צרפת עד צרפת (עובדיה א, ב), אומרים כי היא הארץ הנקרא פרנצה²). אבל קום לך צרפתה אשר לצידון (מלכים א' יו, ט), היא שם עיר בארץ צידון.

ובן חמש אורזיות

צפרדע ורעל הצפרדע (שמות ח, ב), ויעלו את הצפרדעים (שם ג), ושרץ היא צפרדעים (שם ג, כה), ידוע. ויחנן לרזיות ורעל הצפרדע שם כלל המין ולא שיאמר על אחת מהן. וכן ויהי הכנף (שם ח, יד), וכן אמר וצפרדע ותשחיתם (תהלים עח, מה).

נשלמה אות הצדי

אורת הקוף

קא קא ואת הקאת (ויקרא יא, יח), וירשנה קאת וקפוד (ישעיה לד, יא), כן הביא רבי יונה זה השרש. והביא הקאה בה"א ואמר וכבר המירו הה"א בת"ו ואמרו הקאת. והנה הקאה בה"א לא נמצא ולמה היחה דעתו כי עקר הקאת בה"א והת"ו חמורתה? ומי הביאו בצרה הזאת? וכן הפייט שאמר לכוס מדבר וקאות דערו

¹ species salicis. (Kam.) Non possumus intelligere aut excusare sententiam Castelli, qui in Lexic. (col. 3222.), nulla ratione addita, dicit: „salix, satis inepto cum R. David moderni omnes.“
² Francia, Gallia. Conf. comment. ad Obadjam l. c. et J. D. Michaelis supplementa ad L. H. p. 2166.

כדעת רבי יונה. והנכון כי קאת הת"ו שרשיה והוא בשקל דבר. ובסמוך דמיתי לקאת מדבר (תהלים קב, ו). ובתלמוד (חולין סג, ע"א). אמר רבי יהודה קאת זה הקיק. ובתלמוד ירושלמי (שם) חני רבי ישמעאל קאת זה הקיק. ובמשנה (שבת פ' שני משנה א. דף כ, ע"ב). ולא בשמן קיק. ובגמרא (שם דף כא, ע"א). בעי מאי שמן קיק? אמר שמואל... עוף אחד יש בכרכי היים וקיק שמו.

קאה קאה כאשר קאה את הגוי (ויקרא יח, כה), במשקל עשה, קנה, קנה. וכנה הארץ בלשון זכר. וכן ולא נשא אתם הארץ (בראשית יג, ו). ובחמורת האלף ב"ד שתו ושכרו וקיו (ירמיה כה, כו), ענין הקיא ידוע. ועוד נזכרנו בשרש קוא.

קב קב ורבע הקב דביונים (מלכים ב' ג, כה), מדה קב שהיא שישיית הסאה. וירחנן שרש המלה קבב. כי בהקב ידגש קבים.

קבב קבב וקבתו לי משם (כמדבר כג, כו), מדה אקב לא קבה אל (שם כג, ח), וקבנו לי משם (שם כג, יג).

ענינם ענין קללה. ויבא אחר איש ישראל אל הקבה קבה (שם כה, ח), כמו אל האהל. וברפיון זאת האשה אל קבתה (שם). או יהיה אל קבתה מענין הזרע והלחיים והקבה (רברים יח, ג), כתרומו במעהא. ענינם הכים שבמעי הבהמה שבו כנוס חלב היונק וקרוש בו, ונזכר באשה על דרך ההשאלה. או הוא כן כמעי האדם. ורבורזינו ז"ל פירשו (סנהדרין פב, ע"ב. חולין קלה, ע"ב) קבתה מקום הערוה באשה. וקבה אין לגזור על שרשו. ורבי יונה כתפו בשרש קבה כפלס חמה. וכבר כתבנו הטוב והישר בחמה ששרשו יחם. וקבה למה שנהגו לקרות במשנה (חולין פרק שמיני משנה ה. דף קטז, ע"א). בסמיכות המלה קיבת הנכרי הקוף בצרי, וכן אמרו (שם) בסמיכות הכנוי כשרה שינקה מן הטריפה קבתה אסורה ידמה ששרשו קוב. ויהיה אם כן ואל האשה אל קבתה משקל אחר וירחיה מנחי העין והנפרד קבה. ובהתחבר בא בקמץ חמף חמורת החולם. או הוא מנחי הלמ"ד והנפרד קבת בשקל שקת.

קבל קבל וקבל היהודים (אסתר ט, כג), וקבלו הכהנים פעל (עזרא ח, ל), וקבלם דויד (דברי הימים א' יב, יח).

קבל קבל וקבל מוסר (משלי יט, כ). וההפעיל מקבילת הללאת הפעיל (שמות כו, ה), כלם ענין קבלה שהיא בענין לקיחה. ופירשו מזה ומחי קבלו (יחזקאל כו, ט), פירוש כלי שהוא מכה כנגד החומה. וחרגום נגד קבל. וכן טעם מקבילת הללאת, שתהיה כל אחת נגד חברתה בשוה וענין נגד וענין הקבלה אחד. וכן ויכהו קבל-עם (מלכים ב' טו, י). נגד העם והוא שתי מלות וכבר פירשתי ומחי קבלו בשרש קחה פירוש אחר יותר קרוב מזה אצלי.

קבע קבע וקבע את קבעיהם נפש (משלי כב, כג), וקבע אדם אלהים כי אתם קבעים אתי ואמרתם במרה

קבע (מלאכי ג, ח), ענין גול ולקחה בהכרח. ונתן קובע קובע נחשת על ראשו (שמואל א' י, לה), מלעיל. ומלרע צנה ומגן וקובע ישימו עליך (יחזקאל כג, כד). והמסורה עליו לית כותיה. ולפי שנמצא במקצת ספרים ונחן קובע נחשרה על ראשו בכ"ף והוא בקו"ף ברוב הספרים והמסרה מעידה עליו, ולפי שלא יטעה אדם בו אכתוב הנה המסרה אשר עליו לית בקו"ף וחד צנה ומגן וקובע, וחרוירחון מלאים ושאר קריא כובע כלם בכ"ף בר קבעת מן אליו תרין בקו"ף. והוא כלי מגן על הראש. קבעת כום החרעלה (ישעיה נא, יז), ענינו שמרים פונדלאל"ש בלע"ז). ויונתן חרנם פיילי כסא דלווטא. וחרגום בספל אדירים כפיילי גיברויא²). [ובלע"ז צידאלה³].

קביץ ויקביץ את כל אכל (בראשית מא, מח), ויקביצו את כל אכל (שם מא, לה), וקביץ על יד ירכה (משלי יג, יא), וכל נערי קבוצים שם על המלאכה (נחמיה ה, טו), שלח קביץ אלי את כל ישראל (מלכים א' יח, יט), קבצו זקנים (יואל ב, טו), בחירק. לקבצי קבצה ממלכות (צפניה ג, ח), בקמץ חטף. והשם קבצת כסף נפעל ונחשת (יחזקאל כב, כ), והנפעל אך שם נקבצו דיות (ישעיה לה, טו), כל צאן קדר וקבצו לך (שם ס, ז). פעל והכבד כל פנים קבצו פארור (יואל ב, ו), וקבצתים מירכתי ארץ (ירמיה לא, ח), וקבצו ארץ מי הברכה התחתונה (ישעיה כב, ט), לחונן דלים וקבצנו (משלי כח, ח), לכן אשר הגוש ולכן נפתלי וקבצנו קל. והשם קבוץ בועקד יצילך קבוציך (ישעיה נז, יג), כלומר קדולך. פעל ושלא נזכר פעלו כי מאתנו זונה קבצה (מיכה א, ו), החרק חחת שרק כמו ופתחו שעריך חמיד⁴) כן כתב רבי יונה. ונכון הוא שיריה קבצה מן הכבד, ופירושו כי מאתנו זונה קבצה שמרון מה שהיה לה ועד אתנו זונה ישוכו (שם). וכן ופתחו הוא מהכבד והוא פעל עומד כאילו החרפעל אמר ונפתחו שעריך. והרחפעל כי דהתקבצו כל בעלי מגדל שכם (שופטים ט, טו), ויתקבצו יחדיו (יהושע ט, כ). ענין הקבוץ כענין אסיפה, אך יש הפרש ביניהם כמו שכתב אדוני אבי ז"ל בחבור הלקט, כי לשון הקבוץ לא יאמר כי אם על המפורז ולשון אסיפה יאמר אף על פי שאינו מפורז כמו אסוף ידיך ולא יאמר קבוץ ידיך. וכן ויאסוף רגליו, ואין איש מאסף אורתי, ולא יאמר מקבץ אחי.

קבר ואחרי כן קבר אברהם (בראשית כג, יט), שמה קברו (שם טט, לא), ושמה קברתי (שם

1) Prov. fondrilles („Lie, vase qui se forme dans toute sorte de Liqueurs“ Roquef.)
 2) Judicum V, 25.
 3) Ital. ciotola (cytola).
 4) Jesaias I.X, 11.

אחרי קברו את אביו (שם נ, יד), ויקבר אהו (דברים לה, ו), קבר את מרחך (בראשית כג, ו), והשם בקבר קבר אשר איש האלהים (מלכים א' יג, לא), בשש נקודות. המבלי אין קברים (שמות יד, יא). ובקבוץ הנקבות והוא לקברות יובל (איוב כא, לב), סביבותיו קברתיו (יחזקאל לב, כב). ומשקל אחר וגם קבורה לא היתה לו קבורה (קהלת ג, ג), מצבה על קברתה (בראשית לה, כ), היא מצבת קברת רחל (שם), ויהי קהלה סביבות קברתה (יחזקאל לב, כד). ופירוש וגם קבורה לא היתה לו צרכי הקבורה והם התכריכין. והנפעל תקבר בשוכה טובה נפעל (בראשית טו, טו). והכבד ואין מקבר (ירמיה יד, טו), פעל ומצרים מקברים (כמדבר לג, ד). ושלא נזכר פעלו פעל שמה קבר אברהם (בראשית כה, י).

קדר ויקד דוד אפים (שמואל א' כה, ט), ויקדרו וישתחוו (בראשית טו, כח). ענינם הכנעת הקדקד ושחוחו, כי קדקד משרש קדר אלא שנכפלה בו הפ"א. ומרף זרוע אף קדקד (דברים לג, כ), וקדקד נזיר אחיו (בראשית קדקד מט, כו), ועל קדקדו חטמו ירד (תהלים ז, יז). קדקד שער (שם סח, כב), כי בקדקד יתלק שער הראש חציו לימין וחציו לשמאל. ועד קדקדך (דברים כח, לה). ועוד נכתבנו עם בני ארבע אותיות. וקדה חמש מאות (שמות ל, כד), קדה חרנם אנקלוס וקציעתא. וכן נזכרה בדברי רבורינו ז"ל (כריתות ג, ע"א). כפיטום הקטרה מר וקציעה. וכן נקראת בלשון ערבי ובלשון יון קציעה¹) ועוד נכתבנו בשרשו ורבינו סעדיה כתב כי הוא הקושט.

קדה כי אש קדחה באפי (דברים לב, כב), פעל עומד. והיוצא כי אש קדחתם באפי (ירמיה יז, ד), דון כלכם קדחי אש (ישעיה נ, יא), בקדח אש המסים (שם סד, א), ענין בערה ושרפה. ומוה נאמר את השתפת ואת הקדחת (ויקרא כו, טו), והוא החולי השורף מרוב קדחת החמימות, והוא שקראו לו אש של עצמות. לאבני אקדה (ישעיה נד, יב), היא אבן מהאבנים היקרות. ואולי נקראת כן כי מראיחה כמראה אש²).

קדם מימי קדם קדמתה (ישעיה כג, ו), ומראש הררי קדם קדם (דברים לג, טו), בשש נקודות. והקבוץ ממנו קדמים, והסמוך מראש מקדמי ארץ (משלי ח, כג). ומשקל אחר והוא האר משל הקדמני (שמואל א' כד, יג), קדמני בימים קדמונים (יחזקאל לה, יז), וכשנים קדמניות (מלאכי

1) Arab. قَصِيْعَة; Graece xasia, xassia cassia, Laurus cassia. Linn. Vide Celsii Hierobot. T. II, p. 360.
 2) Conf. supra pag. 2, rad. אבן et comment. ad Ezech. XXVIII, 14.

מחכסה בהם לרוב השכותם ואף על פי כן לעתים נצמחים
 אותן המים אף על פי שרזו רבים ונכובה תוחלת הולכי
 דרכים בהם, כן נכובה תוחלתו בחכרי אלה. והשם קדרות
 אלביש שמים קדרות (ישעיה נ, ג). ומשקל אחר קדרנית
 וכי הלכנו קדרנית (מלאכי ג, יד). והפעל הכבד וְאֶקְדֵר הַפְּעִיל
 עליו לבנון (יחזקאל לא, טו). וההתפעל והשמים הַתְּקַדְרוּ הַתְּפַעַל
 עבים ורוח (מלכים א' יח, מה), ענין הכל ענין החשכה.
 ומה שנאמר ממנו בענין שפלות שהוא גם כן ענין חשכה
 כלם ענין אחר. (ומה קראוי) לכלי שמבשלין בו קדירה
 לפי שהיא שחורה מהתמדת האש תחתיה.

קדש וְקָדַשׁ הוּא וּבְגֵדוֹ (שמות כט, כא), כי קדשו
 (במדבר יז, ב), אל תגש בי כי קדושתך (ישעיה
 סה, ה), פירוש קדשתי ממך. ואף כי היום יקדש בכלי
 (שמואל א' כא, ו), פן תקדש המלאכה הזרע (דברים
 כב, ט), פן תאמר בהנאה קדש. וכן אמרו רבותינו
 וְלֹא יִקְדָּשׁוּן נֹרָא ע"ב¹) מנין לכלאי הכרם שאסורים
 בהנאה? נאמר להלן ואיש כי יקדיש את ביתו קדש ליה
 ונאמר כאן פן תקדש מה להלן אסור בהנאה אף כִּי
 אסור בהנאה. וכן וְאֵל כָּל מַאֲכָל הַיִּקְדָּשׁ (חגי ב, יב)
 פירוש היטמא, כלומר שיאסר מפני טומאתו קדש שרוא
 אסור. ופירוש הפסוק ששאל חגי לכהנים חרות הטומאות
 אוליי שכהו בגלות, ושאל להם אם ישא איש בשר קדש
 בכנף בגדו (שם) פירוש בכנף בגדו שרוא טמא שננע
 בשרץ, ונשא בשר קדש בכנף בגדו הנה הכנף ראשון לטומאה
 ובשר קדש שני, ונגע בכנפו אל הלחם (שם) פירוש כמה שבכנפו
 והוא הכשר נגע בו אל הלחם או אל הנוזל או אל היין
 או אל השמן ונגעו אליו אל המאכל היקדש? פירוש היטמא
 המאכל הזה שהוא רביעי לטומאה, כי השרץ הוא אב הטומאה
 והכנף ראשון של טומאה, ובשר קדש שני והלחם והנוזל
 והמשקין הללו שנגעו בכשר דם שלישי והמאכל שננע
 באלו רביעי, ועל זה שאלם על המאכל שהוא רביעי אם
 הוא טמא ואמרו לא. והראיה כי על המאכל לבדו שאלם
 שאמר היקדש ולא אמר היקדשו. ויש מרבותינו ז"ל שאמר
 (פסחים יז, ע"א) כי מעו הכרונים כזו החשובה, כי הרביעי
 טמא הוא בקדש, אבל על דרך ההשאלה האחרת ששאלם
 אם יגע טמא נפש בכל-אלה השיבוהו כראוי, פירוש אם
 חתיה הכנף טמאה טומאת נפש שנמצא שהכנף אב הטומאה
 והבשר וז"ל ראשון, והלחם והנוזל והמשקין שני והמאכל
 שלישי, ויענו הכרונים ויאמרו יטמא. ושלישי בקדש היו
 יודעין שהוא טמא אבל רביעי בקדש לא היו יודעין שהוא
 טמא וכוה טעו, לפיכך השיבם הנביא ואשר יקריבו שם

1) Rabbini scilicet saepe in Mischna et in Gemara.
 Conf. קדר Arabum.

ג, ד), וְקָדַמְנִיזוֹת אֵל תִּתְבַּנְּנוּ (ישעיה מג, יח). ומשקל
 קדמה אחר השם שְׁקֵדְמַת שֶׁלֶף יִבֵּשׁ (תהלים קכט, ו), מימי
 קדם קדמתה (ישעיה כג, ו). והה"א כינוי לנקה והיא
 כמפיק. תשבון לְקֵדְמָתְךָ (יחזקאל טו, נה), תשבינה לְקֵדְמָתְךָ
 (שם) והקבוץ והושבתי אתכם בְּקֵדְמוֹתֵיכֶם (שם לו, יא).
 קדומים ומשקל אחר נחל קדומים (שופטים ה, כא). והפעל
 פעל הכבד מהם. על כן קדמתני לברח תרשישה (יונה ד, ב),
 קדמו שרים אחר נגנים (תהלים סח, כו), חסר ו' החיבור
 ומשפטו ואחר נוגנים כמו שמש ירח²) ראוּבֵן שִׁמְעוֹן³)
 קדמני ימי עוני (איוב ל, כו), מדוע קדמוני ברכים (שם
 ג, יב) במה אקדם יי (מיכה ג, ו), אשר לא קדמו אתכם
 בלחם ובמים (דברים כג, ה). כי תקדמונו ברכות טוב
 (תהלים כא, ד), פירוש בכרכות טוב כי פעל עומד הוא.
 קדמה פניו הכריעהו (שם יז, יג). וכבד אחר מי
 הפעיל הַקְּדִימְנִי וְאֶשְׁלֵם (איוב מא, ג), לא חגיג וְתִקְדִים
 בערינו הרעה (עמוס ט, י), כלם ענין הקדמה וידוע הוא.
 ורבי יונה חלקם לשני ענינים ואין צורך כי פירוש קדמה
 פניו הכריעהו הורמן לפניו בקצף וחרונך והכריעהו.
 וכן כי תקדמונו ברכות טוב, במה אקדם יי, והרומים
 להם ממה שזכרנו ושלא זכרנו, וההומנה היא ההקדמה.
 וכן נקרא פאת המורה קדם כמו שנקרא כנורו פאת מערב
 אחר⁴) ואחרון⁵). גן בעדן מְקַדֵּם (בראשית ב, ח),
 מְקַדֵּם לְגַן עֵדֶן (שם ג, כד), הֵן קָדַם אֶהְלֵךְ (איוב כג, ה).
 קדם קדמה מזרחת (שמות כו, יג), כפול לבאר, כי יוחר מבוואר
 וידוע לישון מורח מלשון קדם. וכן נגבה תימנרה⁶)
 קדמה והצפיר השעיר⁷). קדמת אשר (בראשית ב, יד).
 קדמו אל הגלילה הַקְּדִמְנָה (יחזקאל טו, ח), המורחת. וכן
 נקרא רוח פאת המורה קדים ורות הַקְּדִים (שמות י, יג),
 קדים יסע קדים בשמים (תהלים עה, כו). ומה שאמר וינרהג
 בעזו תימן (שם), יתכן שהיתה הרוח מורחת דרומית. וכן
 נקרא הים המורחי את פניו אל הים הַקְּדִמְנִי וספו אל הים
 האחרון (יואל ב, ב).

קדר וְקָדַר עֲלֵיהֶם הַיּוֹם (מיכה ג, ג), וְקָדְרוּ הַשָּׁמַיִם
 (ירמיה ד, כח), שמש וירח קדרו (יואל ב, י),
 קדר הלכתי בלא חמה (איוב ל, כח), קדרתי שמה החוקתני
 (ירמיה ח, כא), ושעריה אמללו קדרו לארץ (שם יד, ב),
 כאבל אם קדר שחורתי (תהלים לה, יד), וְקָדְרִים שָׁגְבוּ
 ישע (איוב ה, יא). הַקְּדָרִים מְנִי קָדַח (שם ג, טו), פירוש
 הנחלים הקודרים מהתחלת זמן הקרח שירכו המים ויכנסו
 שטפי הארץ בהם ויחשכו המים עד שהשליג כשיפול בהם

1) Habacuc III, 12. 2) Exod. I, 2.
 3) Hiob XXXIII, 8. 4) Joel II, 20.
 5) Exod. XXVI, 18. 6) Daniel. VIII, 21.

טמא הוא (שם ב, יד). ויש מרכוחינו ז"ל שאמרו (שם) כי לא טעו באחת מהן. ויש מהן שאמרו כי חמישי בקדש שאל מהן בראשונה וכראוי השיבוהו שאינו טמא. ויש מהן שאמרו (שם) כי קודם שגורו רביעי בקדש שאלם וכראוי השיבוהו. ומה שהשיב להם ואשר יקריבו שם טמא הוא פירוש אף על פי שהם יודעים הלכות טומאה וטהרה כל אשר יקריבו לפני כאילו הוא טמא הואיל והם מתעצלים בבנין הבית. וענין הפרשה מוכיח ז"ל המעם שלא טעו, שלא הוכיחם אלא על ענין הבית בכל הפרשה. כל אשר יגע בכשרה יקדש (ויקרא ו, כ), פירוש כל דבר אוכל שיגע בכשר החטאת ויכלע טמנה יקדש, כלומר ידויה קדש כמותה שאם פסולה היא החטאת כגון פיגול או פסול אחר יפסל הנוגע בה ואם כשרה היא יאכל הנוגע בה כתמור שבה, כלומר אם נגע בשר שלמים שנשחט מאחמול כחטאת שנשחטה היום נאכל אותו בשר שלמים בו ביום בלכד כדן שלמים הנאכלים לשני ימים ולילה אחת, אבל לא בלילה ככשר החטאת שהחטאת נאכלת ליום ולילה, הנה לפי שהחומרא עכשיו בכשר שלמים נאכלת כדן בשר שלמים, ואם החומרא בכשר החטאת כגון שנשחטו היום החטאת והשלמים ונגע בשר השלמים בחטאת נאכל כדן חטאת היום והלילה כלכד אבל לא למחר כשאר בשר שלמים. וזהו פירוש יאכל כתמור שבה¹⁾. כל הנגע במזבח יקדש (שמות כט, לו), אפילו קרבן פסול שעלה עליו קדשו המזבח להבשירו, וכיון שעלה לא ירד והוא שיהא ראוי למזבח אלא שנפסל באחד מהדברים הפוסלים הקרבן. וכן כל הנגע בהם יקדש (שם ל, כט), שנאמר בכלי שרת משנכנס לחוכו קדש קדושת הגוף ליפסל באחד מן הדברים הפוסלים הדברים שיש להם קדושת הגוף ואינו קדש נפרד לצאת לחולין. והשם קדש הוא (שם כט, לד), והקבוצ מְקַדְשֵׁי הַקִּדְשִׁים (ויקרא כא, כב), ואיש את קדשיו לו ידויו (במדבר ה, י). ובלא חטף כצאן קדשים (יחזקאל לו, לח), קדשי בית (שם כב, ח). ומשקל אחר את מְקַדְשֵׁי מְקַדְשֵׁי מַמְנו (במדבר יח, כט), ובית הקדש נקרא מקדש. ועשו לי מְקַדְשֵׁי (שמות כה, ח), ומְקַדְשֵׁי תִירָאוּ (ויקרא יט, ל), והקבוצ והטף אל מְקַדְשֵׁים (יחזקאל כא, ו). וכן ארמון המלך לפי שהוא כמקדש שלא יכנסו שם אלא הידועים נקרא כן כי מְקַדְשֵׁי מלך הוא (עמוס ו, יג), ובא אל מְקַדְשֵׁי להרפולל ולא יוכל (ישעיה טו, יב), חללת מְקַדְשֵׁי (יחזקאל כח, יח). ויש מפרשים מזה והיה לְמַקְדָּשׁ (ישעיה ח, יד), כלומר מקום שילך אדם להשגב בו. ולזה הפירוש יהיה פירוש לשני בתי ישראל (שם) לאחד לטוב ולאחד לרע, כי שכנא וסיערו השלימו עם מלך אשור וחזקיה וסיערו לא השלימו. וזהו שאמר (שם) לא תאמרון

¹⁾ Vide Thalm. tract. Cholin fol. 99, a.

קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר נראה כי מקצת העם היה קושרין ומורדים לחת העיר ביד מלך אשור. ואמר לחזקיה וסיערו יהיה שם הקדוש ברוך הוא למקדש ולארמון להשגב בו ולבית הקושרים יהיה לאבן נגף ולצור מכשול. ויש לפרש עוד למקדש להזמנה כלומר להזמנת פורענות כלומר למכשול יהיה לפנייהם כמו שאמר ונתחרי מכשול לפניו¹⁾. ויהיה פירוש שני בתי ישראל פקח בן רמליהו ושכנא וסיערו, כי שניהם היו רוצים במפלת מלכות בית דוד. ויהיה פירוש ליושב ירושלים כעבור יושב ירושלים והוא חזקיה וסיערו. ואחי להם לְמַקְדָּשׁ טעם (יחזקאל יא, טו), על דרך מגדל עזו שם יי²⁾, כלומר שהם נשגבים בו מעט בעודם כגלות. ונחלו מְקַדְשֵׁיהֶם מְקַדְשֵׁי (שם ו, כד), כמו מְקַדְשֵׁיהֶם, אלא שהוא משקל אחר האחד ממנו מְקַדְשֵׁי בשקל למהעב גוי³⁾. והחאר קדש הוא קדוש (במדבר ו, ח), קדשים יהיו לאלהיהם (ויקרא כא, ו). והנפעל וְנִקְדְּשֵׁי בכבדי (שמות כט, מג), וְנִקְדְּשֵׁי כַכֵּם נפעל לעיני הגוים (יחזקאל כ, טא), בקרבי אֶקְדֹּשׁ (ויקרא י, ג). וההתפעל והתגדלתי וְהִתְקַדְּשֵׁי (יחזקאל לח, כג), לא התפעל הִתְקַדְּשׁוּ למדי (דברי הימים ב' ל, ג), והיא מְתַקְדְּשֵׁת מטמאה (שמואל ב' יא, ד), הִתְקַדְּשִׁים והמטהרים פעל (ישעיה סו, יו). והפעל הכבד וְנִקְדְּשֵׁי אֶתוּ (בראשית כ, ג), קְדֹש־לִי כל בכור (שמות יג, ב). ולא יקדשו את העם בכגריהם (יחזקאל מד, יט), פירוש שלא יקדשו אותם בנגעם בהם בכגרי כהונה, כי אם יגעו העם בכגריהם ידמה שהם קדושים כמוהם. וכן הרגם ינתן ולא יתערכו עם עמא בלבושיהון. וכבר אחר אשר הִקְדִּישׁ (שמואל ב' הִקְדִּישׁ ח, יא), הִקְדִּישֵׁי אֶתְּם לִי (במדבר ח, יו). כל הבכור אשר יולד בכקדך ובצאנך הזכר תִּקְדִּישׁ (דברים טו, יט), פירוש אף על פי שקדושתו טרחה צריך לומר הרי הוא קדוש לבכורה. לא יקדשו איש אתו (ויקרא כו, כו), פירוש לא יקדשו לקרבן אחר. וְהִקְדִּישׁוּ אֶת קְדוּשׁוֹ יַעֲקֹב (ישעיה כט, כג), פירוש יתנו לו הקדושה בהלחם. וענין אחר קדשו עליה מלחמה (ירמיה ו, ד), קדשו צום קראו עצרה (יואל א, יד), וְנִקְדְּשׁוּ אֶת קִדְשׁ בְּגִלְלֵי בְהֵר נפתלי (יהושע כ, ו), וְנִקְדְּשׁוּ אֶת יְשֵׁי וְאֶת בְּנֵי (שמואל א' טו, ה). וכבר אחר הִקְדִּישׁ קראו (צפניה א, ו), וְהִקְדִּישׁ לְיוֹם הַרְיָגָה (ירמיה יב, ג). וההתפעל כִּלִּיל הִתְקַדְּשֵׁי (ישעיה ל, כט), הִתְקַדְּשׁוּ וּבֵאתֶם אֵתִי בִּזְבַח (שמואל א' טו, ה). והשם וְהָיָה לְמַקְדָּשׁ (ישעיה ח, יד), ענינם וכל הדומים להם ענין הזמנה. ונכון הוא להיות

¹⁾ Ezechiel. III, 20.
²⁾ Proverb. XVIII, 10.
³⁾ Jesaias XLIX, 7.

כליל החקרש חג, החקדשו ובאתם, מהענין הראשון כלומר הלילה הזה שימורו בו חיל סנחריב יהיה לכם שמחה כלילה שמקדשין בו החנ והוא ליל הפסח. וגם קדש קדש היה בארץ (מלכים א' יד, כד), וחיתם בקדשים (איוב לג, יד), ויעבר הקדשים מן הארץ (מלכים א' טו, יב), לא תהיה קדשה (דברים כג, יח), ולא יהיה קדש (שם), כלם ענינם שהם מזומנים למשכב.

קחה

תקדינה שניו (ירמיה לא, ל). והפעל הכבד פעל אם קחה הברזל (קהלת י, י), ענינם חולשת הכריחה בשנים או כבדול.

קהל

נקהלו היהודים (אסתר ט, ב), הנקהלים עליך (יחזקאל לח, ז), ונקהל העם על אהרן (שמות לב, א), ויהי בקהל העדה (במדבר יג, ז), ונקהל כל העם אל ירמיהו בבית י"י (ירמיה כג, ט). והשם לעדה קהל וקהל ועם רב (יחזקאל כג, ז). תקהל חקה אחת לכם (במדבר טג, טו), הה"א ה"א הקריאה כה"א האמור בית יעקב¹, הרור אתם ראו דבר י"י². ומשקל אחר קהלה ואתן עליהם קהלה גדלה (נחמיה ה, ז), קהלת יעקב הפעיל (דברים לג, ד). והכבד ואת כל העדה הקהילו (במדבר א' יח), תקהל את העם (דברים לא, יב), וקהל קהיל את מקהלים הקהל (במדבר י, ז). והשם במקהלים אכרך י"י (תהלים טו, יב). ובקבוץ הנקבורת במקהלות כרכו אלהים (שם סח, כו).

קיא

כיאשר קאה (ויקרא יח, כח), בשקל הנני אחריכם באה³. או יהיה מנחי הלמ"ד ומשקלו הפעיל עשה בנה. והכבד ולא תקיא אתכם הארץ (שם כ, כב). וקיא את יונה (יונה ב, יא). פן תשבענו ונתקאתו (משלי קיא כה, טו). והשם קיא צארה (ישעיה כח, ח), פירושו קיא וצואה. כהתעות שכור בקיאו (שם יט, יד), וספק טואב בקיאו (ירמיה מח, כו). והורכבה זאת המלה עם מלח קקלון קלון וקקלון על כבודך (חבקוק ב, טו). וכצרי ככלב קא שב על קאו (משלי כו, יא). ענין ההקאה ידוע.

קוב

הזרע והלחיים ונקבה (דברים יח, ג). ואת קבה האשה אל קבתה (במדבר כה, ח), כבר זכרנו בשרש קבב ושם ביארנו ענינם.

קוה

וקני י"י המה יירשו ארץ (תהלים לו, ט), אשר לא יבשו קני (ישעיה מט, כג). וכרסורת הוי"ו כויד וקני י"י יחליפו כח (שם ט, לא), ויוד הרבוי חסרה מקנה מהמכתב ונשארה כמכתב. והשם מקנה ישראל (ירמיה תקנה יד, ח). ומשקל אחר ויכלו באפס תקנה (איוב ג, ו).

ותקנתי מי ישורנה (שם יג, טו). והכבד קניתי י"י קנתה פעל נפשי (תהלים קל, ה), אם אקנה שאול כיתי (איוב יג, ג), ויקו לעשות ענבים (ישעיה ה, ב), ויקו לאור ואין (איוב ג, ט), כלם ענין הסבר והחולת. וענין אחר ונקוו אליה נפעל כל הגוים (ירמיה ג, יג), וקוו המים (בראשית א, ט). והשם טקנה מים (ויקרא יא, לו). ובלשון נקבה ומקנה מקנה עשיתם בין החמתיים (ישעיה כב, יא), ענינם ענין קבוץ. וענין שלישי קו המדה (ירמיה לא, לט), וקו שלשים באמה קו יסב ארו (מלכים א' ג, כג). קורקו ומבוסה (ישעיה יח, ב), מעט אחר מעט יבוססוהו כמו שהכונה נוטה הקו מעט אחר מעט. ומשקל אחר את תקנת חוט השני (יהושע ב, יח), ונסמך אל חוט כמו אדמת עפר¹. ויונתן חרנם חורא דחוט והוריא. וחרנום שפה לפיו² חורא יהא מקף לפומיה. אם כן דעת החרנום כחקה חוט השני שפח בנר ארום. ויחנן להיות מזה ויכלו באפס חקה, לפי שהמשול ימיו לכלי האורג שבו חוט הערב³. ומורה הענין ומקנה סחרי המלך יקחו מקנה במחיר (מלכים א' ג, כח), כלומר שהיו סחרי המלך מוציאים הסוסים ממצרים ורזיו לוקחים בירושלם במחיר הסוסים מקוה שהיו מוליכים למצרים. מקנא יקחו במחיר (דברי הימים ב' א, טו), כחוב כאלף. מקנא ויחנן כי היו מוציאים המקוה ממצרים כמו הסוסים כי כן מצאנו כי מלאכה הפשחן ועבודהו הוא במצרים יותר משאר הארצות. וכן אמר ובשו עובדי פשהים שריקות⁴, וכן שש ברקמה ממצרים⁵. ופירוש יקחו מקוה במחיר לפי שהסוסים לא היו מוציאים אותם סחרי שלמה במחיר אבל המקוה היו מוציאים במחיר, כי פרעה נתן לשלמה מוצא הסוסים שיוכל להוציא הוא סוסים בכל רצונו, וכל מי שיוציא סוסים ממלכי הארץ גם כן ממצרים שיוציאו על ידי שלמה ולו ירנו מה שהיו נוחנים למלך מצרים בהוצאת הסוסים, ואמר הכתוב כי סחרי המלך שלמה היו מוציאים סוסים ממצרים לירושלם בלא מחיר, אבל המקוה מלאכה הפשחן שהיו מוציאים ממצרים היו מוציאים במחיר, ואחר כך אומר כמה היו נוחנים בהוצאת הסוסים ממצרים מלכי הארץ מרכבה בשש מאות כסף. וכן מלכי החתים ומלכי ארם וכל מי שהיה צריך להוציא סוסים ממצרים בידם יוציאו (שם), כלומר על ידי סחרי המלך שלמה היו מוציאים ולהם היו נוחנים מחיר ההוצאה. כי פרעה נרן אותו המוצא לשלמה⁶. ויחנן להיות מענין זה אם אקנה שאול כיתי (איוב יג, ג), כמו אם אקנה שאול כיתי לפי שהכנין יעשה

¹) Daniel. XII, 2.   ²) Exodus XXVIII, 32.
³) Jesaias XIX, 9.   ⁴) Ezech. XXVII, 7.
⁵) 2 Chron. 1, 16.   1 Regum. X, 28.

¹) Mich. II, 7.
²) Jerem. II, 31.
³) 1 Samuelis XXV, 19.

בנטות הקו . וכן קו לקו (ישעיה כח, י), בנין אחר בנין, כלומר יצוו להם הנביאים מצוה אחר מצוה ויבנו להם בנין אחר בנין, כי המצוה והחוקה כמו הבנין . ומזרח נקראת העצה יסוד . וכן בכל הארץ יצא קום (תהלים יט, ה), בנינים .

קוט ארבעים שנה אקוט בדור (תהלים צה, י), בשרק . ובחולם אשר יקוט כסלו (איוב ח, יד). וההתפעל

התפעל ראיתי בוגדים ואתקוטטה (תהלים קיט, קנט), ובתקוטמטיך נפעל אקוטט (שם קלט, כא) . והנפעל ונקטתם בפניכם (יחזקאל כ, מג) . והביא רבי יהודה ונקטתי בפניהם (שם ג, ט). בנין נפעל מנחי העין דומה שמצאו בספריו רפה . ורבי יונה כרזב שמצאו דגש, וכן מצאנוהו בספרים מדויקים . והמסורת עליו לית דגש . ואם כן יהיה מפעלי הכפל . וכן נקטה נפשי בחיי (איוב י, א), בפלס ורחכה ונסכה¹⁾, ענינים ענין כריזה . ומן הענין הורה והשרש הוה לפי דעתי כמעט קט (יחזקאל טו, מז). ויש לפרש ראיתי בוגדים וארתקוטטה, ובתקוטמטיך אקוטט, ענין קטטה שהוא ענין מריכה בדברי רבותינו ז"ל (ברכות יח, ע"ב). וכן יתכן להיות מזה ארבעים שנה אקוט בדור, כלומר שהיה בקטטה בדור המדבר, ואף על פי כן איננו רחוק מן הענין שפירשנו .

קול קול הקול קול יעקב (בראשית כו, כב), ושמעו לקולי (שמות ג, יח), שמע בקלי (בראשית כו, ח) .

קול נגידים נחבאו (איוב כט, י), פירושו לקולי נגידים נחבאו . או פירושו בלא חסרון כמו שכתבנו אותו עם חכריו בשרש אורה . וקל שפר (שמות יט, טו), הלוא קול רגלי אדניו אחריו (מלכים ב' ג, לב), ויהי קלת וברקים (שמות יט, טו), ידוע . יש מהם הקול עם הדיבור ויש בלא דיבור . קולה כנחש ילך (ירמיה מז, כב), פירוש קול צעקת מצרים ילך, כי בחיל יבאו אליה ובקרדומות להשחיתה . ואמר פנחש כמו קול הנחש שהולך למרחוק . ומצאנו הליכה בקול קול יי אלהים מתהלך בנן (בראשית ג, ח) . ויוגראן חרנם נקוש וינידוון כחויין וחלין .

קום וקאום שאון בעמך (הושע י, יד), נכתבה בו האלף נחה שהיא עין הפעל . ולא קם נביא

עוד (דברים לד, י), ערה אקום (ישעיה לג, י), ויקם שדה עפרון (בראשית כג, יז), קום הרחלך בארץ (שם יג, יז), לא תוסף קום (עמוס ה, ב), יקם אבי ויאכל (בראשית כו, לא), קום נא שובה (שם כו, יט), ויקם העם כל היום ההוא (במדבר יא, לב), כי קמו בי עדי שקר (תהלים כו, יג), בת קטה באמה (מיכה ג, ג), ויקם בי

¹⁾ Ezechiel. XLI, 7.

כחשי (איוב טו, ח), ולא קטה עוד רוח (יהושע ב, יא) . ועיניו קטה (שמואל א' ד, טו), כי קמו עיניו משיבו (מלכים א' יד, ד), ואמר לשון קימה בעין כי כאשר תכהינה עיני האדם לעת הזוקן יחקמטו יחרי העין ורחקום העין ותכנס למעלה . ויש מפרשים לפי ענינו ענין כליון עינים . וחרום יונחן כלו עיניהם קמא עיניהון¹⁾ . וכן תרגם ועיניו קמה, כי קמו עיניו משיבו קמא . כל הקמים עליך (שמואל ב' יח, לא), שאון קמיה (תהלים עד, כג), זאל ישבי לב קמי (ירמיה נא, א), פירשו בו שהם נשדים כאלו ב"ש כאילו אמר יושבי כשדים²⁾ . וכן ומלך ששך³⁾ ככל באלו ב"ש . ויתכן לפרש שירזיה ארץ כשדים חסר כאילו אמר יושבי ארץ כשדים וסמך על המכין לפי שזכר ככל . וכן מנהג כהרבה מקומות . ולב קמי כמשמעו לב אויבי, כמו תהרם קמיה (שמות טו, ז), לשמחה בקמיהם (שם לב, כה), והדומים להם . ונקראו האויבים קמים לפי שקמים על שכנגדם לרעה . ויהיה תכונת הפסוק כן ואל לב קמי ישבי ארץ כשדים . ויונחן תרגם הפסוק כן כדנן אמר יי צבאות הא אנה מייתי על ככל ועל יחבי ארעא כשדאי עממין קטולי דרם לכהון ושפירין בקומה רוחהון מחבלה . ומשקל אחר ומכף מלך ישראל הקומים עלי קום (מלכים ב' טו, ג), בפלס טזכים, בוששים . והשם ורמי

הקומה גרעים (ישעיה י, לג), וכמוהו ואכרת קומת ארזיו קומה (שם לו, כד), רוצה לומר הגבוהים שבארזיו כמו שאמר (שם) מבחר ברושיו, והוא משל על הגדולים והשרים . זאת קומתה דמתה לתמר (שיר השירים ג, ח), ויפל מלא קומתו (שמואל א' כח, כ). ונקראת החבואה קודם שיקצרה קמה לפי שהיא קמה כלה כאחת . מגדיש ועד קמה (שופטים טו, ה), בקמזות פלשרזים (שם), וקמה בידך מטלבת ישראל (שמואל א' כד, כא), העמוד ותרחקיים . וכן לא תקום ולא תהיה (ישעיה ג, ז) . וכן וקם הבית אשר בעיר (ויקרא כה, ל), כי קום יקומו דברי עליכם לרעה (ירמיה מד, כט), וקום בחולם . דבר מי יקום ממני ומהם (שם מד, כח), ויקם שדה עפרון (בראשית כג, יז), כלומר שעמד ונחקיים בידו . ותגור אמר ויקם לך (איוב כב, כח) .

וכן בענין הקיום הפעל הכבד ומאמר אסרו קים (אסתר פעל ט, לב), קימו וקבלו היהודים (שם ט, כו), קימני כדברך (תהלים קיט, כח) . וכבד אחר הקימתי ארץ דבר יי הפעיל (שמואל א' טו, יג) . יקם סערה לדמטה (תהלים קו, כט) . ופירושו הסערה שהקים ושיכנה לדממה . ושלא נזכר פעלו ממנו הקם על (שמואל ב' כג, א) . וכבד אחר וחרבותיה הפעל

וכן בענין הקיום הפעל הכבד ומאמר אסרו קים (אסתר פעל ט, לב), קימו וקבלו היהודים (שם ט, כו), קימני כדברך (תהלים קיט, כח) . וכבד אחר הקימתי ארץ דבר יי הפעיל (שמואל א' טו, יג) . יקם סערה לדמטה (תהלים קו, כט) . ופירושו הסערה שהקים ושיכנה לדממה . ושלא נזכר פעלו ממנו הקם על (שמואל ב' כג, א) . וכבד אחר וחרבותיה הפעל

¹⁾ Jerem. XIV, 6.
²⁾ Ibidem LI, 35.
³⁾ Ibidem XXV, 26. LI, 41.

פעלל אקומס (ישעיה מד, כו). והעומד לאויב יקומם (מיכה התפעלל ב, ה). והרהר הפעל ממנו מפתקוממים בימינך (תהלים יו, ז), ומתקוממי בעול (איוב כו, ו). ובתקוממיך אתקוטט (תהלים קלט, כא). והוא תאר בחוספת ת"ו או נפל קוממיות ממנו מ"ם הבינוני. והשם ואולך ארזכם קוממיות (ויקרא כו, יג), כלומר בקומה וקופה שלא חפזו מאדם על דרך יצאים ביד רמה¹). ומשקל אחר ולא תהיה לכם תקומה תקומה (ויקרא כו, לו). ומלך אלקום עמו (משלי ל, לא), פירשתי כשרש אל כי היא מלה מורכבת מן אל ומן קום. יקום ושם במשקל אחר בחוספת יו"ד וימח את כל היקום (בראשית ג, כג), ואת כל היקום אשר ברגליהם (דברים יא, ו), והוא שם כלל לכל חי על האדמה. ושם במשקל אחר אם קים לא נכחד קימנו (איוב כב, כ), והוא כמו קימנו בצר"י רוצה לומר יקומנו, פירוש באמת לא נכחד יקומינו מכל וכל במבול, כי נשארו נח וכניו, ויחרם אכלה אש (שם) פירושו יחר הרשעים והם שהיו אחר כן בסדום ועמורה. מקום ושם במשקל אחר ושומתי לך מקום (שמות כא, יג), ושומתי מקום (שמואל ב' ג, י), והוא בלשון זכר ברוב. ובלשון נקבה ולא עוד תשורנו מקומו (איוב כ, ט). והקבוץ באחד המקומות (שמואל ב' יו, ט). ונוכר בלשון זכר וקבוץ בלשון נקבה. אי זה מקום מנותתי (ישעיה סו, א), רוצה לומר למנותתי, או באי זה מקום מנותתי, כי מקום אינו סמוך. וזה מקום לא ידע אל (איוב יח, כא), חסר הנסמך ופירושו מקום איש שלא ידע אל. מקום שם קבר (יחזקאל לט, יא), הוא כמו הפוך מקום קבר שם. וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק². ולעולם יבא על מלח אשר ועל ש"ן השימוש כסמיכות במקום אשר תשחט העלרה (ויקרא ג, יח), במקום אשר נבראת (יחזקאל כא, לה), מקום אשר יוסף אסור שם (בראשית מ, ג), מקום שיפול העץ שם ירוא (קהל יא, ג). ורבותינו ו'ל (בראשית רבה סדר וצא פרשה סח) בנו שמו של הקדוש ברוך הוא מקום לפי שהוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו כמו שנקרא גם כן מעון מעונה אלהי קדם³. ויש מפרשים כי רוח והצלה יעמוד ליהודים במקום אחר (אסתר ד, יד), ימו בו להקדוש ברוך הוא לפי שלא רצו לכתוב השם במגלה לפי שנכתבה עם ספרי מדי ופרס⁴).

קינה קון פעלל

שוא קינה (יחזקאל יט, א), קינה היא וקננה (שם לב, טו), ויקונן ירמיהו (רברי הימים ב' לה, כה).

1) Exod. XIV, 8.
 2) מכלול צט, ע"ב.
 3) Deuteron. XXXIII, 27.
 4) Cf. Praefationem Aben Esrae ad librum Esther.

וקראו למקוננות (ירמיה ט, טו). בנות הגוים תקוננה אותה (יחזקאל לב, טו), הדגש לחסרון הכפל, ענין הספר. ופירשו רבותינו ו'ל (מועד קטן פרק שלישי משנה ט. דף כח, ע"ב). קינה אחת אומרת וכולן עונות. ומשקל קינו שלש מאות קון משקל נחשת (שמואל ב' כא, טו), פירש רבי יונה להבנת הניחוי. וכחב ארוני אבי ו'ל כי קינו הוא העץ וחסר הוא להבנת רצה לומר להבנת קינו. וכן בלשון ערבי אומר לעץ החנית אלקנה²). ויחכן להיות פירוש קינו כובע או שריון.

קוף

שנהבים וקפים (מלכים א' ג, כב), הקוף הוא קוף שקורין לו בלע"ז שימי"א³) והיא חיה שצורת פניה דומה לצורת בני אדם והופשרת בידיה כמו האדם. ומן השרש הזה תקופת השנה (שמות לה, כב), לתקופת הימים תקופה (שמואל א' א, כ), ותקופתו על קצותם (תהלים יט, ו), והם מענין כי הקיפו ימי המשתה (איוב א, ה). ויקף וקיף בענין אחר והוא ענין סבוב. ואמר תקופת השנה, לתקופת הימים, על תקופת השמש שתשוב בסוף השנה לתקופתה.

קיץ

וקץ עליו העיט (ישעיה יח, ו). וקיץ וחרף קיץ (בראשית ח, כב), על קיצה ועל קצירך (ישעיה טו, ט), כלוב קיץ (עמוס ח, א), פירש סל מלא פירות הקיץ. וכן והלחם והקין (שמואל ב' טו, ב), הפירות שמיבשין בקיץ. וענין אחר קצתי בחיי (בראשית כו, טו), ויקצו מפני בני ישראל (שמות א, יב), ויקץ מואב (במדבר כב, ג), ויקץ בישראל וימלך על ארם (מלכים א' יא, כה), ואל תקץ בתוכחתו (משלי ג, יא), בחלם. וקץ במ (ויקרא כ, כג), כשרק. אשר אתה קץ (ישעיה ג, טו). ואפשר שיהיה וקץ כישראל, פועל יוצא. והככה געלה ביהודה ונקיצנה (ישעיה הפעיל ו, ו), כלומר נעשה להם שיקצו מפנינו. כלם ענין צוקר וצרה. ואמר וקץ במ על דרך משל כמו וקצר נפשו בעמל ישראל⁴) וענין אחר לא הקיץ הנער (מלכים ב' ד, לא), הקיצתי ועודי עמך (תהלים קלט, יח), הקיצתי ואראה (ירמיה לא, כו), העירה וקיצה (תהלים לה, כג), אשבעה בקקיץ תמונתך (שם יו, טו), והם מענין ויקץ יעקב (בראשית כח, טו), ויקץ וקץ בענין אחר. וענין אחר בא הקץ (יחזקאל ו, ו), הקץ עליך (שם ו, ג), הקץ קץ מענין קץ ואף על פי שקץ מפעלי הכפל כי הדגש מורה

1) Nititur nempe parallelismo 1 Sam. XVII, 7. usu- que verbi Arabici قَانٍ cudit ferrum (coll. cum قَانٍ aquisivit, comparavit).
 2) I. e. قَانٍ canna et Hasta, quia pro ea Arabes magno cannae, praesertim farctae, genere uti solent. Gol. (Conf Hebr. קנה).
 3) Simia.
 4) Judicum X, 16.

עליו קצף קצף, ועוד שהוא ענין קצץ כמו שאנו עתידים לזכרו. גם יתכן להיות קץ מזה השרש והדגש חמורה הנח קיצן כמו ופטורי צצים¹⁾. והחאר מזה הקיצנה (שמורה כו, י). קוץ והיא אשר בקצה. וענין אחר וקוץ ודרדר (בראשית ג, יח). קוצה קוצים כסוחים (ישעיה לג, יב), ידוע. וענין אחר קוצותי רסיסי לילה (שיר השירים ה, ב), קוצותיו תלתלים (שם ה, יא), בדגש הצד"י הם מחלפות הראש וכשרש חלף פירשתיו.

קור אני קרתי ושתיתי מים (מלכים ב' יט, כד). מקור מים חיים (ירמיה ב, יג). ופירוש קרתי באחי עד המקור, כלומר ששתיתי כל מימי הנהרות והיאורים מרוב חוליי עד שבאתי אל מקוריהם ושתיתי מימיה. ויונתן הפעיל חרנם אנא הויתי חפר גובן ושתי מיין. והפעל הכבד פקקיר ביר מימיה (שם ג, ו), כן הקרה רעתה (שם). ומורה קור השרש וקורי עכביש יארגו (ישעיה נט, ה), קוריהם לא יהיו לבגד (שם ט, ו), ופירושם יריעה. ואדוני אבי ז"ל פירשם כמו קדורת בתינו (שיר השירים א, י), רצה לומר כמו העכביש שתארונו לכסות כמו הקורות.

קוש זכר רבי יונה כזה השרש ולמוכיה בשער יקשוזן (ישעיה כט, כא), ולפי דעתי שהוא מפעלי הכפל. ובשרש קשש נפרשנו בעורת האל עם התקוששו וקושו **קטט** ונקטטו בפניהם (יחזקאל ג, ט), נקטטה נפשי בחיי (איוב י, א), כפלים ורחבה ונסבה²⁾ ענינם ענין כריחה. וכבר זכרנום בשרש קוט.

קטב וקטב מרירי (דברים לב, כד), מקטב ישוד צהרים (תהלים צא, ו), בשש נקודות. ומשקל אחר אהי קטב קטבה שאול (הושע יג, יד). זה הענין כמו כן ענין כריחה. והוא החולי הבא פתאום לאדם ומייתו. ותרגום ירושלמי לחטוב עצים³⁾ למקטב קיסין.

קטל אם תקטל אלוה רשע (תהלים קלט, יט), הן יקטלני לו איחל (איוב יג, טו). והשם מהר עשו.

קטל מקטל (עובדיה א, ט). קטץ מפני ההפסק ענינם ההרג. **קטן** קטנתי מכל החסדים (בראשית לב, יא), נתקטן עוד זאת בעיניך (שמואל ב' ג, יט). והשם קטן ואת המאור תקטן (בראשית ב, טו), קטן וגדול שם הוא (איוב ג, יט). קטני עבה (מלכים א' יב, י), רצה לומר קטן אצבעי הקטן. וכקמץ ודוד הוא הקטן (שמואל א' יג, יד).^{*} והקבוץ הקטנים עם הגדלים (תהלים קטו, יג), לעשות קטנה או גדולה (במדבר כב, יח), כי מי בו ליום קטנות (זכריה הפעיל ה, י). והמקור מן הפעל הכבד להקטין איפה (עמוס ה,

1) 1 Regum. VI, 18.
2) Ezechiel. XII, 7.
3) Deuteron. XIX, 5.

ה). ודקדוק קטני עבה כחכנוהו בחלק הרקדוק שהקדמנו בשער השמות¹⁾.

קטף את ראש יניקותיו קטף (יחזקאל יג, ד), וקטפת מלילת (דברים כג, כו), מראש יונקותיו רך אקטף (יחזקאל יג, כב). והנפעל עדנו באבו לא יקטף (איוב ה, נפעל יב). ענינם ענין כריחה^{*}.

קטר אשר קטרו שמה הכהנים (מלכים ב' כג, ח), פעל וקטר מחטץ תודה (עמוס ד, ה). מקטרת מר ולבונה (שיר השירים ג, ו), כלומר שבגדיה מעושנים בסמים.

והשם הלא את הקטר אשר קטרתם (ירמיה מד, כא), בפלס קטר ונתקבר אין בהם²⁾. וכבר אחר וקטרתם הכהן (ויקרא ג, הפעיל טו), להקטיר אשה (שמות ל, כ), בהטיבו את הנרת וקטירנה (שם ל, ו). ושלא נזכר פעלו ממנו כליל תקטר (ויקרא הפעיל ו, טו). והשם מקטר מגש לשמי (מלאכי א, יא), על מקטר משקל משקת מן כי משחתם בהם³⁾ כלומר בכל מקום קטרת מוגשת לשמי ומנחה טהורה אלו צויתי להם. ורבי אברהם אבן עזרא פירש גדול שמי בגוים (שם) כלומר ממורה שמש ועד מבואו מגדלים שמי ואחשוב להם גדול שמי כאילו מנישים מנחה טהורה ומקטירים לפני לא כאשר אתם עושים שמקריבין לחם מגואל ומחללים שמי. וזהו שאמר אחריו ואתם מחללים אתו. ואדוני אבי ז"ל פירש אף על פי שעובדים שם לעבודה זרה שם י"י הם עובדים וכונחם לשמים. ואפשר שהוא פעול, ופירוש מקטר מגש רצונו לומר ההקטרה על קטרת הסמים, וההגשה על הקרבנות והמנחה על מנחת הסלת. והשם ישימו קטורה באפך (דברים לג, י). ובחז"ל קטורה ושם קטרת (במדבר יג, יח), ושמי וקטרת (יחזקאל טו, קטרת יח), בקמץ חטף לקריאת בן אשר כמשפט ולקריאת כן נפתלי וקטרתו בפחה. וכן וקטרתו ושמי (שם כג, מא), פליגין. ומשקל אחר קיטר הארץ (בראשית יט, כט), קיטר הכבשן קיטר (שם) כי הייתי כנאד בקיטר (תהלים קיט, פג), דמרה עור בשרו לנאד בקיטר כי הוא יבש. שלג וקיטר (שם קמח, ח), הוא הבל העולה מן הארץ שדומה לעשן. ושם המסחה שיושם בה הקטרת ובידו מקטרת להקטיר (דברי הימים ב' מקטרת כו, יט), ואיש מקטרתו בידו (יחזקאל ה, יא), ושם למזבח שמקטירין עליו מקטר קטורת (שמורה ל, א), פחה מפני מקטר המסיכות. והקבוץ בלשון נקבות והוא משקל אחר ואת כל המקטרות הסירו (דברי הימים ב' ל, יד). בארבעת מקטרות מקצער החצר חצרות קטרות (יחזקאל טו, כב), פירשו קשורות, וחרגום ותקשר וקטרת⁴⁾. וכן בארמית עוד ומשרא קטרין

1) מכלול קעב ע"ב י)
2) Jerem. V, 13.
3) Levit. XXII, 25.
4) Genesis XXXVIII, 28.

(דניאל ה, יב), מחיר קשרים, וקטרי חרצה משתרין (שם ה, ו), קשרי מתניו. ורצה לומר חצרות קטורות מחוכרות וקשורות בויות החצר זו בו הויות זו בו הויות, ובא על דרך ותקשר כל החומרה עד חציה¹). וכן חרנם יונחן דרחא מקטמן. ובמסכת מדרח (פרק שני משנה ה. דף לה, ע"א), אמרו אין קטורות אלא שאינן מקורות.

קיק

ויטן י"י אלהים קיקיון (יונה ד, ו). ובמשנה (שבת פרק שני משנה א. דף כ, ע"ב), ולא כשמן

קיק. ואמרו בנמרא (שם כא, ע"א) מאי שמן קיק? ... קיקיון דיונרה. פירש רבי שמואל בן חפני שהוא הנקרא כערבי א"ל כר"ע²). ואמר רבה בר בר חנה (שם) לדידי חזי לי קיקיון דיונה, ולצלוליכא דמי ואבי פשקי רבי, פירוש בין בצעי המים הוא גרל, ועל פום חנוון מדלן יחידה, פירש על פי החנויות מדלן אורחו לצל, ומפרצידוהי עברין משחא, סגריניו עושין שמן. ומצאחי פירש צלוליכא בתשובות הגאונים אילן סרק יש כמקומנו ועושה גרעיניו ועושין מדהם שמן וכל מי שיש לו צנה הרבה שוחה סמנו ושמו בלשון ערבי א"ל כר"ע.

קיר

קיר המזבח (ויקרא א, טו), נוער בקיר השני (מלכים א' ו, כו). נעשה נא עלית קיר (שם

ב' ד, י), פירוש כוחל הידוע במשנה. ומסך עליה אל קיר כלומר שתהיה העליה בנויה בכותלים שהיא בנין אבנים לא במחיצות קנים והוצים. והקבוץ בלשון נקבות בקירות הכית (שם א' ו, ו), את גגו ואת קירותיו (שמות ל, ג), וקירותיו עץ (יחזקאל מא, כב). ובדרך ההשאלה קירות לכי הונח לי (ירמיה ד, יט), אמר לבי מפני שהלב יש בו פלפל דפנורה וחללים. והפעל הכבד ממנו וקרקר כל בני שת (במדבר כד, יו), ופ"א הפעל פתחה ומשפטא בחירק. אבל החנעות משחנות בהרבה מקומות. מקרקר קר (ישעיה כב, ה), היה משפטו מקרקר בצרי אלא שהחנעות משחנות וענינם הריסת הקיר כמו שהוא משקל מסיר השרש בן מקרקר הורם הקיר. ואמר קיר לחוספת כיאור כי די היה לו במקרקר כמו לצבא צבא³ ורשרש שרשיר⁴ ויקסמו קסמים⁵).

1) Nehem. IV, 6.
2) ricinus frutex. Gol. p. 699. Conf. Colsius, Hierobotanicon pars II. pag. 273 sqq. Michaelis, Supplem. ad Lex. Hebr. pag. 2185. Bocharti Hieroz. III. p. 40. (ed. Rosenm.) Niebuhr, Descript. Arab. p. 148. et Forskal, Flora Aegyptio-Arabica p. 164. LXXV, CXXI.
3) Numeri IV, 23.
4) Psalm. LXXX, 10.
5) 2 Regum. XVII, 17.

קלל הן קלתי מה אשיבך (איוב ט, ד), כי קלות (נחום א, יד). והנפעל ונקלתי עוד מואת (שמואל ב' נפעל ו, כב), ובווי יקלו (שמואל א' ב, ל). על נקלה (ירמיה ו, יד), פירוש על אמירה נקלה. ונקל גברתה (בראשית טו, ד). ודרכו ומדוע הקלתי (שמואל ב' יט, מד), הקעיל לקל כל נכבדי ארץ (ישעיה כג, ט). כלם והדומים להם ענין בויון. ויחנן לפרש מזה כי מקללים להם בניו (שמואל א' ג, יג), כמו שאמר ובווי יקלו¹. ובענין הקלות והם קרובים בענין קל הוא על פני מים (איוב כד, יח), קלים היו רדפינו (איכה ד, יט). ובהכפל הפ"א בלחם הקלקל (במדבר כא, קלקל ו), פירוש רבותינו ו"ל (יומא עה, ע"ב. עבודה זרה ה, סוף ע"א). בעבור שהיה המן נבלע באיברים קראוהו כן. והשם והיה מקל זנותה (ירמיה ג, ט), והמסורה עליו לית חסר בקלילותא. קל וכרבי רבותינו ו"ל (ירושלמי חלה פרק שני דף נח, ע"ג). מפרשים אותו כמשמעו ואמרו קול באשה ערוה, ומה טעם? והיה מקל זנותה ותחנף את האבן וארז העץ. והנפעל יקלו רדפיכם (ישעיה ל, טו), בחירק הי"ד ובדגש הקוף להכדיל בינו ובין בווי יקלו. והפעל הכבד הקל ארצה זבלון (ישעיה ח, כג). ובענין הקללה אביו ואמו קלל פעל (ויקרא כט, ט), וקלקל אביו ואמו (שמות כא, יו), לא תקלל חרש (ויקרא יט, יד). כלח מקללני (ירמיה טו, ט), כבר זכרנו דקדוקו בחלק הדקדוק בטור השלישי². כי מקללים להם בניו (שמואל א' ג, יג), וקלל במלכו (ישעיה ח, כא). ושלא נוכר פועלו ממנו תקלל חלקתם בארץ פעל (איוב כד, יח). והשם ברכה וקללה (דברים יא, כו), קללה כי קללת אלהים תלוי (שם כא, כג), כלומר על שקלל את השם תלוי. ויש לפרשו מהענין הראשון כלומר בויון אלהים הוא התלוי, שכשיראה אדם אותו תלוי אומר על שחרף וגרף הוא תלוי הנה הדבר בויון אלהים. והוא הדין לכל הנתלים בארץ ישראל, כי שני טעמים יש לדבר, אחד כי קללת אלהים תלוי וזוהו טעם למגרף ולעובר עבודה זרה שהיו נתלים, ועוד טעם שלא חטמא את אדמתך³ והוא טעם גם לכל הנתלים בארץ ישראל כי המר בארץ שאינו נקבר טומאת הארץ היא. וכן עשה יהושע הנביא במלך העי ובחמשת המלכים שצוה להורידם לערב ולעשות עליהם גל אבנים⁴ וכן עתידים ישראל לעשות בהרוני נוג ומנוג כמו שברזוב וקברום בית ישראל למען טהר את הארץ⁵ הרי אחה רואה שכל זמן שלא נקבר המה הוא טומאת הארץ. והטעם שלא קברו את בני שאול המוקעים עד נהך מים עליהם (שמואל

1) מכלול סו, עב. 2) 1 Samuelis II, 37.
3) Deuteron. XXI, 23. 4) Josua X, 27.
5) Ezechiel. XXIX, 12.

וההתפעל בו נופל על המלעג והוא קשור עם ב"ח והוא התפעל במלכים יתקלם (חבוקוק א, י), יתקלםו כד (יחזקאל כב, ה), ויתקלםו בו ויאמרו לו עלה קרח (מלכים ב, כג). ולפי שיתמיד הלעג עליהם הנה הוא מתפעל הלעג בהם. ופעם הלשון הוה נופל על השבח כמו ולא היית כזונה לקלם אתנו פעל (יחזקאל טו, לא),* כלומר לשבח אתנו שלוקחת אותו. ויתכן להיות בענין זה והוא במלכים יתקלם, כלומר ישחבת בהם. אבל למה שאמר אחריו ורוזנים משחק לו ידמה מן הענין הראשון יותר. וכן תרנס יונתן והוא על מלכיא מתלעב. ובענין השבח אמרו בקדיש ויתעלה ויתקלם. אבל רב עמרם גאון ו"ל כתב בסדר תפלות שחבר שאין ראוי לומר ויתקלםו. וגם יש לפרש לקלם אתנו, מענין הלעג והבוז, ויהיה כל הלשון בענין לעג ובוז. והענין כי הזונה לועגת לאתנן אחר שלקחה אותו ולועגת על הזונה אחריה וחבורה אהו בלכה לפי שנפתה לדבריה ונדח במחק שפתייה. ואו ענינו כי הזונה לועגת לאתנן עצמו בפני הזונה וחבורה אהו כדי שירבה לה לאתנן ואח לא די שלא היית כזונה בזה הענין אלא שנתח את נדניך.

קלע

כל זה קלע באבן (שופטים כ, טו), פירוש משליך האבן בקלע. והכבד ויקח משם אבן ויקלע (שמואל פעל א' יו, מט), ואת נפש איכיר ויקלענה (שם כה, כט). וקלעו בידו (שם יו, מ), פהונדא בלע"ז¹⁾ הנני קולע את קלע יושבי הארץ בפעם הזאת (ירמיה י, יח), דמה אותם לאבן כחך הקלע כלומר ככה ישליכם. ויסבו הקלעים (מלכים קלע ב' ג, כה), חאר למשליכים בקלע. מסב קלע (שם א' ו, כט), וקלע עליהם מקלעות כרובים (שם לב), מקלעת טקלעה פקעים (שם יח), פתוח, פתוחים. ואולי היו פתוחים כפתוח הקלע שוכרנו. קלעים לחצר (שמות כו, ט), פירוש יריעות. קלעים ונקראו כן כי נעשו מעשה פתוח. ושני קלעים הדלת השנית גלילים (שם) ענינו כמו צלעים כמו שאמר שני צלעים הדלת האחת. ומה שאמר קלעים לפי שהצלעים היו מעשה קלעים. ויונתן הרגם שניהם צירין.

קלש

ולשלש קלשון (שמואל א' יג, כא), הוא הכלי קלשון שיש לו שינים שמסלקין בו הזבל והחבן וקורין לו פורק"א בלע"ז²⁾ ושם הכלי קלשון. ובאמרו שלש כאלו אמר קלשון שלש השינים.

ב' כא, י) ולא נתנו לקבורה מניסן וער חשרי וזהו מחלח קציר עד נחך מים עליהם פירשו רבותינו ו"ל (יכמות עט, ע"א), כי לפיכך לא קברו אותם ואף על פי שנחוב לא חליו נבלחו על העין¹⁾ אמרו מוטב שתעקר אות אחר מן החורה ויתקדש שם שמים בפרהסיא שהיו עוכרים ושבים אומרים מה טיבן של אלו? אומרים להם בני מלכים הם, ומה עשו? פשטו ידיהם בגדים גרורים, אמרו אין לך אומה ראויה להדבק בזה כאומה זו. ובהכפל גם פ"א הפעל סלפל קלקל בחצים (יחזקאל כא, כו), וכל הגבעורות התקלקלו (ירמיה ד, כד). והם מענין קלקול בדברי רבותינו ו"ל שהוא מענין ההרס וההשחחה כמו שאמרו (שבת פרק שלשה עשר משנה ג, דף קה, ע"ב) כל המקלקליון פטורין. וזולת זה נשחמשו הרבה בזה הלשון. ורבי יונה פירשם לשון תנועה בענין הקלות. וכן כתבם אדוני אבי ו"ל רצה לומר קלקל בחצים צוה לירות החצים למעלה ואם יפול החץ לצד בני עמון ילך שם. וכן דעת יונתן שחרגם קשית כנרריא* נחשת קלל (יחזקאל א, ז), פירוש הנחשת הממורט והוך. ומה והוא לא פנים קלקל (קהלת י, י), כלומר שלא לוטשו פני הכרול. ומורה הענין חבר מנחם קלקל בחצים.

קלה

אשר קלם מלך בבל (ירמיה כט, יד), אביב קלוי באש (ויקרא ב, יד), מצורת וקלוי (יהושע ה, יא). קלי והרזאר ולחם וקלי וכרמל (ויקרא כג, יד). ונכתב באל"ף איפת הקליא הזה (שמואל א' יו, יו). ואדוני אבי ו"ל פירש מזה כי כסלי מלאו נקלה (תהלים לח, ח), וכן מלא פניהם קליון (שם פג, יו). ענינים ענין שריפה וצליה. הפעיל וענין אחר מקלה אביו ואמו (דברים כו, טו). והנפעל נפעל ונקלה כבוד מואב (ישעיה טו, יד), איש רש ונקלה (שמואל א' יח, כג). כי כסלי מלאו נקלה (תהלים לח, יו), פירוש קליון נגע נקלה. והשם שבעת קליון מכבוד (חבוקוק ב, טו). קיקליון וקיקליון על כבודך (שם), מלה מורכבת מן קיא וקלון ענינם ענין ביון.

קלח

וכבשור בתוך קלחת (מיכה ג, ג), או בקלחת (שמואל א' ב, יד), אמר בו החרגום או בקדירא*.

קלט

שודע וקלוט (ויקרא כב, כג), הוא שרגלו אסופה וצרה. ורכורינו ו"ל פירשו (בכורות מ, ע"א). מקלט שפרסותיו קלוטות כרגלי הסוס או החמור. ערי מקלט (במדבר לה, יא), שהיו קולטות וקובצות בחוכן הנסים שם. ובמשנה (שבת פרק ראשון משנה ו, דף יז, ע"ב) כדי שיקלוט את העין, כלומר שיקח הצבע ויקבצנו.

קלם

לעג וקלם (תהלים מד, יד), לחרפה ולקלם כל היום (ירמיה כ, ח), בשש נקודות. ומשקל אחר קלסה וקלסה לכל הארצות (יחזקאל כב, ד), ענין הלעג והכזו.

¹⁾ De hoc ordine precum (סדר תפלות), ex more Judaeorum Hispanorum conf. Azulai, Schem Hagedolim p. I, f. 67, a. p. II, f. 62, b. Rappoport pag. 36 et 37. Zunz, Die gottesdienstlichen Vorträge der Juden pag. 377. n. d.

²⁾ Prov. hodierno froundo; Gall. fronde funda.

³⁾ Prov. fourquo, fourque, Ital. forca; Gall. fourche furca.

¹⁾ Deuteron. XXI, 23.

קמח קמח שערים (במדבר ה, טו.), בסגול . ותקח קמח ותלש (שמואל א' כה, כד.), קחי רחים וטחני

קמח (ישעיה מו, ב.), אמר קמח על שם סופו כי לא יטחון ארכ הקמח . וכן אפיתי על גחליו לחם י, כי לא יהיה לחם עד שנאפה ואחרים וולחם כמו שכתבנו בשרש אפרה . וכן בלי יעשה קמח (הושע ה, ו.), כתבנו בשרש לחם .

קמט ותקמטני לער היה (איוב טו, ח.), ענין הקמט ידוע בדברי רבוזינו ו"ל (כבא מציעא פו, ע"א) אחר שבלה הבשר ורבו הקמטין, וזולת זרה ממה שזכרו בורה הענין רונצ"א בלע"ז² . וזהו שאמר ויקם בי כחשי כי מפני כחש הבשר יתקמט דעור . ושלא נזכר פעלו ממנו פעל אשר קמטו ולא עת (שם כב, טו.), והוא על דרך השאלה מזה הענין כלומר שנכרתו כלא עתם כאילו בא עת זקנתם למות, ועת הזקן הוא עת הקמט . או יהיה קמטו בענינו נכרתו כמו הפוך בדברי רבוזינו ו"ל (סוכה פרק שלישי משנה א. דף כט, ע"ב), קמט .

קמל החפיר לבנון קמל (ישעיה לג, ט.), פחח כאחנה . קנה וסוף קמלו (שם יט, ו.), כלומר נכרתו .

קמץ וקמץ משם מלא קמצו (ויקרא ב, ב.), ענין קבוצ ואסיפה, ורצה לומר מלא קמצו מלא אגרופו כשאוסף אצבעותיו אל כף היד . ובדברי רבוזינו ו"ל (מנחות יא, ע"א), כיצד הוא עושה פושט שלש אצבעותיו על פס ידו... ומחך בגודלו מלמעלה ובאצבעו קטנה מלמטה . וככה ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים (בראשית מא, מז.), רצה לומר שאספו אנשי הארץ הבר לקבוצים שקבצו ואספו חבואה רבה . או פירוש ותעש הארץ מסש, רצה לומר שהוציאה הארץ חבואה רבה מפרוטה אחת קמצים .

קמוש קמוש וחוח (ישעיה לד, יג.), והנה עלה ברו קמושנים (משלי כד, לא.), מין ממיני הקוצים, ופירוש אורטיג"א בלע"ז³ .

פעל קנן אשר שם צפרים יקננו (תהלים קד, יו.), מקננת בארזים (ירמיה כב, כג.), כבר זכרנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק בטור השלישי⁴ והיו כיונה תקנן בעברי

1) Jesaias XLIV, 19.
2) Prov. rons (Glossaire Occitanien); Prov. recent. frounciduro ruga.
3) Prov. ourtige; Hisp. hortiga; Ital. ortica urtica.
4) מכלול סו, ע"א. ומצאנו בטור הזה [בנין פעל הדגוש] מלה מורכבת מן העבר והבינוני פעול מקננת בארזים שהוא מן קננת שהוא פועל עבר מטור הרביעי שלא נזכר פועלו ומן מקננת שהיא פועלה מזה הטור ומעם ההרכבה הזאת רצונו לומר כי קננת מקדם וגם עתה אח מקוננת . ורבי יונה אמר שאינה מורכבת רק היא בינונית לכדה ולהריץ המלה על אשר לפנייה החליפו הסגול בשוא .

פי פחת (ירמיה מח, כח.), שמה קננה קפוז (ישעיה לד, טו.) . ובא קל בסעפותיו קננו כל עוף השמים (יחזקאל לא, ו.) . ודרור קן לה (תהלים פד, ד.) . ובסמוך קרצפור (דברים קן כב, ו.), כפתח . ואמר עם קני אגוע (איוב כט, יח.), כלומר במקום מלוני ומכוני . וכן ואם בין כוכבים שים קנה (עובדיה ד.) . ודקדוק קנים תעשה את התכה (בראשית ו, יד.) . כנשר יעיר קנו (דברים לב, יא.), רצה לומר אפרוחי קנו .

קנא תחת אשר קנא לאלהיו (במדבר כה, יג.), פעל וקנא ארו אשתו (שם ה, יד.) . המקנא אתה לי (שם יא, כט.), פירושו כעבדני . וכן אשר קנא לא להיו, כעבור אלהיו . בקנאתו לבני ישראל ויהודה (שמואל ב' כא, ב.), בעבור בני ישראל, בעבור שרמו הנבעונים לישראל¹, רצה שאל להכותם ולכלוחם מנחלת השם והכה הרבה מהם והרג אותם . ויקנאו בו אחיו (בראשית לו, יא.), קל הנוץ . וכן ויקנאו אתו פלשתים (שם כו, יד.) . ובאו בן להקל כי משפטם לרודגש . וכבר זכרנו הדומים לזהם בחלק הדקדוק² . ויקנא רחל באחיתה (שם ל, א.) . והחאר כי י" קנא שמו (שמות לד, יד.) . ומשקל קנא אחר קנא ונוקם י" (נחום א, ב.) . והשם רוח קנאה קנא (במדבר ה, יד.), בקנאתי ליי (מלכים ב' י, טו.) . והקבוץ קנאה כי מנחת קנאת הוא (במדבר ה, טו.) . והפעל רנוסף הפעיל יקנאהו כורים (דברים לב, טו.), סמל הקנאה הפקנה (יחזקאל ח, ג.), וכא כרך בעלי הח"א ומשפטו מקניא בפלס משניא לגוים³ . ואני אקניאם בלא עם (דברים לב, כא.), כולם מן הפעל הנוסף כי הם יוצאים לשלישי .

וכן מן הדגוש הם קנאוני בלא אל (שם), והוא קל הנוץ . פעל וכן ויקנאו אתו מכל אשר עשו אבתם (מלכים א' יד, כב.), ענין הקנאה ידוע והוא קרוב לענין החמוד .

קנה אשר קנה אברהם (בראשית כה, י), קניתי איש את י" (שם ה, א.), קנה שמים וארץ (שם יד, יט.), הלא הוא אביך קנה (דברים לב, ו.), כי תקנה עבד עברי (שמות כא, ב.), זכר עדת קנית קדם (תהלים עה, ב.), כי אתה קנית כליתי (שם קלט, יג.) . והשם מקנה מקנה וקנין (יחזקאל לח, יב.), קננו כספו (ויקרא כב, יא.) . קננו

וכאמרו מקנה וקנין כמו מקנהם וקנינם (בראשית לד, כג.), האחד על הבהמות והאחר על שאר הנכסים . והנפעל נפעל ונקנה השדה (ירמיה לב, מג.), עוד יקנו בתים (שם לב, טו.) . והפעל הנוסף כי אדם הקני מנעורי (וכריה יג, הפעיל ה.), כלומר למדני שאהיה קונה מקנה ועובד ארמה . והשם לאברהם למקנה (בראשית כג, יח.), מקנת כספו (שם יו, מקנה כג.) . ומשקל אחר מקנה השדה (בראשית מט, לב.), וכלם

1) Vide librum Josuae IX, 3. seqq.
2) מכלול סד, ע"א
3) Hiob XII, 23.

ענין קנין וזהו כנגד המכירה וידוע . ויש קנין שאין שם
 מכירה ולא דמים כמו קנה שמים וארץ¹⁾, והדומים לו.
 והבהמות הנסות והדקות יקראו **קִנְיָה** לפי שהם קנין האדם
 וכספו ועסקו. ו**קִנְיָה** רב היה (כמדבר לב, א.), גם **קִנְיָה**
 בקר וצאן הרבה היה לי (קהלת ב, ג.), איננו סמוך כי הוא
 פרוח קטן ואחר כך מפרש מדה הוא המקנה בקר וצאן .
 וכל **קִנְיָה** תזכר (שמורת לד, יט.). ירעה **קִנְיָה** ביום
 ההוא (ישעיה ל, כג.), ירחבן שיהיה לשון יחיד והי"ד למ"ד
 הפעל ואף על פי שהוא שלא כמנהג . או יהיה לשון
 רבים ואף על פי שאמר ירעה הנה כמהו רבים . וכן הוא
 הקבוץ מקנים כמו מן מעשה מעשים . ויביאו את **קִנְיָהֶם**
 אל יוסף (בראשית מו, יו.), ואם מימך נשתה אני ו**קִנְיָה**
 (במדבר כ, יט.), אתי וארץ בני ואת **קִנְיָה** בצמא (שמות
קִנְיָה יו, ג.) . וענין אחר כאשר יגיד **קִנְיָה** (מלכים א' יד, טו.),
קִנְיָה וסוף קמלו (ישעיה יט, ג.), ידוע . ולפי שעושים
 מן הקנה מדה אמר חמש מאות קנים בקנה הפודה (יחזקאל
 סב, יז.) . וכן יקראו הבדים הדקים שהם בדמות הקנה .
 ידכה ו**קִנְיָה** (שמות כה, לב.), ושש קנים (שם כה, לג.).
 שלשה קני מנרה (שם) . ובקבוץ הנקבות כפתריהם
 ו**קִנְיָתָם** (שם כה, לו.) . וכן קבורת חיד נקרא קנה ואזרעי
קִנְיָה תשבר (איוב לא, כב.), והה"א נחה ומשפטו כמפיק
 והוא מפרק הורוע ועד פרק הכתף . וכן הרמחים לפי שהן
 בדמות הקנה נקראו כן גער חית **קִנְיָה** (תהלים סח, לא.) .
 כלומר העדה הלוחמת ברמחים . וכן בד המאונים שחלוין
 בו הכפות בחומים מזה ומה נקרא קנה . וכסף **קִנְיָה** ישקלו
 (ישעיה מו, ג.) , וכן אמרו רבותינו ז"ל (בבא בתרא פט, ע"א) נפש
 מאונים הלוייה באויר שלשה טפחים וגבוהים מן הארץ שלשה טפחים
 וקנה ומוחני שלה שנים עשר טפחים . וכן הכושם שהוא בדמות
 קנה הנקרא בלע"ז קניל"ה²⁾ . ו**קִנְיָה** בשם (שמורת ל, כג.) .
 לא קנית לי בכסף **קִנְיָה** (ישעיה מג, כד.) , ו**קִנְיָה** הטוב
 מארץ מרחק (ירמיה ג, ב.) .

קִנְיָה קנה ו**קִנְיָה** (שיר השירים ה, יד.) , ו**קִנְיָה** בשם
 מחציתו (שמות ל, כג.) , הוא הכושם הנקרא
 בלע"ז ליני"ז אלו"א³⁾ .

קִנְיָה קוסם ויבש (יחזקאל יז, ט.) , ענינו קטף הוא
 כמו **קִנְיָה** בצד"י .

קִנְיָה קסם קסמים (דברים יח, י.) , ובשו החוים
 וחפרו **קִנְיָה** (מיכה ג, ג.) . והשם **קִנְיָה** על
 שפתי מלך (משלי טו, י.) , כשש נקודות . ו**קִנְיָה** קסמים

(מלכים ב' יז, יז.) , אמר קסמים לחוספת ביאור כמו
 מקרקר קרי¹⁾ , לצבא צבא²⁾ , וחשרש שרשיה³⁾ .
 ו**קִנְיָה** בידם (במדבר כב, ג.) , פירושו ודמי קסמים . או
 פירושו מיני קסמים , או מה שצריכין אליו מעניני הקסמים .
 וחשכה לבם **קִנְיָה** (מיכה ג, ג.) . **קִנְיָה** נא לי באיוב
 (שמואל א' כה, ח.) , הקו"ף בקמץ רחב. והסמ"ך בקמץ חטף .
 ומשקל אחר השם ו**קִנְיָה** חלק (יחזקאל יב, כד.) , והוא **קִנְיָה**
 פתח שלא כמשפט כי איננו סמוך . וכבר כתבנוהו בחלק
 הדקדוק בשער השמות⁴⁾ עם חבריו . ואפשר שיהיה סמוך
 ויהיה חלק חאר לאיש הדובר חלקות והוא נביא השקר .
 הלשון הזה כולל כל מלאכה שעושין אותה לדעת העתידות .

קִנְיָה ו**קִנְיָה** הספר במתניו (יחזקאל ט, ב.) , כשש **קִנְיָה**
 נקודות , והוא כלי הדיו . וההרגום אומר ופנקס
 ספרא , והוא מה שכוחב עליו הסופר נייר או לוח . ואף על
 פנ כן ענין הפסוק הוא על צורך הדיו לא הלוח שאמר (שם
 ט, ד.) , והתוית תו . ואולי לפי שחלוין במתני הסופר
 הנייר והלוח עם כלי הדיו כלל הכל בפנקס .

קִנְיָה פן **קִנְיָה** נפשי ממך (ירמיה ו, ה.) , ו**קִנְיָה** כף
 ירך יעקב (בראשית לב, כו.) , ו**קִנְיָה** נפשה מהם
 (יחזקאל כג, יז.) , ו**קִנְיָה** נפשי מעליה (שם כג, יח.) .
 כאשר **קִנְיָה** נפשי מעל אחותה (שם) . וזכרנו המלות
 האלה בשרש **קִנְיָה** ואולי הם מזה השרש וענינם ענין הסרת
 הדבר ממקומו ד"סלוג"ר בלע"ז⁵⁾ . ויחכן מזה השרש פקוד
 ושוע **קִנְיָה** (שם כג, כג.) , ורוא שם תאר מתארי השמות **קִנְיָה**
 האנשים הנכבדים .

קִנְיָה ו**קִנְיָה** האחר (במדבר ז, פה.) , **קִנְיָה** כסף **קִנְיָה**
 (שם ג, יג.) , ועשית **קִנְיָה** (שמות כה, כט.) ,
 בשוא הקו"ף שלא כמשפט כי המשפט בפחח כמו **קִנְיָה**
 כסף . וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק⁶⁾ ענינו ידוע .

קִנְיָה קפא תהמת (שמות טו, ח.) , **קִנְיָה** על
 שמריהם (צפניה א, יב.) , ענינם עמידת הדבר
 הניחך גיל"ר [גיל"ר] בלע"ז⁷⁾ . וממנו יקרות **קִנְיָה** (זכריה **קִנְיָה**
 יד, ג.) , רצה לומר השלג הקופא . וכבר פירשנו בו פירוש
 אחר בשרש **קִנְיָה** . והפעל הכבד וכגבינה **קִנְיָה** (איוב הפעיל

¹⁾ Jesaia XXII. 5. ²⁾ Numerorum IV, 23.
³⁾ Psalm. LXXX, 10.
⁴⁾ מכלול קפר, ע"א
⁵⁾ Ital. *disluogare, dislogare*. Prov. *destroyer loco movere*.
⁶⁾ מכלול קעח, ע"א
⁷⁾ Prov. recent. *gielar* („à Avignon *jalar*“ Dictionn. de la Prov.) Ital. *gelare congelare*.

¹⁾ Genesis XIV, 22.
²⁾ Hisp. *canela*; Prov. recent. *canello cinnanum, cinnamomum*.
³⁾ Hisp. *linaloe, lignum aloes*.

קפץ אם קפץ באף רחמיו מלה (תהלים עו, י), ועולתה קפצה פיה (איוב ה, טו), ולא תקפץ את ירך (דברים טו, ז), יקפצו מלכים פיהם (ישעיה נב, טו), ענין סרזימה ומניעה. והפעול הדגוש מקפץ על פעל הגבעות (שיר השירים ב, ח), כמו מדלג ומטהר ללכת. והנפעל ככל יקפצון (איוב כד, כה), כלומר במהרה יהיו נפעל כלים ולא נודע מקומם כמו המדלג. ובדברי רבותינו ז"ל (יבמות לב, ע"ב) קפץ ונשבע.

קציץ וקצתה את כפה (דברים כה, יב), ועל כל קצוצי פאה (ירמיה ט, כה). והפעל הכבד קציץ עבות פעל רשעים (תהלים קנט, ד), וקציץ פתילם (שמות לט, ג), בהגת ידיהם ורגליהם מקציצים (שופטים א, ז), וקציצו את ידיהם ואת רגליהם (שמואל ב' ד, יב), ענין חרוך וכריחה. ומהשרש הזה והענין הזה בא הקץ (יחזקאל ז, ו), קץ קץ כל בשר (בראשית ו, ז), והוא סוף הומן כאילו שם החוץ. או החלחו כמו מקץ שבע שנים תעשה שטמה (דברים טו, א), ואע"פ שענינו סוף להשטמה כספים הוא החלה להשטמה קרקע ולשלוש עברים¹). וכן מקץ שבע שנים תשלוח (ירמיה לז, יד), החלת שנה שביעית, כי הראש והסוף יקרא קצה. וירחן מזה ועל כל קצוצי פאה, כלומר השוכנים בסוף הישוב כפאר העולם. עד אנה תשימון קנצי למלין (איוב יח, ב), הנון המורח הכפל. וכן לדעת קצת המדקדקים כי לא תמנו² כמו חטמו. או יהיה קנצי וקץ שרשם קנץ. ולחסרון הנון ידגש קץ בהתחברו קצו, קצי.

קצב ויקצב-עץ (מלכים ב' ו, ו), כלומר ויכרת עץ במדה שיהיה היד לברזל. והשם מדה אחת קצב קצב אחד (שם א' ו, לו), כשש נקודות כלומר מדה אחת ותחת אחד. לקצבי הדים ירדתי (יונה ב, ז), לאחרים וסופם. כעדר הקצובות (שיר השירים ה, ב), שוות בקומתן כמדתן כאילו הם תהוכות בשוה. והוא חסר המחואר, רצה לומר העוים הקצובות.

קצה מקצה רגלים (משלי כו, ו), לקצות בישראל פעל (מלכים ב' י, לב). והמקור מן הקל קצות עמים רבים (חבקוק ב, י), ענין כריחה והחך. ואלה השלשה שרשים שוברנו ענינם אחד. ובדברי רבותינו ז"ל בורה (מעשרות פרק שני משנה ז, דף סב, ע"א) לקצות עמו בחאנים, כלומר לחתך רבלת האנים. וכן נקרא סוף המקום והפאה קצה כמו שוברנו גם כן קץ וקצב. מן הקצה אל הקצה קצה (שמואל ל, לג), קצה גבולך (במדבר כ, טו). והקבוץ ולקחו עם הארץ איש אחד מקצייהם (יחזקאל לג, ב). והיתה הקוף ראוי להדגש, או הוא חסר ט"ם השימוש ומשפטו

י, י), והוא ששמיטין. בחלב דבר המעמידו יקרא או נכונה (ובלע"ז קוואליו י).

קפד קפדתי כארג חיי (ישעיה לח, יב), פירוש כמו שהארג מקפיד היריעה מהמנור מהר כהשליטו קפדה אוחה. והשם קפדה בא (יחזקאל ז, כה), ענין כריחה. קפד למורש קפוד (ישעיה יד, כג), וירשוה קאת וקפוד (שם לד, יא), הוא עוף משוכני המדבר. וכחב אדוני אבי ז"ל כי קפוד הוא הנקרא בערכי קנפא"ד² ונקרא בלע"ז מרטוג"א³.

קפוז קפוז קננה קפוז (ישעיה לד, טו), כמו קפוד.

1) Ital. *coagulo et coagolo*; Gall. *caillé lac coagulum, coagulum*.

2) Arab. قنْفَذٌ plur. قنْفَذٌ sive قنْفَذٌ Consentiant fere ad unum omnes Lexicographi interpretesque, hanc vocem Arab. significare: *hericium*, quae cum ita sint non possumus non mirari, Nostrum, linguae Arabicae satis peritum haec in parte tam graviter allucinari, censentem esse قنْفَذٌ i. e. *testudinem*. Alii Rabbini recte explicant *hericium*, sicut Raschius, ad Jes. XIV, 23. הריוצון i. e. Gall. *herisson*; (contra in comment. ad Jesaias XXXIV, 11. explicat: עוף הפורה בלילה צואיטא בלע"ז „avis noctu volans, in lingua vernacula *chouette*." At temperare nobis non possumus, quin arbitremur verba Rasch. ad vocem sequentem קפוד pertinere, negligentia tamen liberariorum voci קפוד adjecta esse. Conf. de nostra hac conjectura supra p. 230. rad. נשם not. I.) Rabbi Nathan in Aruch rad. קפוד haec habet verba:

בלשון ישמעאל קנפד ובלע"ז ריוצו in lingua Arab. قنْفَذٌ et in lingua vernacula (Ital.) *riccio*. قنْفَذٌ esse *hericium* nemo ibit inficias, qui Damirem legerit, ubi قنْفَذٌ cognominatur أبو الشوك id est *pater spinarum*, et أبو سفين id est *pater, qui abradit, vel expolit*, quia huius cute vestes expoliuntur, et انْقَد id est *decorticator*, et noctu vagans. Testudo autem in Arab. lingua vocatur سلخفيا, vel سلخفيا. Conf. Bocharti Hieroz. II. 454. seqq. (ed. Rosenm.)

3) Prov. *tortuga, tartugue*; Hisp. *tartugua*; Gall. *tortue testudinis species*. Noster in comm. ad Jes. XIV. explicat:

וקפוד הוא הנקרא בערכי קנפא"ד ובלע"ז מרטוגא. והוא נמצאת חסיד במקום המים.

1) Levit. XXV, 8-14.

2) Threni III, 22.

ממקציהם . והקבוץ מזה בלשון נקבות על שני קצות החשן
קצה (שם כח, כג.) . ובלשון נקבה **מקצה** בחברת (שם כו, ד.) .
 והקבוץ ואת שתי קצות שתי העבתת (שם כח, כה.) ,
 על ארבע קצותיו (שם כו, ד.) , **מקצות** כנפיו ועד קצות
 כנפיו (מלכים א' ו, כד.) . ובהראות למ"ד הפעל בקיבוץ
קצו רזוכרים מבטח כל קצוי ארץ (תהלים סה, ו.) , ובקבוץ
 הנקבות ויראו ישבי קצות (שם סה, ט.) . ומשקל אחר
מקצת ומקצרה ימים עשרה (רניאל א, טו.) , ומקצתם יעמדו
 לפני המלך (שם א, ה.) . ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים
 (בראשית מו, ב.) . ופירוש מקצה רגלים כורח רגלים
 וחמס שוחה (שם) מי ששולח הכסיל כאילו רגליו כרוחות
 ולא יוכל ללכת עד שיצטרך לשלוח הכסיל שאין לו תועלת
הפעיל בו . והפעל הנוסף את העפר אשר הקצו (ויקרא יד, מא.) ,
 כלומר הסיעו אותו לקצה הבית לפנותו ולהוציאו חוץ לעיר .
הקצות את הבית (שם יד, מג.) . ויונתן חרנם לשון קלוף
קצה כמו יקציע¹ . ומן השרש הזה והענין הזה ואין קצה
 למרכבתיו (ישעיה ב, ו.) , בפלס הרבה ככה² , והוא
 כמו קץ . ואפשר שיהיה משרש קצץ ותהיה הה"א נוספת .
קצח קצח והפיץ קצח (ישעיה כח, כה.) , כי לא בחרוץ
 יודש קצח (שם כח, כז.) , בסגול . הוא זרע שחור
 והוא ממיני התבלין .

קצין קצין והייתה לנו לקצין (שופטים יא, ו.) , אל קציני
 אנשי המלחמה (יהושע י, כד.) , כל קציניך נדרו
 יחד (שם כב, ג.) , פירוש הראש והמנהיג .

הפעיל קצע ואת הבית יקצע מבית (ויקרא יד, מא.) , כחרגומו
 יקלף רוצה לומר יסיר הטיח . וכן נקרא הכלי
מקצעה שמקלף בו החרש העץ ומחליקו יעשהו במקצעות (ישעיה
 מד, יג.) , ואמר מקצעות לשון רבים כי הם שני כלים לזו
 המלאכה האחד קורין לזו סימנ"ט³ והוא אחד קורין לזו
 פלנ"א⁴ . וכן חרנם יונחן באומליא וזה הכלי הוא כמו אומל .
מקצוע במקצע החצר (יחזקאל מו, כא.) , ויעברני אל ארבעת מקצועי
 החצר (שם) . ובקבוץ הנקבות לשני המקצעות (שמות כו,
 כד.) , בארבעת מקצעות החצר (יחזקאל מו, כב.) , ומקצועותיו
מקצעה לו (שם מא, כב.) . ומשקל אחר למקצעות המשכן (שמות
הפעל כו, כג.) , ענינם פנות . והפעל ממנו מדה אחת לארבעתם
 מהקצעות (יחזקאל מו, כב.) , פירוש בעלות פנות . מר

1) Levit. XIV, 41.
 2) Esra X, 1.
 3) Frustra quaesivimus hoc vocabulum ex Romanicarum linguarum dialectis.
 4) Prov. plano, planon; Gall. plane (outil d'acier qui sert à plusieurs artisans pour applanir leurs bois; il a deux tranchants et deux manches. (Anton.) dolabra duplici manubrio instructa.

ואהלות קציעות (תהלים מה, ט.) , חרגום קדה קציעה¹ קציעה
 וכבר כחבנו² שהוא הקשט . וכן פירש הגאון רבי סעדיה .
 אבל בפיטום הקטרת זכרו אותו בשני מינים, שאמרו (כריחות ו,
 ע"א.) מר וקציעה שיבולת נרד וכרכום משקל ששה עשר
 של ששה עשר מנה הקשט שנים עשר וקילופה שלשה .
 ומר רב חפץ פירש שהקשט הוא שקורין לו בערבי קוס"ט³ .
 ופירש קציעה ענב"ר⁴ .

קצף קצף י"י על אבותיכם קצף (זכריה א, ב.) , ועל
 כל העדרה יקצף (ויקרא י, ו.) , הסתר וקצף
 (ישעיה נו, יו.) . והשם כי יצא הקצף (כמדבר יו, יא.) , קצף
 בשש נקודות . על אבותיכם קצף (זכריה א, ב.) . כי
 בקצפי הכיתיד (ישעיה ס, י.) , מקצפו תרעש הארץ (ירמיה
 י, י.) . ובסגול אל בקצפה תוכיחני (תהלים לח, ב.) .
 וההתפעל והיה כי ירעב וקצף (ישעיה ח, כא.) . והכבד התפעל
 ובחרב הקצפתם (דברים ט, ח.) , מקצפים הייתם (שם הפעיל
 ט, כב.) , ענין הררזיחה בכעס . ומוזה נאמר לרזיחה המים
 בחווק הרוח בקצף על פני מים (הושע י, ו.) , אשקום"א
 בלע"ז⁵ . וכן חרגום יונחן כרזיחה על אפי סיא . ויש
 מפרשים אוחו קליפת העץ . וכן ותאנתי לקצפה (יחזקאל
 א, ו.) , כלומר שנקלפה מרוב היובש כמו שאמר חושף
 חשפה (שם) . ויש לפרש ותאנתי לקצפה מהענין
 הראשון כלומר למארה .

קצר כי קצר המצע (ישעיה כח, כג.) , תקצר רוח י"י
 (מיכה ב, ו.) , קצרה ידי מפרות (ישעיה ג, ב.) ,
 ותקצר נפש העם (כמדבר כא, ד.) , היד י"י תקצר (שם
 יא, כג.) . ולגורח אפעל ושנת רשעים תקצרה (משלי ג,
 כו.) . והשם טקצר רוח (שמות ו, ט.) . והאמר קצר ימים קצור
 ושבע רגו (איוב יד, א.) , קצר אפים יעשה אולת (משלי קצור
 יד, יו.) . ומבלי הסמיכות יאמר קצר או קצור . והקבוץ
 וישביהן קצרי יד (ישעיה לו, כו.) . ומשקל אחר והלשכות
 העליונות קצרות (יחזקאל סב, ה.) , בפלס גדולות, רחוקות קצור
 אף על פי שהוא בשורק המשקל אחד . והנה מצאנו החאר
 בשרק בזה המשקל שרוע וקלוט⁶ , בפלס פרוך , עצום .
 והכבד ענה בדרך כחי קצר ימי (תהלים קב, כד.) . וכבד פעל
 אחר הקצרת ימי עלומיו (שם פט, מו.) , ענין הכלל הצוק הפעיל

1) Exodus XXX, 24.
 2) In radice .
 3) costum sive costus, radicis aromatiace species (Gig. ap. Gol.) Conf. Celsii Hierobot. II, 360. seqq.
 4) ambarum, notum odoramenti genus.
 5) Prov. escumo; Gall. écume spuma seu bulla aquae.
 6) Levit. XXII, 23.

קציר והקוצר והוא הפך האורך. וענין אחר ועשה קציר כמו נטע (איוב יד, ט), וטל ילין בקצירי (שם כט, יט), תשלח קציריה עד ים (תהלים פ, יב). ענין כלם והרומים להם ענין סעיה. ומורה גם יהודה שח קציר לך (הושע ו, יא), כלומר שם נטע סעיה ועור לעבודת הבעלים כשהיה בלבי לשוב שבות עמי הנה יהודה שח קציר לך וחור לעבוד הבעלים. וענין אחר וקצרתם את קצירה (ויקרא כג, י), כי תקצר קצירך (דברים כד, יט). והיה כאסף קציר קמה (ישעיה יג, ה), האר בפלם שריר ופליטי י). והשם בחריש ובקציר (שמות לד, כא), זרע וקציר (בראשית ח, כב), כי לפני קציר כתם פרח (ישעיה יח, ה). נד קציר ביום נחלה (שם יג, יא), ופירוש הפסוק שאמר ביום נטעך חששגני (שם), והטעם שהרביה בנים וגדלת והצלחת כמעשיך, והנה עתה שכחת אלהי ישעך וצור מעוזך לא זכרת (שם), ינוד קצירך ביום נחלה, כלומר שיאבדו ויסופו במהרה. וטעם על כן שזכר הוא קשור עם נד קציר, כלומר נטעי נעמנים שהיית נוטעת בחחלה וההצלחה רבה שהיית לך הכל יסוף כי שכחת אלהי ישעך ועל כן ינוד קצירך.

קר

קר וקר וחם (בראשית ח, כב). מערה בגר ביום קרה (משלי כה, כ), ואין כסות בקרה (איוב כד, ו), לולי הריש היה דגש כמו חפה. לפני קרתו מי יעמוד (תהלים קמו, יו), בפלם חפתו. וכן מים קרים (משלי טקרה כה, כה), בפלם חמים. וכן בעלית המקרה (שופטים ג, כ), לולי הריש היה בפלם מחקה, מנגה, ופירושו בעליה שהיה נושכ בה הרוח עשויה לימי הקיץ לקרר. וכן אמר התרגום בעלית בית קיטא. ורבותינו ז"ל זכרו הלשון הורה שלם בכפלו מיא קרירי, חמרא אפילו בתקופת חמו קריר ליה (שבת נג, ע"א).

קרא

ולחשך קרא לילה (בראשית א, ה), ולשלמה עבדך לא קרא (מלכים א' א, יט), מצרים קראו אשור הלכו (הושע ו, יא), לראות מה יקרא לו (בראשית ב, יט), וזה שמו אשר יקראו (ירמיה כג, ו), קרא הדרות מראש (ישעיה מא, ד). קראים אל יי (תהלים צט, ו), נחה האלף. קרא לאלוה ויענהו (איוב יב, ד), יקרא אלוה בכל עת (שם כו, י), יקראני ואענהו (תהלים צא, טו), לקרא בשם יי (בראשית ד, כו), קרא נא זה (ישעיה כט, יא), קרא בגרון (שם נח, א), אחרי כן יאכלו הקראים (שמואל א' ט, יג). שלשים וקראים (יחזקאל כג, כג), רצה לומר גדולים וקראים לעניני המלכות. אלה קראי קריא העדה (כמדבר א, טו). והתאר קריא, קריאים. קראי מועד (שם טו, ב), הוא דתן ואכירם קריאי העדה מקרא (שם כו, ט). והשם מקרא קדש (ויקרא כג, כה), על

1) Josua VIII, 22.

מכון הר ציון ועל מקראה (ישעיה ד, ה), מקום שנחבקבו שם במקראי קדש. ומשקל אחר וקרא אליה את הקריאה קריאה (יונה ג, ב). והנפעל ואני לא נקראתי (אסתר ד, יא), נפעל ויהיו נקראים לפני המלך (שם ג, א). והפעל מן הדגש פעל וישוראל מקראי (ישעיה מח, יב). ושלא נזכר פעלו ממנו פעל ופושע מבטן קרא לך (שם סח, ח), לאופנים להם קורא הגלגל באזני (יחזקאל י, יג), וקרא לך גדר פרץ (ישעיה נח, יב). אל גוי לא קרא בשמי (שם סה, א), פירוש כי עתה אינם קרואים עם יי כמו מחלה, כלם ענין אחר וכל אחר יחפרש לפי מקומו. ושמן ימינו יקרא (משלי כו, טו), פירשו כשרש צפן שפירושו יכריו. וכן פירוש רב אדם יקרא איש חסדו (שם כ, ו), רצה לומר רוב בני אדם יכריו ויאמר חסדו ומעשה הטוב שהוא עושה, ואיש אמונים מי ימצא (שם), כלומר אדם שיעשה חסד באמונה לשם שמים לא להתגדל ולהשתבח בעיני הבריות קשה הוא למצוא אותו האיש, כי הרוב עושים חסדם להשתבח ולהתכבד אצל בני אדם. וענין אחר מדוע קראני אלה (ירמיה יג, כב), וקראוהו אסון (בראשית מב, לח), פן יקראנו אסון (שם מב, ד). ונכתב בה"א את אשר יקרה לעמך (דניאל י, יד), שרצים הנה קראתיך (ישעיה נא, יט), כנוע האלף. וכנוח האלף וקראת אתכם הרעה (דברים לא, כט), החיו חמורת ה"א ומשפטו וקראה. ויש מפרשים כן וקראת ישועה חומרתך (ישעיה ס, יח), ונכון הוא להיות מהענין הראשון, וחיו וקראת לנכת ציון, כלומר חקראי ישועה חומרתך ולשערך חלה. את אשר יקרא אתכם (בראשית מט, א), כי תקראנה מלחמה (שמות א, י), רצה לומר מלחמה ומלחמה. והנפעל ושם נקרא איש בליעל ושמו שבע בן בכרי (שמואל ב' כ, א), נקרוהו נקריתי ברור הגלבע (שם א, ו), והוא מקור שלם, אבל נקריתי מבעלי הה"א בשקל נגלירתי. ויקרא אבשלום לפני עבדי דוד (שם יח, ט), אשר יקרא עליו מלא רעים (ישעיה לח, ד).

והפעל הכבד ונקרא אתם את כל הרעה הזאת (ירמיה לב, הפעיל כג). והשם לקראת האלהים (שמות יט, יו), הנה הוא קרא יצא לקראתך (שם ד, יד). קרא דגד (ירמיה יג, יא), קרא כאשר ירדה הקרא בהרים (שמואל א' כו, כ), הוא העוף הנקרא פרדיק בלעז י), ופירוש קורא דגד כי הוא מאסף ביצי עוף אחר ורוכז עליהם כאילו הם שלו. ויש מפרשים כי על הקורא הזכר הוא אומר שהוא רוכז על הביצים שילדרה הקורא הנקבה, והו לא ילד (שם), כי הוא לא ילד אותם. ואמת הוא זה כי הקורא זכר מנהגו להיות רוכז על הביצים כמו הנקבה כמו שאמר במשנה (חולין פרק שנים עשר משנה ה). דף קלה, ע"כ.) קורא זכר רבי אליעזר מחייב

1) Hisp. perdix perdix.

קדם כרע כל קדם נבו (ישעיה מו, א), קדםו כרעו (שם מו, ב), ענין קדם וכרע אחד ענין הכפיפה. והכבאת את הקרסים (שמות כו, יא), שהיו ראשיהם כפופים קרסים לתפוס בלולאות.

קרע קרע יי את ממלכות ישראל (שמואל א' טו, כח), וקרע אתו מן הכנר (ויקרא יג, נ), וקרע את בגדיו (בראשית לו, כט), קרעו בגדיהם (במדבר יג, ו), קרוע כתנתו (שמואל ב' טו, לב), בא קמוץ וסמוך כמו לבוש הברים י, קרועי בגדים (ישעיה לו, כב), על דרך נובלה עליה²). והרומים להם כחכנו בשרש נבל.

וקרעה בתער הספר (ירמיה לו, כג). והשם קרע. והקבוץ קרע וקרעים תלביש נומה (משלי כג, כא). והנפעל והתזבח נפעל וקרע (מלכים א' יג, ה), יהיה לו לא יקרע (שמות כח, לב), ענין דהכל בקיעה וחיחוק. וכן מן הענין הזה קרעו ולא דמו (תהלים לה, טו), כלומר כאילו קרעו בשרי מרוב התמדתם לדבר עלי. וכן כי תקרעי בפור עיניך (ירמיה ד, ל), כאילו קורעת עיניה מרוב התמדתה לכחול עיניה. או יהיה קרעו ולא דמו נופל על חיחוק הלשון בדברים, או על רוב פתיחת דפה לשחוק. והוא הנכון. וקרע לו חלוני (שם כב, יד), חרנם יונתן ופצים ליה חרנין, כלומר ופתח לו חלונים. וכן לוא קרעת שמים (ישעיה סג, יט), ענין פתיחה.

קרץ קרץ מצפון (ירמיה מו, כ), בשש נקודות ענין קרץ כריחה וגורה. וכן הפעל שלא נזכר פעלו ממנו מחמר קרצתי גם אני (איוב לג, ו), נגורתי. וכן במשנה פעל (יומא פ"ק ש"ג) שליש משנה ד. דף ל, ע"ב) דהביאו לו את החמיר קרצו כלומר שחטו. וכן בענין נגוד הענים והשפתים ללעג ולכוז כאילו כורת ומשבר אותם. וקרצו עין (תהלים לה, יט), קרץ בעיניו (משלי ו, יג), קרץ שפתיו (שם טו, ל).

קש לקשש האחד (שמות לו, כב), בשש נקודות. קשש עשר אמות ארך הקשש (שם כו, טו), קשש עשו שן (יהוהאל כו, ו), ועשית את הקששים (שמות כו, טו), לוח ולוחות.

קשש לקשש קש (שמות ה, יב), מקשש עצים (במדבר פעל טו, לב), הקש הוא החבן הדק, או העצים הדקים קש ונגור ממנו לקושש ומקושש, כלומר לקיטת הדברים הדקים חבן או עצים בושקלייא בלעז³). וכן בחיפוש המומים

ביסוי העור על הכשר. וכן בדברי רבוחינו ול (יבמות עו, ע"א) קרום שעלה מחמת מכה. וכן אמרו (שבת פ"ק פ"ק ראשון משנה י. דף יט, ע"ב) אין נותנין פת לחנור עם חשיכה ולא חררה על גבי נחלים אלא כדי שיקרמו פניה.

קרן הקרו הגדלה (דניאל ה, ח), בשש נקודות. ובא מכונה בלשון זכר ובלשון נקבה בפסוק אחד.

יצא קרן אחת מצעירה (שם ח, ט). ולו קרנים (שם ח, ג), בעל הקרנים (שם ח, ו), והקרנים גבהות (שם ח, ג), וישכר את שתי קרניו (שם ח, ו), כל אלה קבוץ השנים ואף על פי שהקוף בשוא. שלא כמנהג זה המשקל בשנים, כי המשפט בקבוץ השנים בזה המשקל הקוף בפתח כמו הלא בחוקנו לקחנו לנו קרנים (עמוס ו, יג), נאחזו בסכך בקרניו (בראשית כב, יג). וכסמוך וכל קרני רשעים אגרע (תהלים עה, יא), והוא דרך משל. וכן רמה קרני (שמואל א' ב, א), וקרן ישעי (שם ב' כב, ג), וירם קרן משיחו (שם א' ב, י), אצמיח קרן לבית ישראל (יהוהאל כט, כא), רוצה לומר חוקף. ופירוש אצמיח קרן כתב אדוני אבי ו'לכן, אמר ביום ההוא בזמן ההוא שתהיה מלכות נבוכדנצר ובנו וכן בנו שעמדה מלכותם שבעים שנה אמר בתוך הזמן רוח אצמיח קרן לבית ישראל והוא כורש שנולד לחמישים שנה מהגלות, וזהו מן מוצא דבר.....

עד משיח נגד שבעים שבעה¹) שהם חמישים שנה. ואמר על כורש קרן כמו שאמר למשיחו לכורש², כי קרן ישראל ומשיחם ועל ידו יצאו מהגלות ומה שאמר ולך אתן פתחון פה³) שיראו ישראל שנבואותיהם מתקיימות. ובקבוץ הנקבות ארבע קרנות (זכריה ב, א), אלה הקרנות אשר זרו את יהודה (שם), לידות את קרנות הגוים (שם ב, ד), תרוטמנה קרנות צדיק (תהלים עה, יא), והוא דרך משל. קרנות שן (יהוהאל כו, טו), נפרש עור בשרש שן. והפעל הפעיל הכבד ממנו מקרן מפרים (תהלים סט, לב). על קרנות המזבח (שמות כט, יב), ועשית קרנתיו (שם כו, ב), זיוות. וכן בלעז הוויית יקרא כלשון הקרן⁴). וענין אחר כי קרן עור פני משה (שם לה, לה). והשם קרן, והשנים קרנים טידו לו (חבקוק ג, ד), ענין זהר וקרוב הוא לענין דראשון, כי כדומתכל האדם בשמש היטב או בכל אורה ידמה לו שיעשה הוזהר קרנים. ומן הענין הזה ועללתי בעפר קרני (איוב טו, טו), כלומר זהרי וכבורי.

הפעיל הכבד ממנו מקרן מפרים (תהלים סט, לב). על קרנות המזבח (שמות כט, יב), ועשית קרנתיו (שם כו, ב), זיוות. וכן בלעז הוויית יקרא כלשון הקרן⁴). וענין אחר כי קרן עור פני משה (שם לה, לה). והשם קרן, והשנים קרנים טידו לו (חבקוק ג, ד), ענין זהר וקרוב הוא לענין דראשון, כי כדומתכל האדם בשמש היטב או בכל אורה ידמה לו שיעשה הוזהר קרנים. ומן הענין הזה ועללתי בעפר קרני (איוב טו, טו), כלומר זהרי וכבורי.

¹) Ezech. IX, 12.

²) Jesaia I, 30.

³) „Abattre du bois, couper des branches d'arbre; en anc. Prov. busculia, buscalha“ (Roquef. ad vocem Buscher).

¹) Daniel. IX. 25.

²) Jesaia XLV, 1.

³) Ezech. XXIX, 21.

⁴) Conf. Prov. cornet, cornée, cornier, cornie, corniere, cornu, cornuez, cornuda. Med. Lat. corneria, cornerium.

היה (שם ט, כו), כשוא לבדו. והנפעל ועבר בה נקשה נפעל ורעב (ישעיהו ח, כא). והפעל הכבד כי הקשה י"י אלהיך הפעיל (דברים ב, ל), כי הקשה פרעה לשלחנו (שמות יג, טו), פירוש הקשה לבו. מי הקשה אליו (איוב ט, ד), הקשה לבו. ויקש את ערפו (דברי הימים ב' לג, ג), ויהי בהקשתה בלדתה (בראשית לה, יו), פירוש שהקשתה הלידה על נפשה. ומקשה לבו (משלי כח, יד). וכבר אחר ויקש בלדתה (בראשית לה, טו), גם הוא פעל יוצא על פעל דענין שפירשנו ענין הקושי ידוע. מקשה תעשה אתם מקשה (שמות כה, יח), מקשה תיעשה המנורה (שם כה, לא), כחמר מקשה המה ולא ידברו (ירמיה ג, ה), ענינם ענין שוה. וכן במשקל אחר ותחת מעשה מקשה (ישעיה ג, ט) מקשה כי (כד), רצה לומר מעשה ומקשה, כי מעשה איננו סמוך כי הוא נקוד סגול. ופירושו תחת התיקון וההשויה כלומר תחת תיקון השיער שהיה יפה ושוה עתה הוא קרחה. ויתכן היות מקשה הלאר למעשה כלומר תיקון השיער השוה. ורש"י ו"ל פירש מקשה תעשה אתם, מקשה תיעשה המנורה, לשון דא לרא נקשין ענין דכאה* כמ"ד בלע"ז¹) רוצה לומר שהיה מכה בקורנס ופושט אילך ואילך הירכים והקנים והכל היה נוף אחד לא שיהיו הקנים והכפרזורים עשויים לבדם ומחברים אחר כן במנורה.

קשה וקשותיו ומנקיותיו (שמות כה, כט), ואת קשות קשות הנסך (במדבר ד, ו). ובהראות ל"מ"ד הפעל ואת הקשות אשר יסך בהן (שמות לו, טו), בפלס וייראו ישבי קצות מאורתיך²). כבר פירשתי אותם כשרש נסך וכשרש נקה.

קשה הקשיח בניה ללא לה (איוב לט, טו), תקשיח הפעיל לבנו מיראתך (ישעיה סג, יו), ענין אכזריות וקושי הלב. וענין פסוק הקשיח לבנו מיראתך בראותינו שלוח רשעים ואורך גלותינו והיורדנו מרמס להם יקשה לבנו על זה וכאלו חתענו אתה מררכיך (שם) וחקשיח לבנו מיראתך בראותינו כי ארנה השלוח להם והגלות והפרות לנו.

קשט מפני קשט סלה (ההלים ס, ו). וכשוא להודיע קשט

ולקיתתם היטב כמו הדברים דהקים שצריך חפוש היטב. התפעל התקוששו וקושיו (צפניה ב, א), כלומר התחפשו ממומיכם הרעים ואחר כך חפשו האחרים כמו שאמרו רבותינו ו"ל (בבא בתרא ס, ע"א). מזה הפסוק קשט עצמך ואחרי כן קשט אחרים. ואמרו עוד (ירושלמי שבת ע"ב) נקשש גרמין עד לא נקשש אחרין. וכן ולמוכיח בשער יקשין (ישעיה כט, כא), והנח חמורת הכפל במקום הדגש. ורצה לומר שמוכיחים למוכיחים, אותם כענין שאמרו רבותינו ו"ל (בבא בתרא טו, ע"ב) דור ששופט את שופטיו אומר לו טול קיסם מבין עיניך אומר לו טול קורה מבין עיניך.

קשא את הקשאים (במדבר יא, ה). כמלונה במקשה ישעיה א, ח), הוא שדה הקשואים והה"א חמורת אל"ף בשקל גזר ממכלה צאן¹). וכן יאמר לרבים מקשאורת באל"ף כמו מכלאות²), ופירוש כמלונדה במקשה כמו סוכת שומר שדה הקשואים אחר שנלקטו שחשאר הרבה, ואין כן סוכת גן כי בהלקט פרי אחד ישאר האחר ויהיה השומר במלונה כל הימים.

קשבת תהי נא אונך קשבת (נחמיה א, ו), שם חאר קשוב וכן רהיינה אונך קשבות (תהלים קל, ב). ואין קול ואין קשב (מלכים ב' ד, לא), חאר כי הוא מלרע. ואין קול ואין עונה ואין קשב (שם א' יח, כט), שם הפעל כי הוא מלעיל. כן כתב רבי יונה ואין קול ואין קשב מלרע, ואנחנו מצאנוהו מלעיל בכל הספרים המדויקים אלא בספר ירושלמי אשר סמך עליו רבי יונה כי באורחו הספר ראינו מלרע. והפעל הכבד מסנו והקשיב קשב קשב (ישעיה כא, ו), וקשב בשש נקודות. הקשבתו ואשמע (ירמיה ח, ו), מי הקשיב דברו וישמע (שם כג, יח), הקשיבה לקול שועי (תהלים ה, ג), הקשיבה י"י אלי (ירמיה יח, יט), ואל נקשיבה אל כל דבריו (שם יח, יח), הקשיב בקול תפלתו (תהלים סו, יט), להקשיב מחלב אילים (שמואל א' טו, כב), נטיתי ידי ואין מקשיב (משלי א, כד), יחסר הפעל השני והוא האוון רוצה לומר הקשיבה רון אונך להיות קשבת. וכן כלם פעלים יוצאים. ופעמים כתוב הפועל שהוא האוון להקשיב לחכמה אונך (שם ב, ב), תכין לבם תקשיב אונך (תהלים ג, יו).

קשה לא יקשה בעיניך (דברים טו, יח), ויקש דבר איש יהודה (שמואל ב' יט, מה). והתאר ארנים קשה קשה (ישעיה יט, ד), ואת ערפך הקשה (דברים לא, כו), כי עם קשה ערף אתה (שם ט, ו), על דרך נובלת עליה³), קרועי בגדים⁴), כמו שכתבנו. ופירוש קשה קשי עורף שלא יפנו אל דקורא אותם. והשם אל קשי העם

¹) Daniel. V, 6,
²) Raschius in edit. Basil. במדין pro במדין in utroque manuscripto apud Breithaupt. Codex Jenensis Nostri Kimchii similiter legit במדין, neque aliter editio Neap. codexque Hisp. Non est dubium, quin verbum Gallicum *battu* percutere, sive *battu* percussus malleo intelligendum sit. Conf. Mercorum apud Sanct. Pagn. in הקדש rad. קשה.

¹) Habac. III, 17. ²) Psalm. LXXVIII, 70.
³) Jesaia I, 30. ⁴) Ibid. XXXVI, 22.

ואשר הם בני ארבע אותיות .

קָשֶׁטַּ קָשֶׁטַּ אמרי אמת (משלי כב, סא). חרגום אמת קושטא¹, וחרגום בתם לבבי בקשיטות לבי² .

קְשִׁיטָה קשט איש קְשִׁיטָה אחרת (איוב מב, יא), במאה קְשִׁיטָה (בראשית לג, יט), פירושו טעה . וכן בדברי רבותינו ז"ל (ראש השנה כו, ע"א). אמר רבי עקיבא כשהלכתי לערביא שמעתי שהיו קורין למערה קשיטה . אבל אנקלוס חרגם במאה קשיטה³ במאה חרפן . וחרגם גם כן כבשות הצאן חורפן דעאן⁴ .

קָשֶׁר וקְשָׁרְתָם לאות (דברים ו, ה), ונתקשר על ידו שני (בראשית לח, כח), ונפשו קְשָׁרְדָה בנפשו (שם מד, ל), מרוב אהבהו כאילו נקשרה נפשו בנפשו נפעל ונחכררה בה . והנפעל ונפשו יהונתן נקְשָׁרְדָה בנפש דוד (שמואל א' יח, א). ונתקשר כל החומה עד חציה (נחמיה ג, לח), כלומר שנחכר כל בנין החומה ושלם כלו טימין פעל פרצה . והפעל הכבר התקשר טעדתות כימה (איוב לח, לא), וכבר כחבנו פירושו בשרש כימה . וארוננו אבי ז"ל כתב כי כימרה רחבנה הפירות, ופירושו הקשור מלשון והקשורים ליעקב שהרגם בכיריא, ומושכות כסיל הפתח (שם) היא חבשל הפירות באחרונה . ונתקשרים ככלה (ישעיה מט, קְשָׁרִים יח). והשם כלה קְשָׁרִית (ירמיה לב, ג), ונתקשרים ובתי הנפש (ישעיה ג, כ), רוצה לומר על החלים והענקים שקושרת האשה בראשה או בנגרותיה . וכן בהתחכר הדברים ואסיפתם בהסכמה אחת כי קְשָׁרְתָם כלכם עלי (שמואל א' כב, ה), אחיתפל פקְשָׁרִים עם אבשלום (שם ב' טו, לא), קְשָׁר עליו עמוס קְשָׁר (עמוס ו, י). והשם לא תאמרון קְשָׁר (ישעיה ח, יב), בשש נקודות . ויהי קְשָׁר אמין (שמואל ב' טו, יב) .

התפעל קְשָׁרִים ונתקשר יהוא (מלכים ב' ט, יד). ונתקשרים ליעקב (בראשית ל, מב), הצאן התקשרות (שם ל, מא), חרגמו בכיריא . והם שנולדו בימי ניסן, והם חוקים ובריאים מהאחרים וקראם כלשון קשר כי הקשר חוק .

קְשֶׁת קשת גברים (שמואל א' ב' ד), בשש נקודות . את קְשֶׁתִי נתתי בענן (בראשית ט, יג), ונראתה קְשֶׁת בענן (שם ט, יד), עריה תעור קְשֶׁתָּה (חבקוק ג, ט). מְקֶשֶׁת אסרו (ישעיה כב, ג), פירושו מפהד הקשרת ססרו עסמן ואסרו . והקבוצ וקְשֶׁתֹת גערים תרמטנה קְשֶׁת (שם יג, יח). רבה קְשֶׁת (בראשית כא, כ), ופירושו יודע לעשות הקשתות . או שם בפלם שְׁבֶת . והמקובץ טמנו וכל קְשֶׁתֹתָיו דרכות (ישעיה ה, כח), וקְשֶׁתֹתָם תשברנה (החלים לו, טו), או יהיה דגש השי"ן לחפארת .

¹) Genes. XXIV, 48. ²) Ibid. XX, 5. ³) Ibid. XXXIII, 19. ⁴) Ibid. XXI, 28.

קָרְקַד וקְרָקַד נזיר אחיו (בראשית מט, כו), כבר קְרָקַד וזכרנוהו בשרש קְרַד והקְרַד הוא מקום שמוחו של הינוק רופס .

קַעְקַע וכתבת קַעְקַע (ויקרא יט, כח), פירושו חרור קַעְקַע שיחרות בכשרו . ורבותינו ז"ל נשרמשו בו בבנין הדגוש באמרם (הענין טו, ע"א) מקַעְקַע כל הבירה כולה ומחזיר מריש לבעליו . ויחכ שיהיו משרש קַעְקַע כי הוא מענין פן פַקַע נפשי (ירמיה ו, ח) .

קָרְקַר כל בני שת (במדבר כד, יו), מְקָרְקַר קָרְקַר קר (ישעיה כב, ה), ענינם הריסה . וכבר זכרתי אוהם בשרש קיר .

קָרְדָם ואת קָרְדָמוֹ (שמואל א' יג, כ), וקְרָדָמוֹ קָרְדָם (שם יג, כא). ובקבוצ הנקבות ויקח אבימלך את הקְרָדָמוֹת (שופטים ט, מח), כחכ רכי יונה כי הם המרות . ולא יתכן כי המר הוא כלי אחר שיחפרו בו והוא הנקרא בלשון הקדש אַת, והקְרָדָמוֹת הוא כלי שמבקעין בו עצים דשטרל¹ [מנירה] בלעז² . וכן זכרו רבותינו ז"ל מר וקְרָדָמוֹ בשני כלים כמו שאמרו (כבא מציעא פב, ע"ב). ואף אבא שאול לא אמר אלא במר זפסל וקְרָדָמוֹ הואיל ונפיש אנרייהו וזוטר פחתיהו :

קָרְסַל ולא מעדו קָרְסַלִי (שמואל ב' כב, לו), הם קָרְסַל הארככות או היתדות שממעל לרגלים . וחרגום אשר לו כרעים דליה קְרַסוּלִין³, והם הרגלים היתרות שמעל לארבע רגלים שיש לחגב סמוך לראשו ובהם הוא מתחוק כשרוצה לקפוז וזה שאמר לנחר בהם על הארץ⁴. ואמרו במשנה (חולין פרק שלישי משנה א, דף נט, ע"א). ובחנבים כל שיש לו ארבע רגלים וארבע כנפים וקְרַסוּלִין וכנפיו חופין את רוכו . וחרגום בהונות ידי ורגליו יח קְרַסוּלִי יהוה ורגלוהי⁵ .

קָרְקַע המטבון (במדבר ה, יו), ואם יסרוהו קָרְקַע מנגד עיני קָרְקַע הים (עמוס ט, ג), ידוע .

קָשְׁקֶשׁ סנפיר וקְשָׁקֶשׁ (ויקרא יא, ט). והקבוצ קְשָׁקֶשׁ והדבקתי דגת יאריך בקְשָׁקֶשִׁיךָ (יחזקאל כט, ד), אמרו רבותינו ז"ל (חולין נט, ע"א). אלו הם הקשקשים הקבועים בו סנפירין הפורח בהן . ומה נאמר ושרינין קְשָׁקֶשִׁים הוא לבוש (שמואל א' יו, ה), רוצה לומר עשוי מעשה קשקשים, כלומר על כל טבעת וטבעת של השרינין חלויה בו כמין קשקשת של ברזל לסחוב נקב הטבעת כדי שלא יבא חץ בחך הטבעת .

נשלמה אות הקוף .

¹) Hisp. destrat dolabra ascia. ²) Manera, in dial. Venet. loco mannaja securis, ascia. ³) Levit. XI, 21. ⁴) Ibid. ⁵) Judicum I, 6.

אור הריש .

ראה כי רָאָה יי' (בראשית כט, לב), רָאָה רְאִיתִי (שמות ג, ו). ואסיר אתהן כאשר רְאִיתִי (יחזקאל טו, ג). פירוש כאשר ראייה רעם . או פירושו כמו שנראה לי . וכן הרגם יונתן כמה דגלי קרמי . ולבי רָאָה הרבה חכמה ודעת (קהלת א, טו), לך נא רָאָה את שלום אחיך (בראשית לו, יד). וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ שֹׂכֵר (שם טב, א). פירוש ראה כי אנשי הארץ הולכים לשכור בר במצרים . או ראה בלבו כלומר הבין לפי ששמע וראה, כמו ולבי ראה הרבה חכמה ודעת . הדור אתם רָאוּ דבר יי' (ירמיה ב, לא), כלומר חנו דעתכם לדבר יי' . וכן בראיית הלב רָאָה דברִיךְ טובים ונכחים (שמואל ב' טו, ג), כלומר רון דעתך והבין. וַיֵּרָא אֶת עֲרוֹתָהּ (ויקרא כ, יו), עיני תִּרְאֶינָהּ בָּהּ (מיכה ו, י), הנוֹןְ דְּנֹשָׁה שֶׁלֹּא כִּמְשַׁמֵּט . או תִּרְאֶי וְנִהְרַת * (ישעיה ס, ה), הַמָּה יִבִּיטוּ יִרְאוּ בִי (תהלים כב, יח), ועיניו אל קדוש ישראל תִּרְאֶינָהּ (ישעיה יו, ו), שְׁנוֹרָה רְאִינוּ רְעָה (תהלים ז, טו), שְׁנָה בְּעֵינָיו אֵינְנוּ רְאָהּ (קהלת ח, טו), חֲמוֹתַי רְאִיתִי אֹר (ישעיה מד, טו), אִמְרַת אֵין רְאִי (שם טו, י), קִמָּץ גָּדוֹל תַּחַת קִמָּץ קָטָן. אַחֲרַי רְאִי (בראשית טו, יג), רוּאָה אוֹתִי רַצָּה לְזַמֵּר הַנְּרָאָה אֵלַי וְרָאָה אֹרְזִי כַעֲנִי . וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת בְּנֵי יוֹסֵף (שם מח, ח), פִּירוּשׁ רָאָה וְלֹא הִכִּירָם כִּי לֹא יָכֹל לְרָאוֹת הֵיטֵב וְזֶהוּ לֹא יוֹכֵל לְרָאוֹת (שם מח, י). ולפי שהרגשת העין היא גדולה משאר ההרגשות נשאלות שאר ההרגשות לה כמו וכל העם רָאִים אֶת הַקּוֹלֶת (שמות כ, יח), רָאָה רִיחַ בְּנֵי (בראשית כו, כו). לֹא אֶרְאָה יָהּ (ישעיה לח, יא), פִּירוּשׁוֹ הַנְּרָאוֹן רַב סַעֲדִיָּה כְּטַעַם הַדּוּמָה . ונכון הוא כי ראות הבורא הוא ההוראה והשבח לפניו והתבונן בדרכיו . ולא יֵרָאָה כִּי יִבֵּא חֵם (ירמיה יו, ח), על דרך משל כאילו לא יראה החום ולא ייבש בעבור החום הבא לעולם כאילו אינו רואה אותו . וכן ולא יֵרָאָה כִּי יִבּוֹא טוֹב (שם יו, ו), והטוב לעין הוא המטר . וחשכו הָרְאוֹת (קהלת יב, ג), העינים . ויש בענין ראיית המלחמה זימיתהו במגרו כְּרָאוֹתוֹ אֹתוֹ (מלכים ב' כג, כט), כלומר בהלחמו אותו . וכן נִתְרָאָה פְּנִים (שם יד, ח). ויש מפרשים כן למה תִּתְרָאוּ (בראשית טב, א). או פירוש למה תתראו למה תראו עצמכם שאהם שבעים * ויש עמכם אוכל כי כל שאר העולם הולכים לשכור שכר ואהם יושבים . ובענין מה שהוא חוב וחוק הָרְאִיתִי לַתֵּת לָהּ (אסתר ב, ט), כלומר נערוה נכבדות שהיו ראויות לשמשה . . ויש מפרשים הַמָּה יִבִּיטוּ יִרְאוּ בִי (תהלים כב, יח), עֵינִין בּוֹיֹן . וכן לִרְאֹנָהּ בְּךָ (יחזקאל כח, יו), אֶת כָּל

גבה יֵרָאָה (איוב מא, כו), ואין צריך להוציאם מעינים . וכן הרגם יונתן לראוה בך לאסתכלא בך . והשם יכל בשרו מֵרָאִי (שם לנ, בא), לא תשורני עין רָאִי (שם ו, ח), רָאִי וטוב רָאִי (שמואל א' טו, יב). ובקמץ חטף אתה אל רָאִי (בראשית טו, יג), כלומר אל ראות אהה שיוכל אדם לראותך . כי אמרה הגם הלם רְאִיתִי (שם), כלומר כזה הכירה שהיה מלאך, כי בעוד שהיה מדבר עמדה נעלם מעיניה ולא ראתהו . והו פירוש הגם הלם ראייה, כלומר שלא ראייה אחריו דבר כשנפרד ממני כדרך העולם שיראה אחר שנפרד ממנו עד שיהא רחוק ויחעלם מעיניו . ומשקל אחר שגו בְּרָאָה (ישעיה כח, ו), כלומר בנבואה . רָאָה ואדוני אבי וְלִי פִירוּשׁ כְּדָבָר שֶׁהוּא נִרְאָה לְכָל אָדָם דָּהֵם שְׁנוֹ כו . ופירוש רואה שם הראיה . וכננוי המדבר אחרי רָאִי (בראשית טו, יג), כלומר נבואתי . כן כתבו רבי יעקב בן אלעזר . ונכון הוא . וכן כתב ועם שאול עשינו חֲזֵהוּ, שם בפלס שָׁאָה מִן הַשִּׁיבָה נִפְשִׁי מִשְׁאִיָּהֶם * (יִזְרָה ומלקוש *). ומשקל אחר המבין בְּרָאוֹת הָאֱלֹהִים (דברי הימים ב' כו, ה), כלומר בנבואת האלהים . וענין אחר כי אֵם רְאוֹת עֵינָיו (קהלת ה, י). והנפעל לא נהיתה נפעל ולא נִרְאָתָה כֹּזֶאת (שופטים יט, ל), וַיֵּרָא עַל כִּנְפֵי רוּחַ (שמואל ב' כב, יא), כי בענין אֶרְאָה עַל הַכִּפְרַת (ויקרא טו, ב). וַיִּנְרָאָה בְּשִׂמְחַתְכֶם וְהֵם יִבְשׁוּ (ישעיה סו, ה), פירוש הקדוש ברוך הוא יהיה נראה ונגלה בשמחתכם והם יבושו . לִיִּי הַנְּרָאָה אֵלָיו (בראשית יב, ו). וההפעל נִתְרָאָה פְּנִים הַתְּפַעַל (מלכים ב' יד, ח), לְמָה תִּתְרָאוּ (בראשית טב, א). ושלא נזכר פעלו טהדגוש ושפו עצמותיו לא רָאוּ (איוב לנ, כא), פִּעַל והאלף נדגשה . והפעל הכבד אֲשֶׁר הִרְאָה יי' (במדבר הפעיל ח, ד), הִרְאִיתִיךָ בְּעֵינֶיךָ (דברים לה, ד). ובא וְהִרְאִיתִי גֵיִים מֵעַרְךָ (נחום ג, ה), בַּפֶּתַח הַהָא שֶׁלֹּא כִמְנַהֵג . אֶרְאֶנִּי נִפְלְאוֹת (מיכה ו, טו), ונחת זרועו יִרְאָה (ישעיה ל, ל), וַיֵּרָא אֶתְּם אֶת בֶּן הַמֶּלֶךְ (מלכים ב' יא, ד). והשם מסנו נחמד לְמִרְאָה (בראשית ב, ט), הִבֵּן לְהִלּוֹת אֶת מִרְאָה הַמִּרְאָה (דניאל ח, טו), וְאֲשֶׁתוֹמַם עַל הַמִּרְאָה (שם ח, כו). והקבוצ וּבְמִרְאֵי עֵינֶיךָ (קהלת יא, ט), הַגֵּם אֵל מִרְאֵי יִטַּל (איוב מא, א). ובלשון נקבה בְּמִרְאָה אֵלָיו מִרְאָה אֲתוֹדַע (במדבר יב, ו), וראיתי אני דניאל לבדי את הַמִּרְאָה (בראשית טו, ב). והקבוצ בְּמִרְאֵת הַלִּילָה (בראשית טו, כ). ושלא נזכר פעלו מסנו וְהִרְאָה אֶת הַכְּהֵן (ויקרא יג, הפעיל מט). חֲזִקִים פְּרָאִי טוֹצֵק (איוב לו, יח), בְּמִרְאֵת הַצְּבָאֵת רָאִי (שמות לח, ח), הוּאֵה הַכִּלִּי שֶׁמִּסְחַכְלִין בּוֹ הַפְּנִים . וכבר

1) Jesaias XXVIII, 15.
 2) Psalm. XXXV, 17.
 3) Deuteron. XI, 14.

פירשתי כראי מוצק בשרש יצק, ובמראה הצבאת כשרש
מְרָאָה צָבָא . וענין אחר והסיר את מְרָאָתוּ בנצתה (ויקרא א,
 טו.), והוא הופק כהרגומו . ובשרש נְצָה פירשנוהו . ומשקל
 אחר ושמתוך פְּרָאִי (נחום ג, ו), ענין טינוף ולכלוך .
 והפעול מהפעל הכבד מוה הוּי מְרָאָה ונגאלה (צפניה ג, א),
 רָאָה ובא החולם תחת קמץ חטף . וְהִרְאָה ואת האיה (דברים יד,
 יד), אמרו רבותינו ז"ל (חולין סג, ע"ב). רָאָה זו רָאָה ולמה
 נקרא שמה ראה שרואה ביותר .

רָאָם וקרני רָאָם קרניו (דברים לג, יו.), הוצד לומר
 ראמים כי אין לראם אלא קרן אחת . כמו בן
 רָאָמִים (תהלים כט, ו). ובהניח האל"ף ומקרני רָאָמִים
 עניתיני° (שם כב, כב). ובהניח האל"ף והתחלפה ביו"ד
 רִים היאבה רים עבדך (איוב לג, ט), התקשר רים בתלם עכתו
 (שם לג, י), בהמה מבהמות המדבר חזקה מאד * .

רָאָשׁ את הָרָאָשׁ (ויקרא א, ח), רָאָשִׁי רָאָשִׁי (מלכים
 ב' ד, יט), רָאָשֶׁךָ עַלֶיךָ ככרמל (שיר השירים ו,
 ו), ידוע . ישוב עמלו בְּרָאָשׁוֹ (תהלים ו, יו), דרכם
 בְּרָאָשִׁם נתתי (יחזקאל ט, י), דרכך בְּרָאָשׁ נתתי (שם טו,
 טו). ויקף ראש ותלאה (איכה ג, ה), פירשו דוקף
 ראשי וכרזלאה הקיפוי . ויש מפרשים אורו כמו ראש
 ולענה¹ . ועוד נכתבו בשרשו . ויהי דוד בא עד הָרָאָשׁ
 (שמואל ב' טו, לב), פירוש ראש החר שהיה רגיל
 להשחחות ולהחפלת שם . וכן חרגם יונתן עד ריש טורא .
 ואומרים שרואה הר הזרחים שממנו היה רואה בית
 המקדש . והו שומר ודוד עולה במעלה הזתים (שם),
 ואף על פי שלא היה שם הבית אז וגם לא היה נודע מקום
 הבית בעצמו הר המוריה היה נודע בקבלה, אבל לא היה
 נודע באי זה מקום ממנו עד שאמר גר לרוד שיכנה מזבח
 בגורן ארונה היבוס² . וכננו הרבים ישוב החלם לקמץ
 רָאָשִׁיכֶם שבטיכם (דברים כט, ט), רָאָשִׁי בני ישראל
 (במדבר יג, ג), בְּרָאָשֵׁינוּ יפול אל ארניו שאול (דברי
 הימים א' יב, יט). ובא בחלם בכל ראשו קרחה (ישעיה
 טו, ב). ויש ספרים וחכלים בְּרָאָשֵׁינוּ (מלכים א' כ, לא),
 מלא כיו"ד דרובים . והמסורת ב' חד מלא חד חסר, ויש
 ספרים חסר והמסורת ב' וחסרים דמו בראשנו (יהושע ג,
 יט), וכן כתב רבי יונה כי שניהם חסרים . ולפי שהראש
 מבהר הנוף כנה בו מבהר האנשים וקצינם . וכן כנה בו
 גם כן מבוחר הכשמים והמשוכת שבהם בשמים ראש (שמות
 ל, כג), פירוש קח לך כשמים והראש והמזבח שבהם תקח .
רָאָשֶׁה וכן ראשית שמונים ימשחו (עמוס ו, ו). והטבתי מְרָאָשֵׁיכֶם
 (יחזקאל לו, יא), הרי"ש בחרק ופירשו איטיב אחריתכם
 מראשיכם והוא ממשקל אָמְרָה, כְּכֶשֶׁה . והראו האל"ף

בני ירד מְרָאָשֵׁיכֶם (ירמיה יג, יח), כלומר גדולתכם . מְרָאָשׁוֹת
 וכן בהנעת האל"ף אשר שם מְרָאָשֵׁינוּ (בראשית כה, יח), מְרָאָשׁוֹת
 פירוש חחת ראשו . וכן החנית אשר מְרָאָשֵׁינוּ (שמואל א'
 כו, יא), ואת צפחת המים אשר מְרָאָשֵׁינוּ (שם כו, טו).
 וכבר בא מבלי מ"ם החוספת מְרָאָשֵׁי שאול (שם כו, יב),
 כי המ"ם מענין מן, כי היא נקודה בצרי . ושמא ראש נזרו
 (במדבר ו, ט), כלומר שער ראש נזרו . והיה לארבעה
 רָאָשִׁים (בראשית ב, י), הדברים הנחלקים מן האחד
 יקראו ראשים, כי כל אחד ראש לעצמו אחר שנחלקו . וכן
 כשאר הלשונות זה הענין ידוע . ורבי יונה פירשו נדרים
 גדולים ואין צורך . כי תשא את ראשו בני ישראל (שמואל
 ל, יב), פירוש כללם כלומר שיהיו לראש אחד . ושלם אתו
 בְּרָאָשׁוֹ (ויקרא ה, כד), קרן הדבר יקרא ראש קפיטל
 בלע"ז¹, כי הוא ראש הדבר ותחלתו ואחרי כן בא עליו
 הריחו . ראש דברך אמת (תהלים קיט, קס), תחלת דברך .
 בְּרָאָשׁ השנה בעשור לחדש (יחזקאל מ, א), פירוש בחדש
 השביעי שהוא ראש השנה, בעשור לחדש והוא יום הכפורים .
 ורבותינו ז"ל פירשו (ערכין יב, ע"א) כי יום העשור קרא
 ראש השנה ושנת היובל היתה . ואמרו (שם) אי זו היא שנה
 שראש השנה שלה בעשור הוּי אומר זה יובל . והוציא
 את האבו הָרָאָשָׁה (זכריה ד, ו), חאר לאבן שהושמה החלה
 ליסוד ויעשו בה תשואות לשמחה ויאמרו לה חן חן יהיה
 לה (שם) . רָאָשָׁנָה יסעי (במדבר כ, ט), בתחלה . ונכתב רָאָשֵׁן
 באל"ף וכיו"ד כי להם היה הנודל רִיאָשָׁנָה (יהושע כא, י).
 היושבים רָאָשָׁנָה (אסתר א, יד), כלומר שהיו ראשונים
 קרובים למלך במעלה . וכן מיכאל אחד השרים הָרָאָשָׁנִים
 (דניאל י, יג), מן הגדולים במעלה . וכן קראו דהשר
 הגדול . והתאר בְּרָאָשֵׁן באחד לחדש (יחזקאל כט, יו),
 והוא ניסן שהוא תחלת החדשים . אבל אך ביום הָרָאָשֵׁן
 תשביתו שאר (שמואל יב, טו), פירשו ביום שלפניו והוא
 יום ארבעה עשר שהוא לפני שבעת ימי המצור . וכן
 הָרִיאָשֵׁן אדם תולד (איוב טו, ו), פירוש הלפני אדם והוא
 נכתב באל"ף וכיו"ד . כי שאל נא לדוד רישון (שם ח, ח),
 נכתב כיו"ד לבר מקום האל"ף . ויש לפרש ביום הראשון
 כמשמעו רוצה לומר שיהיה מושבת ביום הראשון . וכן ויכל
 אלהים כיום השביעי² . והתאר לנקבה בשנה הָרָאָשָׁנָה
 (דברי הימים ב' כט, ג), במרבכה הָרָאָשָׁנָה (זכריה ו, ב),
 אל רחוקו ראשנות (ישעיה סג, יח) . ומשקל אחר היא
 השנה הָרָאָשָׁנִית (ירמיה כה, א) . ורחשם ותהי ראשית ראשית
 ממלכתו בכל (בראשית י, י), תחלת ממלכתו . אך
 בְּרָאָשִׁית ברא אלהים (בראשית א, א), איננו סמוך * . וכן

1) Prov. capital = capital, capitale, (capitalis).
 2) Genesis II, 2.

1) Denteron. XXIX, 17.

מניד מראשית אחרית (ישעיה מו, י). ופירוש בראשית כרא אל-רוים בחללה ברא אלהים את השמים ואת הארץ ואחר כן תוצאותיהם ואחר כן ספר כי בחללה בריאת הארץ היתה תהו ובהו. טוב אחרית דבר מראשיתו (קהלת ג, ח). פירוש אדוני אבי ו'ל כן טוב אחרית דבר כשיחבונן אדם מראשיתו מה יהיה אחריתו אז הוא טוב האחרית כענין שאמרו (אבות פרק שני משנה א.) הרואה את הנולד. ובא מראשית השנה (דברים יא, יב.) חסר אל"ף. ראשית גוים עמלק (כמדבר כד, כ.), פירושו כחרגומו. ורבי יונה פירש הגדול שבהם והחשוב. ויתכן להיות כזה ראשית החרם (שמואל א' טו, כא.), כלומר המשובח שבו. וכן ראשית שמונים ימשחו (עמוס י, ו.).

רבב רבב שלום בניך (ישעיה נד, יג.), פעל עובר מוסב לעתיד מפני הו"ו*. רבבו משערות ראשי (ההלים סט, ה.), ורבה עליך* (שמואל ב, כט.), לרב על פני רב האדמה (בראשית ג, א.). והתאר עוד העם רב (שופטים ג, ד.), אך אפים ורב חסד (יונה ה, ב.), רבים יחלו פני נדיב (משלי יט, ו.), על ארץ רבה (ההלים קי, ו.), בסוד קדשים רבה (שם פט, ח.), רוצה לומר עדה רבה. לא אמיט רבה (שם סב, ג.), מוטה רבה. וישק כתימות רבה (שם עח, טו.), כלומר השקה אותם הרבה מהצורים כמו מתהומות. ורבת בנים (שמואל א' ב, ה.). ובחוספת יו"ד רבתי עם (איכה א, א.). ובולחמי הסמיכות רבת צרדוני מנעורי (ההלים קכט, א.), רבת שבעה לה נפשנו (שם קכג, ד.), כי רבת בקהל אשר לא התקדשו (דברי הימים ב' ל, יו.). רב לכם בני לוי (כמדבר טו, ו.), רב עתה הרף ידיך (שמואל ב' כד, טו.), ורב מהית קלת אלהים רב וכרד (שמות ט, כח.), כלומר די. והשם כי ברב הימים (קהלת יא, א.), כי ברב חלמת (שם ה, ו.), לרוב אחיו (אסתר י, ג.). והתאר בזה המשקל הרב דברים לא יענה (איוב יא, ב.). וכמקף ישוב החולם בזה המשקל לקמץ חטף רב-אכל ניר ראשים (משלי יג, כג.), רב-אדם יקרא איש חסדו (שם כ, ו.), כי ברב חכמה רב-כעס (קהלת א, יח.), יש זהב ורב-פנינים (משלי כ, טו.), ורב-בואות בכח שור (שם יד, ד.), ורב-כפר אל יטך (איוב לו, יח.).

רבבה והשם כענין החשבון רבבה כצמח השדה נתתך (יחזקאל טו, ו.), שובה י"י רבבות אלפי ישראל (כמדבר י, לו.), והוא החשבון הגדול שהוא עשרת אלפים. וכנפול הכפל וחבלע בדגש דרכמנים שתי רבות (נחמיה ג, עא.). וכמשקל רבוא אחר כחוספת אל"ף כסוף כל הקהל כאחד ארבע רבוא (שם ו, טו.). והקבוץ והפיל רבאות (דניאל יא, יב.), דרכמונים שש רבאות ואל"ף (עזרא ב, סט.). ובלא אל"ף ואדרכנים רבו (דברי הימים א' כט, ו.), משרצים עשרה רבו אדם (יונה ד, יא.), ורבו רבבו קדמוהי יקומון (דניאל

ו, י.). ומבלי האל"ף בקבוץ השנים רבב אלהים רבבותם (ההלים סח, יח.), והם שתי רבואות. וכא עם רבוץ והחיו גם כן שהוא קיבוץ הרבוי רוצה לומר כי הם רבואות הרבה אבל הם על חכונת שנים וכן אמר אחריו אלפי שנאן שפירושו אלפים שנים י). והפעל ממנו צאננו מאלופות מרבבות (שם קמד, יג.). וכן האדם הנכבד הפעיל והחשוב יקרא רב לפי שרבו מעלותיו מושיע ורב והצילם (ישעיה יט, כ.), על כל רב ביתו (אסתר א, ח.), קריח מלך רב (ההלים סח, ג.), והוא דוד כענין קריח חנניה דוד²). ויש מפרשים מזה ותשועה ברב יועץ (משלי כד, ו.). והקבוץ נרבי המלך (ירמיה מא, א.), יצע לרבים (אסתר ד, ג.), רבתי בגוים (איכה א, כ.). וכן וספו ברום רבים (עמוס ג, טו.), כלומר חשוכים רבים בכנינים. וכן אכתב לו רבי תורתני (הושע ח, יב.), הדברים הנכבדים שכתורה. וכן הגדול בשנים ורב יעבד צעיר (בראשית כה, כג.), לא רבים יחכמו (איוב לב, ט.). ומהשרש הזה והענין הזה וקרביבים עלי עשב (דברים לב, ב.), קרביבים רביבים וריוף ארץ (ההלים עב, ו.), והוא המטר החזק.

וענין אחר וברקים רב ויהמם (שם יח, טו.), והוא פעל עבר בשקל כי אם תם הכסף³), ונמצא קמץ על פי מקצרת המסורת אם כן הוא חאר. וימררהו ורבו (בראשית מט, כג.), והוא לגורח פעול כשקל רזפו מעט⁴). והתאר רב, והקבוץ השמיעו אל בכל רבים (ירמיה נ, כט.). יסבו עליו רביו (איוב טו, יג.), ענין הורח החצים.

רבד ורבד על גרונך (יחזקאל טו, יא.), רבד הזהב רבד (בראשית מא, מב.), חליים עשויים מזהב או מוולחן. ויש מהם על הצואר ועל הגרון. ויש ליפות על המטות כמו שאמר מרבדים רבדתי ערשי (משלי ג, טו.).

רבה וחייית ורבית (דברים ל, טו.), ורבו עצבותם (ההלים טו, ד.), וכי ירבה ממך (דברים יד, כד.), אספרם מחול ורבו (ההלים קלט, יח.). ובהראות למ"ד הפעל ובקדך וצאנך ורבין (דברים ח, יג.), פרה ורבה (בראשית לה, יא.), למען רבות מופתי (שמות יא, ט.). והפעל הכבד הרבה אשמה (דברי הימים ב' לג, כג.), ער

הפעיל

1) Reducit nempe Noster vocem שנאן ad verb. שנה, ut infra ad v. שן et שנאן arguit. In commentariis ad locum non videtur haec sententia ab illo teneri; utitur enim his verbis: אלפי שנאן אלפים מן המלכים הנקראים שנאנים ויש מפרשים שנאן כמו שנון רצה לומר אלפים שנים.

2) Jesaias XXIX, 1.

3) Genesis XLVII, 18.

4) Hiob XXIV, 24.

כל מְרַבָּה רגלים (ויקרא יא, מב), ולא יִרְבֶּה לוֹ נָשִׁים (דברים יו, יו), וַיִּרְבַּב בַּבַּת יְהוּדָה (איכה ב, ה), הַרְבֵּה אֲרָבָה (בראשית ג, טז), וְהַרְבֵּה הַמַּכְשָׁלִים (יחזקאל כא, כ), הַרְבֵּוֹת גִּנּוּתֵיכֶם (עמוס ה, ט), מְהַרְבֵּת גַּל הַדָּם (שמואל ב' יד, יא). הָרַב כַּבְּסֵנִי (חזקיהו נא, ד), צוּוּ חֲסֵר אִוּוּ הוּא שֵׁם. וְכֵן הָרַב לְהַעֲלוֹתָם מִשְׁאֵת הַעֲשׂוֹן טַן הַדְּעִיר (שופטים כ, לח), מִדְּרַתָּה אִשׁ וְעַצִּים הַרְבֵּה (ישעיהו ל, לג), וְלִבִּי רָאָה הַרְבֵּה חֲכָמָה וְדַעַת (קהלת א, טז), כִּי הַרְבֵּה יִהְיוּ (שם יא, ח), וְהַרְבֵּה עֲמוֹ פְדוּת (חזקיהו קל, ו). מְרַבָּה וּמִשְׁקָל אַחַר לְמַרְבָּה הַמְשֻׁרָה (ישעיהו ט, ו), בַּצִּירֵי מַפְנֵי חֲסִמִּיכוֹת. אִוּ חֶלֶק עַד שְׁלָל מְרַבָּה (שם לג, כג). מְרַבִּית וּמִשְׁקָל אַחַר כִּי מְרַבִּית הָעַם (דברי הימים ב' ל, יח). מְרַבָּה וּמִשְׁקָל אֲדָר מְרַבָּה לְהַכִּיל (יחזקאל כג, לב), וְהוּא חֲאָר פֶּעַל לְכוּם. וְכֵן אַחַר רַבָּה צְבָאךָ וְצָאָה (שופטים ט, כט). וַיִּחַן לְהִיּוֹת רַבּוֹ אוֹכְלִיָּה (קהלת ה, י), מוֹה וְהוּא צוּוּ אִוּוּ הוּא עֵבֶר מִשְׁרַשׁ רַבָּב. וְרַבִּי יְהוּדָה כָּחַךְ בַּעֲנִין אַחַר וְלֹא רַבִּית בַּמַּחֲרִיָּהֶם (חזקיהו טז, יג), וּבְמַרְבִּית לֹא תִתֵּן אֶבְלָךְ תְּרַבִּית (ויקרא כה, לו), וְתְרַבִּית לֹא יִקַּח (יחזקאל יח, ח). וְאִין צוּךְ רַק הֵם מַעֲנִין זֶה כַּמְשַׁמְעִים. וְעַנִּין שְׁנֵי וְהוּא קְרוֹב לְרֵאשׁוֹן רַבָּתָה גּוֹרִיָּה (שם יט, ב), אֲשֶׁר טַפְחֵתִי וְרַבִּירֵתִי תְרַבּוֹת אִיכָרָה ב, כב). וְהַשֵּׁם תְּרַבּוֹת אֲנָשִׁים חֲטָאִים (כמדבר לב, יד). וּמִשְׁקָל אַחַר וְכֵל מְרַבִּית בֵּיתְךָ (שמואל א' ב, רבָּה לג), עֵנִין הַגְּדוֹל. וְעַנִּין שְׁלִישִׁי רַבָּה קִשְׁתָּה (בראשית כא, כ), וְהוּא מוֹרָה הַחֲצִים בַּקִּשְׁתָּה. וַיֵּשׁ מִפְּרָשִׁים אוֹתוֹ מִתְרַגְּמוֹ אֲרָבָה נַעַר רַבִּיָּהּ¹⁾. וַיִּחַן לְהִיּוֹת מִן הַשֵּׁרֶשׁ הַזֶּה אֶת הָאֲרָבָה לְמִינוֹ (ויקרא יא, כב), וְנִקְרָא כֵן לְפִי שֶׁהוּא מִן רַב²⁾.

הַפְּעִיל רַבָּךְ מְרַבֵּקֶת תְּבִיאָנָה (ויקרא ו, יד), וְלִמְחַבֵּת וְלִמְרַבֵּקֶת (דברי הימים א' כג, כט), פִּירוּשׁ חֲלוּטָה בְּרוּחַחִין.

רַבְעֵ רַבְעֵ יִהְיֶה הַמְּזוּכָּה (שמוח כו, א), שִׁיהִיו רַבְעֵוּ שׁוּיִם אֲרַכּוּ כִרְחֻבוֹ. וְהַחֲאָר עוֹד כֵּל הַתְּרוֹמָה

רַבְעֵית חֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף בַּחֲמִשָּׁה וְעֶשְׂרִים אֶלֶף רַבְעֵית (יחזקאל סח, כ), כְּלוּמֵר מְרֻבַּעַת הַזֶּה אֲרַכָּה כִרְחֻבָּה. וְכֵן מְזוּזוֹת עֲצֵי שֶׁמֶן מֵאֵת רַבְעֵית (מלכים א' ו, לג), כְּלוּמֵר מֵאֵת כֵּל צִדְדֵיו הָיוּ מְרֻבַּעוֹת. וְכֵן חֲרָם יוֹנָתָן מִן אַרְבַּע אֲרָבָעָה סְטֵרִיהוֹן מְרַבְעִין. וְשֵׁם הַחֲשֹׁבֵן בְּחוּסְפָּרָה אֶלֶף לְאֲרָבָעָה רֵאשִׁים (בראשית ב, י), אֵל אֲרָבָעַת מִקְצוֹעֵי הַחֲצֵר (יחזקאל טו, כא), לְאֲרָבָעַתָּם מִהַקְצֵעוֹת (שם טו, כב). וְלִנְקֻבּוֹת בְּלִי הַהֵא וְאֲרָבַע צֵאן (שמוח כא, לו), וְאֵת הַכִּכְשֵׁה יִשְׁלַם אֲרָבָעָהִים (שמואל ב' יב, ו), שְׁנֵי פַעֲמִים אֲרַבְעָה, פִּי שְׁנַיִם כַּמְשַׁטּוֹ שְׁנֵי אֲרַבְעֵי צֵאן וְאֲרַבְעֵי צֵאן תַּחַת הַשֶּׁהָרָה. רַבְעֵ וְשֵׁם לְחֶלֶק מִחֶלֶק הָאֲרַבְעָה רַבְעֵ הַזֵּהִן (שמוח כט, מ), בְּסִגְוֵל הַרִּישׁ. אֵל אַרְבַּעַת רַבְעֵוּ (יחזקאל מג, טז).

¹⁾ Genesis XXI, 12.

וּמִשְׁקָל אַחַר זִמְסָפֵר אֲרַח רַבְעֵ יִשְׂרָאֵל (כמדבר כג, י). רַבְעֵ וּמִשְׁקָל אַחַר רַבְעֵית הַזֵּהִן (שמוח כט, מ). וְהַחֲאָר עִם רַבְעֵית יוֹד הַיַּחַשׁ יוֹם רַבְעֵי (בראשית א, יט), בְּנֵי רַבְעִים (מלכים ב' י, ל). וּמִשְׁקָל אַחַר וְעַל רַבְעִים (שמוח לד, ו). וְהַפְּעֵל רַבְעִים הַכֹּדֵר מְרַבֵּעַ סְבִיב (יחזקאל מה, ב), וְרַחֵב טָאָה אִמָּה פֶּעַל מְרַבְעַת (שם מ, טז). וְכֵתֵב רַבִּי יוֹנָה וּמִמָּה. שְׁנַגּוֹר מִן דְּעַנִּין הוּא לְרַבְעָה חֲבַל הוּא (ויקרא יח, כג). וְהַכֹּדֵר לֹא תְרַבֵּעַ כְּלָאִים (שם יט, יט). וְהַנְּבֹן שִׁירָיו מַעֲנִין הַפְּעִיל אֲרַחֵי וְרַבְעֵי זֵרִית (חזקיהו קלט, ג), שֶׁהוּא מִתְרַגְּמוֹ וְחֲרַבָּן תַּחַת בְּלַעַם³⁾ וְרַבְעַת.

רַבֵּץ כְּרַע רַבֵּץ כֹּאֲרִיָּה (בראשית מט, ט), וְרַבְצוּ שֵׁם צִיִּים (ישעיהו יג, כא), וְרַבְצָתָּ וְאִין מַחֲרִיד (איוב יא, יט), וְרַבְצָה כּוֹ כֵּל הָאֵלֶּה (דברים כט, יט), רַבֵּץ בֵּין הַמְשַׁפְּתִים (בראשית מט, יד), וְהָאֵם רַבְצָתָּ (דברים כב, ו), וְנִמְרַע עִם גְּדֵי יִרְבֵּץ (ישעיהו יא, ו), וְתְרַבֵּץ תַּחַת כְּלַעַם (כמדבר כב, כו). וְהַכֹּדֵר בְּנֵאֻת רֵשָׁא יִרְבִּיצֵנִי (חזקיהו קפ"ד, כג), וְרַעִים לֹא יִרְבִּצוּ שֵׁם (ישעיהו יג, כ), אִיכָה תְרַבֵּץ בְּצַהֲרִים (שיר השירים א, ו). מְרַבֵּץ בַּפּוֹךְ אֲכַנִּיךְ (ישעיהו נד, יא), כְּלוּמֵר שִׁירְכִיץ בְּאֲבֵנֵי פוֹךְ אֲבֵנֵי הַכִּנִּין רוֹצֵף לִוְמֵר שִׁימֻדָּה יִהְיֶה בְּאֲבֵנֵי פוֹךְ וְהוּוּ שְׂאֵמֵר (שם) וַיִּסְדַּחֲךָ בְּסַפִּירִים. וְהַשֵּׁם וְעַמֵּק עַכּוֹד לְרַבֵּץ בְּקֵר (שם סה, י), רַבֵּץ כַּחֲמֵשׁ נְקוּדוֹת, אֵל תִּשְׁרַד רַבְצוּ (משלי כד, טז). וּמִשְׁקָל אַחַר מְרַבֵּץ לְחִידָה (צַפְנִיָּה ב, טז), וּכְסֻמּוֹד וְאֵרַח בְּנֵי עַמּוֹן מְרַבֵּץ לְמְרַבֵּץ צֵאן (יחזקאל כה, ה).

רַבֵּק וְלֹאשֶׁה עַגְל מְרַבֵּק (שמואל ב' כח, כד), וְעַגְלִים מְרַבֵּק מְרוּחָךְ מְרַבֵּק (עמוס ו, ד), מְקוּבֵי שְׂמַכְנִימִין הַעַגְלִים שֵׁם לְפִטְמִים. וְדוּמָה לוֹ בְּדַבְרֵי רַבּוּחֵינוּ ז"ל (בבא מציעא ל, ע"א). הַכְּנִיסָה לְרַבֵּקָה וְדַשָּׁה.

רַגֵּב מִתְקוֹ לוֹ רַגְבֵי נַחַל (איוב כא, לג), וְרַגְבִים רַגְבֵי יִדְבְּקוּ (שם לח, לח), פִּירֵשׁ כְּהֵם רַבִּי יוֹנָה הַמְּקוּמוֹת אֲשֶׁר בַּעֲמֻקִּים הַסְּמוּכִים לְנַחַל וְעוֹמְדִים בְּהֵם הַמַּיִם⁴⁾. וְאַחֲרֵים פִּירֵשוּ מִגְּרַפּוֹרָה. הַעֲפֵר מוּמָ"שׁ בְּלַעֲזוֹ⁵⁾. אִוּ חֶלְקֵי הַנַּחַל קוֹרְלִישׁ בְּלַעֲזוֹ⁶⁾.

¹⁾ Numerorum XXII, 27.
²⁾ Aben Esrae ad locum priorem Jobi haec sunt verba: „בלשון ישמעאל מקום הפירות הנחל.“
³⁾ Prov. hodiern. moutto; Gall. molte gleba terrae.
⁴⁾ Corrupta certe est forma, intelligendum autem est Gall. caillou. Conf. plura de hac voce supra p. 107. rad חלק n. I. Sanctes Pagninus vertit verba Nostri „nonnulli partem (sic!) torrentis, quae vulgo vocatur corrente dicunt“ Legit חלקי partes loco חלקי seu חלקי (ut Ben Melech legit) Silices.

רגז ורגזו ושהק ואין נחת (משלי כט, ט), ורגזו וחלו (דברים ב, כה), ורגזו בטני (חבקוק ג, טו), ותחתי ארגזו (שם), מוסדות השמים ירגזו (שמואל ב' כב, ח), אל תרגזו בדרך (בראשית מה, כד), ואשר הוא פעל יוצא ורגזני לוי בכל אלה (יחזקאל טו, מג), והשם רגזו חדלו רגזו (איוב ג, יז), מעצבך ופרגזך (ישעיהו יד, ג), ומ"ם השמוש בחרק. וכבר נחבנו הדומים לו בחלק רגזה (הקדוק) ובה"א הנקבה ומימך פרגזה ובראגה תשתה התפעל (יחזקאל יב, יח). והתחפעל יען התרגזך אלי (ישעיהו לו, ה) הפעיל (כט). והפעל הכבד ורגזני ליטבי בכל (ירמיהו ג, לד), הפרגזו ארץ ממקומה (איוב ט, ו), למה הרגזתני להעלות אתי (שמואל א' כח, טו), ענין הרעה והתנועה מן הפחד או מן הכעס. וכתב ההכס רבי יונה על ואת התרגזך אלי (ישעיהו לו, כח), ואפשר שיהיה נופל זה הלשון על קול הרעם והרועש ויהיה החפץ בהתרגזך דעתהך עלי בדברים והנבחרך לשונך עלי. וממה שמחזיק וזה אמרו ושאנך עליה באוני (שם), רצה לומר רבני דכריך. ודומה לענין דהוה אמרו ורגזני לוי בכל אלה, כלומר הרבית בכל המעשים האלה. תשימו בארגזו מצדו (שמואל א' ו, ח), כתבנו אותו בשער האלף בן ארבע אותיות.

רגל לא רגל על לשוני (ההלים טו, ג). ורחב רגלי (ישעיהו כה, כ), רגל רגל תחת רגל (שמות כא, כד), בשש נקודות והוא בלשון נקבה. רגלי עמדה במישור (ההלים כו, יב), רגל ישרה* (יחזקאל א, ו). והשנים ורגלים לפסח אני (איוב כט, טו), אשר לו ארבע טרגלות רגלים (ויקרא יא, כג). וזרעתי ופרגלתי (דניאל ג, ו). רגליו. ורחשכב טרגלותיו (רות ג, יד), האל רגליו. רגלי שש מאות יאלף רגלי (במדבר יא, כא), כלומר שהיו הולכים ברגליהם. וכן כי את רגלים רצתה (ירמיהו יב, ה). בעמק שלח ברגליו (שופטים ה, טו), שלא שאל בהמה לרכוב. עליה מרוב טרופתו וחפצו במלחמה. וכן יוצא המלך וכל העם ברגליו (שמואל ב' טו, יז), מרוב הפחד והדאגה. וכל העם אשר ברגליו (שמות יא, ח). כלומר ההולכים עמך לרגלך. וכן לרגל הטלאכה אשר לפני ולרגל הילדים (בראשית לג, יד), כלומר לאטם שלא היו רגליהם במרוצה ובמהירות ההנהל לרגלם. ויברך יי ארץ לרגלי (שם ל, ל), פירוש כענין שאומרים רגל טובה

לפלוגי, ולא עשה רגליו (שמואל ב' יט, כה), כינוי לשער הערוה כמו שאמר ושער הרגלים (ישעיהו ג, כ). וכן לחסך את רגליו (שמואל א' כד, ד), כינוי להשתין מים. ויונתן חרגם ולא עשה רגליו כמשמעו שחרגם ולא שטף רגלוהי. שלש רגלים תחג לי בטנה (שמות כג, כד), כי הכיתני זה שלש רגלים (במדבר כב, כח), פירוש פעמים ושניהם לשון אחד. ואנכי תרגלתי לאפרים (הושע יא, ג), פירשו בו כמו הרגלתי בחלוקתו ח"ו בה"א. ענין הרגילות ידוע ברברי רכותינו ול (יכמות פה ע"כ) שהוא כענין המנהג. וכבר ביארנו דקדוק המלה הזאת בחלק הדקדוק בבנין הפעיל א). עין רגל (מלכים א' א, ט), חרגם יונתן ענין קצרא. וחרגום עין רגל (שדה כובס א) חקל משטח קצרא. וענין רגל מענין רגל כי מכבסי הבגדים ישפשו אותם ברגליהם.

רגם ורגמו אתו כל העדה (ויקרא כד, יד), ורגמו אתו אבן (שם כד, כג), ורגמו עליהו אבן (יחזקאל כג, טו), רגום רגמו בו (ויקרא כד, טו), ורגמהו באבן (שם כ, ב). כצדור אבן בטרגמה (משלי כו, ח), קבוצת טרגמה אבנים ביחד קלפ"ר בלע"ז), ופירוש אבן, אבן טובה. ואדוני אבי ד"ל כהב במרגמהו כמו ארגמן, ופירוש כצדור אבן מאבני החופות בכנר ארגמן: כן הנוחן לכסיל כבוד. ורגם רגם מלך ואנשיו (זכריהו ב, ב), בשש נקודות. שרי יהודה רגמתם רגמה (ההלים סח, כח), פירוש קהלם. ויש מפרשים שרים. ויונתן לא חרגם ורגם מלך. אולי שני אנשים היו שמם כך שראצו ורגם מלך. והוא הנכון.

רגן ורגנים ילמדו לקח (ישעיהו כט, כד). והנפעל נפעל והוא מי שהוחמדה מלאכת ההחול בו לפיכך שב פעול ואם דהוה פועל, דברי נרגן כמתלהמים (משלי יח, ח), ורגננו באהליכם (דברים א, כו), הם האנשים שדעתם ומחשבתם להרע ועסקם בענין החלונה והמססוך ומראים כפיהם מה שאין בלכם וזהו שאמר באהליכם.

רגע ככחו רגע הים (איוב כו, יב), רגע הים ויהמו גליו (ישעיהו נא, טו), עורי רגע וימאם (איוב, ו)

1) מכלול ע, ע"כ: ומלה תרגלתי לאפרים רוב המדקדקים אמרו שהוא כמו הרגלתי בחלוקתו ח"ו בה"א כמו שנהגו העברים ברוב בנחי הלמד וכבהרבה מקומות. ואף על פי כן יתכן לומר שהוא שם הפעל. והיה ראוי להיות מלרע בפלס תפארתתי ונאמר ממנו תרגלתי בפלס תפארת וכן פירשו אחי רבי משה עליו השלום בספר תחבושת והוא הישר.

2) Jesaias VII, 3.
3) Prov. clappier (Roquet); clappier (Dictionn. de la Prov.); clap (Dictionn. Occit.) acervus lapidum.

1) מכלול נד ע"א
2) Numerorum XIII, 21.

רגע (ה.), ענין הבקיעה והסחף. וטוה ועל רגעי ארץ (ההלים לה, כ.), רצה לומר בקעי ארץ מקומות שנסחרים שם. ויש לפרש מזה ועד ארגיעה לשון שקר (משלי יב, יט.), כלומר אבקיענה ואכריחנה. ופירוש ועד כמו לעד שוכר. וכן יש לפרש מזה כי ארגיעה אריצם מעליה (ירמיה מט, יט.), כלומר אכריחם ואגלם מארצם. וענין אחר שם הרגיעה לילית (ישעיה לה, יד.), הלוך להרגיעו ישראל (ירמיה לא, ב.), ובנויים הדום לא תרגיע (רכרים נח, סה.). והפעל היוצא ועד ארגיעה לשון שקר (משלי יב, יט.), כלומר אשקיטנה שלא חרבה לדבר. ומשפטי לאור עמים ארגיע (ישעיה נא, ד.), כלומר לעיני העמים ארגיע לכם ומשפטי להם. למען הרגיע את הארץ והרגיו לישיבי בבל (ירמיה נ, לד.), והוא מקור בחירק הה"א. ואפשר שיהיה הרגיע עבר במקום ערזיד כאילו אמר למען ירגיע ארץ הארץ וירגו מרגוע ליושבי בבל. והשם ומצאו מרגוע לנפשכם (שם ג, מרגעה טו.). ומשקל אחר וזאת המרגעה (ישעיה נה, יב.). ומשקל אחר לדעת קצת המפרשים וברגע שאיל יחתו (איוב נפעל כא, יג.), בסגול. והנפעל הרגיעי ורמי (ירמיה טו, ו.), ענינם המנוחה וההשקט. ורבי יונה פירש מזה ועל רגעי ארץ, כלומר ענין ארץ והרפים שבה. וכן פירש עוד מזה עורי רגע, כלומר נרפה ונחלש. רגע אדבר (שם יח, ו.), בסגול. והקבוצ וחדרו לרגעים (יחזקאל כג, טו.), הוא הזמן המועט. ורבי יונה פירש מזה ומשפטי לאור עמים ארגיע, כלומר משפטי אראה בכל רגע מהזמן להאיר בו לעמים. וכן פירש מזה כי ארגיעה אריצם מעליה, כלומר כשיהיה מעט מן הזמן אנרשם ממנה. וכן הרגם יונתן ארי בזמן אייחניון עלה. וכתב רבי יונה כי אלף ארגיעה, וארגיע נוספות כאלף אקניב, ואקניכה כמו והיה בקניב י).

רגשה רגש למדה רגשו גוים (תהלים כ, א.). והשם מרגשת פעלי און (שם סד, ג.). ומשקל אחר נחלך רגש ברגש (שם נה, טו.), ענין הקיבוץ וההמון. וחרגום והשכתי את המון מצרים²⁾ ואבטל יר רגשת מצראי.

רדד הרדד עמי רחתי (תהלים קמד, ב.). והפעל הפעיל הכבד וירד על הכרובים ועל התימורות את הנהב מורד (מלכים א' ג, לב.). והשם מרדד מורד (שם ג, כט.), ענין פרישה ורקיעה. וחרגום וירקעו ארץ פחי הזהב³⁾ ורדדו ית טסי דהבא. ומן השרש הזה והענין הזה לרד לפניו גוים (ישעיה מה, א.), והוא מקור מן הקל כפלם קשה רדיד יקושים⁴⁾ מן וחמת המלך שקכה⁵⁾. נטאו את רדידי

1) Genesis XXXVIII, 5. 2) Ezechiel. XXX, 10.
3) Exodus. XXXIX, 3. 4) Jerem. V, 26.
5) Esther VII, 10.

מעלי (שיר השירים ה, ו.), והרדידים הם כרמות צעפים או מעטפות הנקראים בערכי אל ארדאי). ויש מפרשים קלעי משי שעושין הנשים לקשור ראש [ווילי רי סיר"ה בלעזי].

רדה ורדו בכם שנאיכם (ויקרא ג, כו.), לא תרדה בו בפרך (שם כה, מג.), רדה בקרב איביך (תהלים קי, ב.), וירד טיעקב (במדבר כד, יט.), וירד מים עד ים (תהלים עב, ח.), ובחוקה רדיתם אתם בפרך (יחזקאל לה, ד.), לא ירדנו בפרך (ויקרא כה, נג.). שלח אש בעצמותי וירדנה (איכה א, יג.), פירוש וירדה בה בעצם. וכן שם בנימון צעיד רדס (תהלים סח, כח.), פירוש רודה בם. והוזכרו להיקן זה בעבור כי רוב הענין קשור עם ב"ח וטוב הוא לחקן המעט אחר הרוב. וכן חרגם המחרגם לא ירדנו בפרך לא ישלוט ביה. וכן לשון ממשלה שהוא בענין הזה קשור עם ב"ח ברוב מלכד אחדים נקשרו בלא ב"ח משל בגבורתו עולם³⁾, מושל עמים⁴⁾. וכן מזה השרש רדיתם אותם, לא ירדנו בפרך, וירדנה, רודם, וטוב הוא ללכת אחרי הרוב בשימוש הלשון. והפעל הכבד הפעיל ומלכים ירד (ישעיה מא, ב.). וכבד אחר או ירד שריר פעל (שופטים ה, יג.), ירד לי בגבורים (שם), ענין הסמסלה. וענין אחר רדה הרבש (שם יד, ט.), וירדה אל כפיו (שם), והכהנים ירדו על ידיהם (ירמיה ה, לא.), ענין לקיחה, פירוש ירדו השחד על ידיהם כרודה הרבש שהוא טוב וערכ. וכן בדברי רבותינו ו"ל בלקיחה פת מן התנור (חלה פרק שני משנה ד. דף ער, ע"ב.) אף הרודה ונותן לסל. ויש מפרשים ירדו מהענין הראשון כלומר הכהנים רודים בעם על ידי הנביאים ובמצוהם.

רדס נרדמתי על פני ארצה (דניאל ח, יח.), והוא נפעל נרדס ויעף (שופטים ה, כא.), פתח ועבר. נרדס ורכב וסוס (תהלים עו, ג.), קמץ וכינוני. וישכב וירדס (יונה א, ה.). והשם ויפל יי אלהים תרדמה (בראשית תרדמה ב, כא.) היא השניה החזקה.

רדף רדף אחרי הרכב (שופטים ה, טו.), ולא רדפו אחרי בני יעקב (בראשית לה, ה.), רדפו אחרי כי נתן יי את איביכם את מואב בידכם (שופטים ג, כח.), בקש שלום ורדפתו (תהלים לה, טו.), רתחת רדפי טוב

1) I. e. a rad. pallium, vel palla, vestis seu operimentum exterius quodeunque, usurpari solitum prodeunti foras; sive consutum sit nec ne, capiti impositum et in humeros reiectum, aut de solis humeris pendens (Gol.)

2) Ital. veli di seta vela serica.
3) Psalm. LXVI, 7.
4) Ibid. CV, 20.

(שם לה, כ.), נמשך הקמץ בטעם. צדק צדק תִּרְדֹּף (דברים טו, כ.), שכר יִרְדֹּף (ישעיה ה, יא), ויקם אדם לִרְדֹּף (שמואל א' כה, כט), אם לא דם שנאת דם יִרְדֹּף (יחזקאל לה, ו), בקמץ חטף בקריאת בן אשר, ובקריאת בן נפרזלי נפעל יִרְדֹּף בשוא ופתח. והנפעל על צוארנו נִרְדֹּפְנוּ (איכה התפעל ה, ה). וההתפעל לדעת המדקדקים יִרְדֹּף אויב נפשי (תהלים ו, ו), וכבר זכרנו דעתנו בו כחלק הדקדוק בבנין פִּעַל (הרפועל י). והכבד נִרְדֹּף את מאהביה (הושע ב, ט), יִרְדֹּף צדקה יאהב (משלי טו, ט), ואיביו יִרְדֹּף-השך (נחום א, ח), והוא פועל יוצא לשלישי שהאל מרדף והחושך רודף והאויבים רודפים. ושלא נזכר פעלו ממנו פִּעַל נִרְדֹּף כמין הרים (ישעיה יו, יג). וכבר אחר כתרו את הפעיל בניטו הרדיפירו (שופטים כ, מג), מִרְדֹּף בְּלִי חשך (ישעיה יד, ו).

רדף אל תפחדו ואל תִּרְדְּדוּ (ישעיה מד, ח), ענינו לפי מקומו אל תפחדו.

רהב יִרְהֹבוּ הנער בזקן (ישעיה ג, ה), פירוש יתחזקו ויהגזזו. והמקור נִרְהֹבָם עמל ואון (תהלים צ, י), בפלם בְּשִׁמְרָם עקב רב², או הוא שם. והיוצא לך התרפס וירֹהב רעיד (משלי ו, ג), כלומר הכנע לפניו והזקהו בדברי רצון. ואף על פי שמלת רעיד כחוב בירד והמסורה עליו לית מלא, היתה הירד נוספת או יהיה מנחי הלמד, והירד למ"ד הפעל. ויש לפרשו לשון רבים והיה רֹהַב חסר ב"ת ברעיד כלומר שתרכה עליו רעים. והשם רֹהַב הם שבת (ישעיה ל, ז), כלומר החזק שלהם ישבת ויבטל. ואומר זה בעבור מצרים כי הוא החזק שלהם. וכבר פירשתי בו פירוש אחר בשרש יִשָּׁב. אוכיר רֹהַב וכבל (רמב"ם פו, ד), הוא מצרים. ולפי שהיו מצרים בעלי חזק וגאווה קראם כן. והמחצבת רֹהַב (ישעיה נא, ט), וכרבתו

¹ מכלול עו, ע"ב: ומלת יִרְדֹּף אויב נפשי, אמרו כי הוא מזה הבנין (התפעל) והראוי יתרוף והוא לגורח פעול. ועל דעתי אינו כן, כי לא מצאנו בנין התפעל כי אם בודד במערוי לא יצא אל בלעדיו, ואלו היה כן היה יוצא. וכבר פירשנו והחנח לתם אהם (ויקרא כה, מו), שידמה יוצא כי הוא עומד. כי פירוש אֲתָם מהם..... אבל עקר המלה שהיא מורכבת מבנין הקל ומבנין הדגוש. כי אם היה כלו מהקל היה אומר יִרְדֹּף ואם מהדגוש יִרְדֹּף, והנה כשאמרנו יִרְדֹּף הרכבנו מהשנים. וטעם ההרכבה הזאת כי דברי הנביא שהאויב רודפו ומרדפו לאחרים, כי ירדוף עובר לשני האויב רודף והנביא רודף, יִרְדֹּף עובר לשלישי, כי האויב מרדף ועוררו רודפים והנביא רודף.

² Psalm. XIX, 12.

מחין רֹהַב (איוב כו, יב), כלם ענין חזק ואומץ. ונִרְהֹבָם עמל ואון¹ (תהלים צ, י), פירוש החזק שלהם הבל הוא כי כמהרה נו (שם). ולא פנה אל רֹהַבִּים (שם מ, ה), אל בעלי החזק והגאווה. וחמה אני ממה שמצאתי בספר הנקוד לרבי יהודה חיוג שכתב ופחד נִרְהַב לבבך (ישעיה ס, ה), בה"א ואמר כי הר"ש קמופה והה"א פתוחה להפריש בינו וכין רֹהַב ובכל שהוא פתוח כולו. ואנחנו קבלנו קריאתו ונִרְהַב בחי"ת וכן כחבו רבי יונה בחי"ת². והפעל הכבד נִרְהֹבְנוּ בנפשי עו (תהלים קלח, ג), פירוש תחוקני הפעיל שחתן עו בנפשי להתחזק על עבודתך. שהם הִרְהִיבְנוּ (שיר השירים ו, ה), חזקו חשקי ואמצוני עליו.

רהט רִהִיטְנוּ ברותים (שיר השירים א, יג), רהגום רִהִיט וירץ ורהט², והם בנינים שהולכים בהם ככתיב הגבוהים מבית לבית קורדו"ש בלע"ז³, וכן מלך אסור בְּרִהִיטִים (שם ו, ו), כלומר המלך ירצה להיות אסור באוחז הרהטים שיהיה על ביתה חמיד מרוב חשקו בה. ורבי יונה פירש רהיטנו ברותים מרובים, ואסור ברהטים משל על הלחלי שעה. דמה התלחלים לרהטים ואמר כי המלך אסור באהבת אותם התלחלים. ומדברי רבותינו ז"ל נראה פירוש רהיטנו הקורות הדקות, שאמרו (תענית יא, ע"א). חגיגה ג, ע"א⁴. יאבני ביתו של אדם ורהיטו ביתו של אדם הם מעידים בו שנאמר אבן מקירו חזעק וכפיים מעץ יעננה. וכמדורש (רבה שיר השירים דף יג, בעל זה הפסוק) קורות כחינו יארוזים רהיטנו ברותים טכאן למדה חורה דרך ארץ שיהיה אדם מקרהו כיתו בארוזים ומרהט כרותים. בְּרִהִיטִים בשקתות המים (בראשית ל, לח), במקום מרוצת המים כבריכות העשויות בארץ להשקות שם הבהמות.

רוב רִבֵּי י"י ריבי נפשי (איכה ג, נח), הוי רֹב את יצרו (ישעיה מד, ט), רֹהַב רֹב (שופטים יא, כה), ורֹב עצמיו ארזן (איוב לג, יט), הוא מקור או פעל עבר לגורח פעול. ופירוש יריב הקדוש ברוך הוא עצמיו כמכאוב איתן. ובמכאוב שזכר עומד במקום שנים. או פירושו יריב עצמיו שהם חזקים ואיתנים. והפעל הכבד מדוע אליו רִיבֹרָה הפעיל (שם לג, יג), משפטו רִיבֹרָה. נצב לריב י"י (ישעיה ג, יג), משפטו לְרִיב כי הוא מקור וכן לְרִיב (שם). אם אלהים הוא יִרְבֵּלוּ (שופטים ו, לא), וְרִיבו רעי גרר (בראשית כו, כ), רִיבָה י"י את יִרְיָבִי (תהלים לה, א), רִיבו באמכם (הושע ב, ד), יִרְכִּבוּ הבעל (שופטים ו, לב), ואת יִרְיָבִי רִיב

¹ Conf. init. radiceis
² Genesis XVIII, 2.
³ Prov. courradou, courridor (Diet. de la Prov.), coridol (Requet.); Gall. corridor; Ital. corridojo laquear, deambulacrum.

אנכי אריב (ישעיה מט, כה). והי"ד ביריבי, וביריבך אמרו כי נהפך עי"ן הפעל בפ"א. ונכון הוא לומר שהי"ד מריבה נוספות כיו"ד יקום. והשם טסה ומריבה (שמות י, ז). ריב ומשקל אחר כי ריב לי"י עם עמו (מיכה ו, ב), אל תצא לריב מזהר (משלי כה, ה), ענין מריבה ידוע.

רוד עד רד עם אל (הושע יב, א), מדוע אמרו עמי רדנו (ירמיה ב, לא), ענינם ענין ממשלה. ואמר רד עם אל כענין כי שרית עם אלהים¹. ופירוש אמרו עמי רדנו כלומר יש לנו ממשלה ושרים ומלכים לא נבוא הפעיל עוד אלך. והפעל הכבד והיה כאשר תריד (בראשית כו, ט), כלומר כאשר חמשול, כלומר כשיבוא עת הממשלה לך שישראל יעברו על החורה ויפרקו מעליהם עול המצוות ופרקת עלו מ'על צוארך (שם). ויש מפרשים כצ"ש חריד כענין אריד בשיחי ואהימדה (תהלים נה, ג), והוא ענין חנודה על החולה או על הצרה פלני"ר בלע"ז². ויש מרודים מפרשים מזה הענין ימי עניה ומרודיה (איכה א, ו), זכור עניי ומרודי (שם ג, יט). ויש לפרש ומרודיה, ומרודי ענין טלמול. וכן ועניים מרודים תביא בית (ישעיה נה, ו). וכן חרגם יונתן וחשיכיא מטלטלין. וכן חרגם מדוע אמרו עמי רדנו, מה דין אמרו עמי מטלטלנא. וכבר נחכנו מרודים, מרודיה ומרודי בשרש מרד.

רוה ירוין מדשן ביתך (תהלים לו, ט), ורוהה מדמם רוה (ירמיה מו, י). והתאר כגן רוה (ישעיה נח, יא). ספות הרוה (דברים כט, יח), פירשתיו בשרש ספה. רוה ובתשלום כוסי רוה (תהלים כג, ה), ותוציאנו קרוהה הפעיל (שם סו, יב), פירושו לארץ רויה. והפעל הכבד כי אם הרוה את הארץ (ישעיה נה, י), וחלב זכחך לא הרויתני (שם מג, כד), הרוני לענה (איכה ג, טו). ומרוה גם הוא יורא (משלי יא, כה), ופירושו ומרוה נפש העניים גם הוא יקרא יורה והוא המטר, כי כמו שהמטר מרוה הארץ ומשביעה כן הוא מרוה נפש העניים ומדשנה. וכבר אחר פעל ורויתני נפש הכהנים דשן (ירמיה לא, יד), הטעם בחי"ו. תלמיה רוה (תהלים סה, יא). ארוה דמעתי (ישעיה מט, ט), מלעיל בשני פשטים, לפיכך הו"ו בפסח קטן והי"ד היא עי"ן הפעל והו"ו למ"ד הפעל והוא שלם והיה ראוי על המנהג הי"ד בשבא. ואשר הוא עומד מזה הכבד כי רוה בשמים חרבי (שם לד, ה), ורוהה ארצם מרם רי (שם לד, ז). ומה השרש והענין אף פרי יטריח עב (איוב לו, יא), ופירושו פרוה יטריח העב להמטיר על הארץ עד שתרוה.

¹) Genesis XXXII, 29.
²) Prov. planger; Prov. hod. plangir (Dict. de la Prov.); Gall. plaindre plangere.

רוה ורוה לשאול (שמואל א' טו, כג), ארברה ורוה לי (איוב לב, כ). והשם רוה והצלה (אסתר ה, רוה יד), ורוה תשימו (בראשית לב, ז), בסגול. ומשקל אחר כי היתה הרוהה (שמות ח, יא), לרוהתי לשועתי (איכה רוהה ג, נה). ופירושו אל תעלם אונך לשועתי שאני משוע אלך בעבור רוחתי. והפעל הכבד ועליות מרוהים (ירמיה כב, פעל יד), ענין הרוה ידוע שהוא הפך הצוקה. ורבי יונה כתב מזה לרוה היום (בראשית ג, ח), כלומר בעת רוה היום, ורוה היום הוא קרות אורו. ואפשר לפרשו מענין רוה הנושבת כמשמעו, כלומר לעת פנות היום שנושב הרוה ומתהלך שב אל הרוה או אל הקול. וכמוהו קולה כנחש ילך¹). וענין אחר רוה י"י דבר בי (שמואל ב' כג, ב), רוה כל אשר היה ברוה עמו (דברי הימים א' כח, יב), ורוהה הטובה נתת להשכילם (נחמיה ט, כ). ויצא הרוה ויעמד לפני י"י (מלכים א' כב, כא), הוא רוה הנבואה או מלאך. וכן וסוסייהם בשור ולא רוה (ישעיה לא, ג), ולא מלאך לפי שהוא רוחני. וכן אדני אלהים שלחני ורוהו (שם פח, טו), ומלאכו. ורוה לבשה את עמשי (דברי הימים א' יב, יח), פירוש רוה הרצון והחפץ. וכן יען היתה רוה אחרת עמו (במדבר יד, כד), עד יערה עלינו רוה ממרום (ישעיה לב, טו), רצון הבורא. ושאר רוה לו (מלאכי כ, טו), ירוהן רצון ורוה טובה היה לו לאברהם אבינו. ועוד נפרש הפסוק בשרש שאר, אל אשר יהיה שמה הרוה ללכת ילכו (יחזקאל א, יב), כלומר אל אשר יהיה חפצם ורצונם ללכת ילכו. ויש לפרש מזה אביעה לכם רוהי (משלי א, כג). ורוה לא יבא ביניהם (איוב מא, ח), אור. ורוה גדולה ותוק (מלכים א' יט, יא), רוה קדים (שמות י, יג), הרוה הנושבת. ומה נגור אשר ורה ברוהת (ישעיה לו, כד), בשקל מלא כף נחת²), רוה והוא הכלי שמורים בו החבואה לפי שמניפין אותו אל הרוה פלא בלע"ז³). וכתב רחכם רבי יעקב בן אלעזר מזה והורדתי קרוהים כלם (שם מג, יד), והם הספינור ונקראו כן לפי שהולכים ברוה. וכן חרגם יונתן ואחיתוית במשוין כולהון. ויחכן לפרש מזה ועליון מרוהים כלומר שיכנס בהם הרוה עשוין לימי הקיץ. והוה שאמר וקרע לו חלונני (שם). והכאתי אל עילם ארבע רוהות מארבע קצוות השמים (ירמיה מט, לו), פירוש ארבע מלכות. ורמה אותם לרוה כמו שרוה החוקה משחחת ומגלה הארוהים הגבורים. ורצונו לומר באמרו ארבע כי מכל צד ומכל פנה תבוא להם הרעה. ומהענין הזה נקראת הפאה רוה

¹) Jerem. XLVI, 22.
²) Ecclesiast. IV, 6.
³) Prov. hod. palo; Gall. pelle pala.

לפי שהם ארבע רוחות לארבע הפאות . לכל רוח אורה (יחזקאל ה, יב), מדר רוח הצפון (שם מב, יו), את רוח הדרום מדר (שם סב, יח), ויהיו הרמנים תשעים וששה רינתה (ירמיה נב, כו), מלעיל, ופירושו לרוח אחת היו הרמונים כך . לארבע ריחורת מדרו (יחזקאל מב, כ). ויש מפרשים מזה סובב סבב הולך הרוח ועל סביבתו שב הרוח (קהלת א, ו), והוא אומר על השמש שיסוב וילך הפאה . ורוח כל פשר איש (איוב יב, ט), רוחו ונשמתו אליו יאסף (שם לד, יד), פעמים היא קרויה כל אחת משלש הנפשות כן, או הנשמה העליונה בלבד . וקרויה תשוב אל האלהים אשר נתנה (קהלת יב, ו). או השכונה כלב והיא בעלת הכעס לפיכך אמר אל תבהל ברינתה לכעוס (שם ו, ט), כי תשיב אל אל רוחך (איוב טו, יג), הניחו את רוחי בארץ צפון (זכריה ג, ח), כל רוחו יוציא כסיל (משלי כט, יא), פירוש כל רצונו . ויש שיאמר על הנשימה רוח רוחי זרה לאשתי (איוב יט, יו), לא יתנני השב רוחי (שם ט, יח). וברוח שפתיו ימית רשע (ישעיה יא, ד), פירוש כדבר שפתיו כי הדבר יוצא מהפה ברוח ורחל . אביעה לכם רוחי (משלי א, כג). ואדוני אבי זל פירש מזה וקרויה ביראת יי (ישעיה יא, ג), דבורו יהיה ביראת יי . וכן פירש מזה לריתתי לשועתי (איכה ג, נו), אל העלם אונך לדברי ולצעקתי .

רום

ידנו רמה (דברים לב, כו), ובהראות עין הפעל כאלף נראית וראמה וישבה תחתיה (זכריה יד, י). ארום בגוים (תהלים מו, יא), וירם כבוד יי (יחזקאל י, ד), רומה על השמים (תהלים נו, יב). והמקור לרום מעל הארץ (יחזקאל י, טו), פרם זלת לבני אדם (תהלים יב, ט), בשרק ופירושו כרום הרשעים ולור לבני האדם¹. ובחולם וברומם ירומנו אותם (יחזקאל י, יו). והתאור רם על כל גאה וירם (ישעיה ב, יב), על ההרים הרמים (דברים יב, כ), וירמי הקומה (ישעיה י, לג), עינים רמות (משלי ג, יו). ונכתב באלף ראמות לאויל חכמות (שם כד, ו). רוים ומשקל אחר רוים עינים ורחב לב (שם כא, ד), בפלם עול ימים², וכל שה חום³, סוג לב⁴. ואפשר שיהיה רוים עינים שם כמו רוים לבו (ירמיה מח, כט). והשם רוים בחולם רוים ידיו נשא (חבקוק ג, י), בפלם אור . ובה"א רומה ולא תלכו רומה (מיכה ב, ג), בפלם שואה קומה . כרום ומשקל אחר עלית לפרום (תהלים סח, יט), ושרודי בפרומים (איוב טו, יט), על גפי מרמי קרת (משלי ט, ג). רמה ומשקל אחר ותעשי לך רמה (יחזקאל כו, כד), ורמתה עשית בכל רחוב (שם טו, לא). ובקבוץ ונתצו רמתה

(שם טו, לו). ומשקל אחר ומלאתי הניאיות רמות רמות (שם לב, ה), בשרק . ובהנפל למ"ד הפעל מרמתה רוממות נפצו גוים (ישעיה לג, ג), בשרק . ומשקל אחר רוממה רוממה ליי (שמות ל, יג), ושרי רוממות (שמואל ב' א, כא). וכיור היחש והיתה להם תרומיה מרוממת הארץ (יחזקאל תרומיה מח, יב). והפעל הכבד והרים את הדשן (ויקרא ו, ג), הפעיל ופירושו רכותינו ול שהיה מרים מלא מחתה מן הדשן בכל יום ונותן במורחו של כבש . אבל רוצאת הדשן שאמר והוציא את הדשן לא היה ככל יום אלא כשהיה דשן הרבה על המזבח ואין מקום למערכה ואז מפנה הדשן ומוציאו משם . ואף על פי שהיו מורידין חל הדשן בכל יום ומוציאין אותו משם לא היתה המצוה אלא הרמת הדשן בכל יום, אבל רשון המזבח לא, שהרי ברנלים לא היו מרשנים והיו מניחין רתל כמו שהוצא מפני שהוא נוי למזבח . תרומתי ידי (בראשית יד, כב), וירם הטבח (שמואל א' ט, כד), תרומת תרומה (במדבר טו, כ), וכסילים מרים קלון (משלי ג, לה), וקצר רוח מרים אולת (שם יד, כט). ולא ממדבר הרים (תהלים עה, ג), כלומר ההרמה וההנדלה לא תבא לו לאדם לא ממוצא השמש ולא ממערכו ולא ממדבר הרים, כלומר מרוב השתדלותו והליכתו לכאן ולכאן לא תבא לו הגדולה כי אם על ידי השם, כמו שאמר כי אלהים שפט זה ישפיל וזה ירים (שם עה, ח). ומקפת הספרים ממדבר פתח ואם כן יהיה הרים מגורת הר . ואף על פי כן הראשון הוא הנכון . ואם בא ממדבר פתח וזלתי הסמיכות הנה כמוהו משפט אחד יהיה לכם², ומקסם חלק³, ולשומו מרמם⁴. ובמדרש (רכה דף רפג, ג סוף פרשת מטות) מהו ולא ממדבר הרים? אמר רבי אבא כל הרים שבמקרא הם הרים חוץ מזה שהם רוממות, שאין אדם מתרומם מן הדרכים הללו . ומה הקדוש ברוך הוא עושה? נוטל נכסים מזה ונותן לזה שנאמר כי אלהים שופט זה ישפיל וזה ירים . וירם יד במלך (מלכים א' יא, כו), כלומר מדר בו והוה הרמת יד בו . ושלא נזכר פעלו ממנו אשר הונף ואשר הורם (שמות כט, כו). ופירשנו בשרש הפעל נוף מה בין תרומה להנפה . כאשר יורם משור (ויקרא ה, י), הרם התמיד (דניאל ה, יא). וכבר אתר גדלתי ורוממתי (ישעיה א, ב), ארוממך אלהי המלך (תהלים פעלל קמה, א), לרומם את בית אלהינו (עזרא ט, ט), וירוממהו בקהל עם (תהלים קה, לב). ואשר הוא עומד תרוממה קדנות צדיק (שם עה, יא). ובנין הפעל עתה ארומם (ישעיה לג, י), וירמו הכרבים (יחזקאל י, טו), ורמו אתם (שם), וירמו מתוך העדה (במדבר יו, י). וכבר

¹) Levit. VI, 4.   ²) Ibid. XXIV, 22.
³) Ezech. XII, 24.   ⁴) Jesaia X, 6.

¹) Conf. supra p. 88. rad. זלל   ²) Jes. LXV, 20.
³) Genesis XXX, 35.   ⁴) Proverb. XIV, 14.

כחבתי דקדוק המלות האלה בחלק הדקדוק בשרש רו"ם י.
 רו"םם והחאר ימין י"י רו"טמ"ה (חלהים קית, טו.) . והשם במשקלו
 רו"טמ"ה רו"טמ"ז אל בנרונם (שם קמט, ו.) , האתר ממנו רו"טמ"ה
 וכל הענין הזה רהנבהה . ורבי יונה חלק ביניהם ואין צורך
 כי הפרשת דבר מדבר הנכהה היא . וכן וכסילים מרים
 קלון, מגביה ומביא עליו הקלון . וכן מרים אולח
 מגביה ומביא עליו האולח . ואפשר שיהיה נגזר מענין ורה
 ארמון וארמון על משפטו ישב (ירמיה ל, יח.) , לפי שהוא בנין
 גבוה נקרא כן . וכבר רחביאוחיו שרש בפני עצמו אר"ם .
 ראמ"ז ראמ"ז וגביש (איוב כח, יח.) , אכן מהאכנים היקרות . ויש
 מפרשים אותו כמו ארמ"זים שהוא הנקרא בלע"ז קור"ל² .

רוע

ופעיני משה ר"ע (במדבר יא, י.) , ור"ע בעיני
 (משלי כד, יח.) , ור"עה לך זאת (שמואל ב' יט, ח.) ,
 ר"ע ור"עה עינך (דברים טו, ט.) . והחאר כדבר הר"ע הזה
 (שם יט, כ.) , ר"ע עין (משלי כג, ו.) , ור"עים לא נחקו
 (ירמיה ו, כט.) , ור"עה לא תמצא בך (שמואל א' כה, כח.) .
 והקבוץ לא תהיה אחרי רבים לר"עה (שמות כג, כ.) , כלומר
 לעשור רעות . גם את הר"עות למדת את דרכיך (ירמיה
 ר"ע ב, לג.) , פירוש הנשים הרעות . והשם ר"ע מעלליהם (הושע
 ט, טו.) , אין זה כי אם ר"ע לב (נחמיה ב, ב.) . ואין
 להפריש בין ענין זה לענין רבוע ר"עות צדיק (חלהים לה,
 כ.) , להציל לו מר"עו (יונה ה, ו.) , כי רעה שתבא מאח
 האדם או רעה שתבא לו מאת השם ירחיך הכל רעה
הפעל אין הפרש ביניהם . והפעל הכבר הר"עו מעלליהם (מיכה
 ג, ד.) , הגם על האלמנה אשר אני מתגורר עמה הר"עות
 (מלכים א' יו, כ.) , ור"עביא אל תר"עו (חלהים קה, טו.) ,
 לא ייטיב י"י ולא יר"ע (צפניה א, יב.) , ותר"ע לעשות
 (מלכים א' יד, ט.) , למה הר"עוכם לי (בראשית מג, ו.) ,

¹ מכלול קנא, ע"ב: עתה ארוטם כחב רבי יהודה בזה
 השרש ואמר כי משפט הרי"ש להדגש ועקרו אר"טמ"ם
 בפלס אר"טמ"ן . ורבי יונה כחבו מפעלי הכפל
 מבנין נפעל בהשלמת אורחותיו . ושחי הדעות נכות
 בו . גם ירחן לומר שיהיה מבנין החפעל מפעלי
 הכפל . גם כן כחב רבי יהודה מזה וירטו הכרובים .
 הרטו מרחוק הערה . והנכון בהם היותם מפעלי
 הכפל או מבנין נפעל או מבנין החפעל . כי אין דרך
 האותיות המרוכעת בנחי העי"ן להיחה נופלת כמו שוכרנו
 כמלת תרמי (ירמיה מח, ב.) אלא אם כן היא נו"ן
 וחיה עם נו"ן הרבות שיכבר על הלשון לקרוא שלשה
 נוני"ן כאחת ואז חפול כמו בנורח הגוים רוקונגה
 (יחזקאל לב, טו.) אותה .

² Hisp. coral corallium (Plinius H. N.) Vide supra pag. 177, a. rad. לנ"ם .

ואם הר"ע הר"עו (שמואל א' יב, כה.) . ור"עו אחנו (דברים
 כו, ו.) , כמו לנו . חנה ור"ע (ישעיה ט, טו.) , ר"ע
 מקשיב על שפת און (משלי יו, ד.) , כי מרעים יכררזון
 (חלהים לו, ט.) . זרע מרעים (ישעיה א, ד.) , אינו אומר
 מרעים על האכות אלא על הכנים כלומר זרע שהם מרעים
 וכנים משחיתים מעלליהם . וכן בענין דלות הגוף והשחנות
 הפנים ור"עות תאר מאד (בראשית מא, יט.) , ר"עות המראה
 (שם מא, ד.) , מדוע פניכם רעים (שם ט, ו.) . בכל ארץ
 מצרים לר"ע (שם מא, יט.) , ולא הייתי ר"ע לפניו (נחמיה
 ב, א.) , פירוש עד היום לא הייתי ר"ע לפניו אלא שמח וטוב
 לב והיום כשראה אוחי כך שאלני מדוע פניך רעים . כלם
 ענין רעה וידוע הוא . וענין אחר רחוקו ולא תר"עו
 (במדבר י, ו.) , ור"ע אף יצריח (ישעיה מב, יג.) , הר"עו
 ור"עוכם (יהושע ו, י.) , ור"ע העם (שם ו, כ.) , למה
 תר"עו ר"ע (מיכה ה, ט.) . ושלא נזכר פעלו מהדגש
 ובכרמים לא ירנן לא יר"עו (ישעיה טו, י.) . והשם פעלל
 ותקעתם הר"עוה (במדבר י, טו.) , ור"עוה בעת צרהים הר"עוה
 (ירמיה כ, טו.) . והשם במשקל אחר למה תר"עו ר"ע ר"ע
 מיכה ה, ט.) . יגיד עליו ר"עו (איוב לו, לו.) , את קול העם
 בר"עוה (שמות לב, יו.) . ופירוש יגיד עליו ר"עו כי הרעם
 יגיד ויורה על הגשם . וההפעל הר"עוה אף ישירו התפעל
 (חלהים סה, יד.) , עלי פלשת הר"עוה (שם ט, י.) , כלם
 ענין חרועה שהיא השמעת הקול בתרועה לשמחה או לאבל
 כמו למד רח"עי ר"ע , וחרועה בעת צהרים . ואמר
 יחרועו אף ישירו , על השבלים כאשר נושב בהם הרוח
 ומכים זה בזה כאילו הם מתרועעים ומשירים . וענין אחר
 איש רעים להר"עוה (משלי יח, כד.) , ר"עו ר"ע אביך (שם
 כו, י.) . ותכרו על ר"עכם (איוב ו, כו.) , נכח בו היר"ד
 עי"ן הפעל . לך הרחפם ורהב ר"עוה (משלי ג, ג.) , והוא
 כחוב ביר"ד אולי הוא לרכים וכבר פירשנו אותו בשרש
 רהב . וכן ונתתי לר"עוה (שמואל ב' יב, יא.) , כחוב ביר"ד
 וענינו ליחיד . ועוד אנו עחיד לכוחכם בשרש ר"עה . וענין
 אחר הר"עם בשכט ברזל (חלהים ב, ט.) , הר"ע ברזל
 ברזל מצפון ונחשר (ירמיה טו, יב.) , פירוש דהירוע ברזל
 ונחשת מצפון ברזל , כלומר ברזל ונחשת הוא נבוכדנאצר
 הירוע ברזל שלהם , הלא אם הם חוקים יבא להם יותר חוק
 מהם לשכרם ולכתחם . ור"ע כבירים לא חקר (איוב לה,
 כד.) , ל"ן ר"עה (משלי כה, יט.) , והוא פועל עומד , וכן
 ר"עו עמים וחתו (משלי יא, טו.) . והנפעל ר"ע יר"ע כי נפעל
 ערב זר (משלי יא, טו.) , ורעה כסילים יר"ע (שם יג, כ.) .
 וההתפעל ר"עה הר"עוה הארץ (ישעיה כד, ה.) , ורעה מעליל
 כי ה"א נוספת והוא מקור . כלם ענין שבר . ולפי דעתי כי זר
 הענין כולו מפעלי הכפל וכן כלשון רבותינו ו"ל (כבא קמא ל, עא.)
 בכחל רעות שנו . מפולח שאמרו בריאות ולא רעותות .

קְרוּפָה רוּף ועלהו לתרופה (יחזקאל כו, יב), פירוש לשבר כלומר פרוץ יהיה למאכל ועלהו לרפא בו השבר. וכן פעל עמודי שמים ירופפו (איוב כו, יא), ישברו. ותשטח עליו רפזת הרפזת (שמואל ב' יו, יט), בתוך קרופות בעלי (משלי כו, כב), היא החיטה הנכתשת כמכתש. וירחן לפרש ירופפו ענין הנועה והנודה בענין שאמרו (בכורו ג, ע"ב), כהרף עין. וכן אמרו בהכפל הפ"א והלמ"ד (חולין לה, ע"ב) ועוף אפילו לא רפרף, אלא בעינו ולא כשכש אלא בונבו והו פרטום. וכן אמרו במשנה אהלות (פרק שלשה עשר משנה א, דף סב, ע"ב) הסריגות והרפפות מצטרפות, ומפרש בחוספתא [אלו הן של אוצרות], רפפות אלו של אלקטיות, פירוש חלונות שעושין לבתי דקיק להכניס בהם הרוח.

רוץ הנער רוץ (שמואל א' כ, לו), כי אם רצתי אחרי (מלכים ב' ה, כ), לא שלחתי את הנביאים והם רצו (ירמיה כג, כא), רוץ לקראת רוץ ירוץ (שם נא, לא). כי ככה ארוץ גדוד (שמואל ב' כב, ל), פירוש ארוץ לגדוד אויבי וארדוף אחריהם. ורוץ עשו (בראשית לג, ד), רוץ מצא נא את החצים (שמואל א' ב, לו). מרוץ והשם כי לא לקלים המרוץ (קהלת ט, יא). ומשקל אחר טרוצה כמרוצת אחימעץ (שמואל ב' יח, כו), ותחי מרוצתם רעה רוץ (ירמיה כג, י). וההאר רוץ לקראת רוץ (שם נא, לא), וחמשים איש רצים לפניו (מלכים א' א, ה). ובנוץ במקום מ"ם קול הרצין העם (שם ב' יא, ג), שהוא כמו הרצים. וכן לקץ הטיטין) כמו הימים. ופירוש קול הרצין קול השמחה שהיו שמחים והיו אומרים יחי המלך. הפעיל והפעל הכבד כוש רצין ידיו לאלהים (ההלים סח, לב), כי ארגיעה ארצנו מעליה (ירמיה מט, יט), וירצהו מן הכור (בראשית מא, יד), והרוץ המנהג לאחד (שמואל א' יו, יו), וירצו לכל בני העם (דברי הימים ב' לה, יג). פעלל וכבד אחר כבדקים ירצצו (נחום ב' ה). וענין אחר לא יכחה ולא ירוץ (ישעיה סב, ד), פירשתו בשרש קחה, וחרץ גלת הזהב (קהלת יב, ו), אלו הם עומדים. והיוצא נתן המלך ורוץ משם (מלכים ב' כג, יב), כלומר נזהם ושברם משם. ויונתן חרגם וארחק מתמן. ולדעתו הוא מענין וירץ עשו²⁾, אלא שורה פעל יוצא ופירושו הרוץ משם. והפעל הכבד ורוץ את גלגלתו (שופטים ט, ג), הריש בחירק. והשם ועל העשק ועל המרוצה לעשות (ירמיה כב, יו). וכבד אחר וירעצו וירצצו (שופטים י, התפעל ח). וההתפעל וירצצו הכנים בקרבה (בראשית כה, כב). נפעל והנפעל ורוץ הגלגל אל הכור (קהלת יב, ו), בתפושם בך

בכף מרוץ (יחזקאל כט, ה), ענינם ענין שכירה. וירחן להיות ונרוץ הגלגל מן הענין הראשון. ורבי יונה פירש מהענין הזה כי ככה ארוץ גדוד (שמואל ב' כב, ל). והקרוב להיותו מהענין הראשון.

רוש כפירים רשו ורעבו (ההלים לה, יא). והתאר רוש לא רוש שטע גערה (משלי יג, ח), ישנא רוש (שם יד, כ), ורוש אין כל (שמואל ב' יב, ג), עשיר פרשים ימטר (משלי כב, ו). ובאלף אחד עשיר ואחד ראש (שמואל ב' יב, א), את כבשר האיש הראש (שם ב' יב, ד), ראש עשה כף רטיה (משלי י, ד). רב אכל ניד ראשים (שם יג, כג), פירוש העניים המתעסקים בעבודת האדמה יגיעו לרב אכל, ויש נספה בלא משפט (שם), פירוש ויש עשיר נספה בלא משפט הוריעה, כלומר אם לא ירעסק בעבודת האדמה יהיה נספה וילך עשרו בענין רע. שבת עבודת האדמה ונה אהבת הכסף, כמו שאמר בספר קהלת¹⁾. והשם רוש וקלון פורע מוסר (שם יג, יח). רוש ובאלף ראש ועשר אל תתן לי (שם ל, ח). ובנויד מתת דלים רישם (שם ג, טו), ובא מתהלך רישף (שם כה, לד). ובאלף ובא כמתהלך ראשף (שם ג, יא). ובחרק ישבע ריש (שם כח, יט), ישתה וישבח רישו (שם לא, ו). ויחן להיות מעיקר זה ירושש ערי מבצריך פעל (ירמיה ה, יו), מתרושש והן רב (משלי יג, ו). או דם התפעל מפעלי הכפל וענין כלם ידוע. ראש ולענה (דברים כט, ראש יו), לענה נראש (איוב ג, יט). ענכמו ענכי רוש (דברים לב, לב), והוא כהוב בוץ. ראש ותלאה (איכה ג, ה), ופרח קראש משפט (הושע י, ד), ויתנו בכרותי ראש (ההלים סט, כב), וישקנו מי ראש (ירמיה ח, יד), והשקיתים מי ראש (שם ט, יד), כי הפכתם לראש משפט (עמוס ג, יב), וראש פתנים (דברים לב, לג), ענין הכל אדם טופיקו בלע"ז²⁾, ואומרים כי בראש הפתן הוא האדם לפיכך נקרא ראש. ויש ראש שהוא עשב ומי סחיפת העשב הוא שמשקים למי שרוצין להמיר לפיכך הוא אומר מי ראש.

רוה כי רוה את כל אלהי הארץ (צפניה ב, יא). והרואר לנקבה השמנה היא אם רוה (במדבר יג, רוה כ). והשם ואיפת רוון זעומה (מיכה ג, י), במשמני רוון רוון (ישעיה י, טו), וישלח רוון בנפשם (ההלים קו, טו). ומשקל אחר ואומר רווי לי רוון לי (ישעיה כה, טו), והוא רווי מלעיל מפני מלה זעירא אשר בצדו. ואדוני אבי זל פירש רווי לי מענין וכל רוז לא אנם לך (דניאל ה, ו), אמר

¹⁾ Ecclesiast. V, 8 — 14.

²⁾ Prov. fossec (Essai d'un gloss. Occit.); Hisp. lossigo; Ital. lossico (toxicum) venenum.

¹⁾ Daniel. XII, 13.

²⁾ Genesis XXXIII, 4.

הנביא דבר סוד הוא אלי שיגלו כל יושבי הארץ . והנפעל נפעל ומשמנו בשורו ירקה (ישעיה יז, ד) . ענין כולם ענין כחש וחסרון ואבוד . ורזון כנפשם (תהלים קז, טו) , הוא מוח המחאיים במדבר .

סרוח רוח אל תבוא בית מרוח (ירמיה טו, ה) , פירוש בית אבל . וכן וסר מרוח סרוחים (עמוס ג, ז) , כלומר יקרב ויבא אבל הסרוחים על ערשומם (שם ד) , ורזחענגים ערה יגלו בראש גוליים (שם ז) , ויבא אכלם .

רום ומה ירזמן עיניך (איוב טו, יב) , כמו הפך כדברי רבותינו ו"ל (ניטין פרק חמישי משנה ג, דף נט, ע"ב) . חרש רומו ורמו . מרמווי רמווי להדדי (בבא קמא כז, ע"ב) . קורץ עין הרגומו הרמיו בעיניה¹ , שלח אצבע הרגומו הרמיו באצבע² .

רוז הנותן רוזניים לאין (ישעיה מ, כג) , ורוזניים נוסדו יחד (תהלים ב, ב) . ומשקל אחר ובאפס רוזן לאם מחתת רוזן (משלי יד, כח) , ענין שרים ומלכים .

רחב רחב פי על אויבי (שמואל א' ב, א) , ורחקה ונסכה למעלה למעלה (יחזקאל טא, ז) . ופחד ורחב לבבך (ישעיה ס, ה) , פירוש יפחד ליראה את השם הנכבד כשיראו רוב הטובה, כמו שאמר ופחדו אל יי ואל

טוכו³ , ורחב מהצרות שהיה בהם מחחלה עתה ירחב וישמח . והנפעל כר נרחב (ישעיה ל, כג) . והשם נרחב לב כחול (מלכים א' ה, ט) , פירוש בכל הדברים שצריך החבונות היה לו לב רחב בהם , כי אין כחול נשוא לרחב לב, אלא דבר מדה היו נשואו לא דבר מספר כמו ורחקה

מני ים (איוב יא, ט) , אלא כחול נשוא הוא לכל הדברים שצריך מהם החבונות שהם כחול אשר על שפת הים ולכולם היה לשלטה רחב לב . וכן להבונותו אין מספר⁴ , כלומר לדברים שיש לו הבונה בהם אין מספר , כי נשוא הבונה חקר כמו אין חקר לתבונתו⁵ . וחמש אמורת רחב (שמות כו, א) , לארכה ולרחקה (בראשית יג, יז) .

רחקה ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחב ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחב ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחב ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחב ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

כחבתי ברום עינים גם כן . והחאר ורחב ידיים (תהלים קד, כה) , רחב נפש יגרה מדו (משלי כח, כה) , ורחב לבב (תהלים קא, ה) , וידויה מכלי הסטיכה רחב כשקל חכם . ולנקבה רחקה מצותך מאד (שם קיט, צו) , והארץ רחבת ידיים (דברי הימים א' ד, מ) . והפעל רחב כי ערה הפעיל הרחיב יי לנו (בראשית כו, כב) , הרחיבה שאול נפשה (ישעיה ה, יד) , בצר הרחיבה לי (תהלים ד, כ) , ברוך מרחיב גר (דברים לג, כ) , תרחיב צעדי תחתי (תהלים יח, לו) , הרחיב פיך ואמלאהו (שם פא, יא) , ואם ירחיב יי אלהיך את גבולך (דברים יט, ח) , צרות לבבי הרחיבו (תהלים כה, יז) , וגם הוא פעל יוצא . והפירוש צרות לבבי חרחיבו מקומם ונכולם בלבבי מרובם והם מצירים לנבי ומרחיבים בו מקומם ונכולם . ודבר בו רחך צחות בחבר שתי הלשונוה בענין וזה הפך זה י) .

רחל ויכרחל לפני גוזיה נאלמה (ישעיה נג, ו) , רחלים רחל מאתים (בראשית לב, טו) , כבשות .

רחם רחם יי על יראיו (תהלים קג, יג) , ורחמך פעל והרבך (דברים יג, יח) , רחם ארחמנו (ירמיה לא, כ) , ברגו רחם תזכר (חבקוק ג, א) , ירחנן היוהו מקור והיוהו שם יוחר נכון . והקבוץ ונתן לך רחמים (דברים יג, רחמים יח) , כי רבים רחמיו (דברי הימים א' כא, יג) . ושלא

נובר פעלו אשר בך ירחם יתום (הושע יד, ד) , ומדה ועוב פעל ירחם (משלי כח, יג) . והחאר אל רחום וחנון (תהלים רחום פג, טו) . והחאר עם י"ד היחש רחמני, ידי נשים רחמניות רחמני (איכה ד, י) . ענין כולם ענין רחמנות וידוע הוא . וענין

אחר ארחמך יי חוקי (תהלים יח, ב) , החיית בו בקמץ חטף ופירושו כמו אוהבך מתרגום ויאהב ורחם¹ . ויש מפרשים מזה רחם הזכור , כלומר בעת הרזון הזכור אהבת אבור . והחכם רבי אברהם אבן עזרא ו"ל פירש ארחמך

טהענין הראשון ופירושו אבקש רחמים ממך . כל פטר רחם רחם (שמות יג, יב) , אשר בצאתו מרחם אמו (במדבר יב, יב) .

רחם ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחם ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחם ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחם ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחם ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

רחם ומשקל אחר ואתהלכה ברחקה (תהלים קיט, מה) , והוא רחב שם למקום הרחב . ומשקל אחר כי ברחב נלין (בראשית יט, ב) , רחוב וחרוץ (דניאל ט, כה) . והקבוץ בלשון נקבה בתוך רחבות ארצת (משלי כב, יג) , ואין צוחר

מרחב ברחבתינו (תהלים קמד, יד) . והשם ויוציאני למרחב רחב (שם יח, כ) . ומשקל אחר רחב לא מוצק תחרויה (איוב לו, ט) , בפלם שער, תער . ומשקל אחר רום רחב עינים ורחב לב (משלי כא, ד) , ואפשר שהוא האר כאשר

¹) Suspicari ausi sumus, fore lectores nonnullos, a quorum approbatione haud nimis abhorreat, si verbis Nostri Explicatoris explicationem a nobis hic adjunctam legant. Dicere enim vult: Angustiae cordis mei dilataverunt sedem suam terminumque in corde meo prae illarum multitudine; et illae comprimunt cor meum, dilatantes in eolum suum atque terminum. Loquitur autem (poeta nimirum) eleganter his in verbis, uni sententiae subjiciens duas dictiones, quae contraria significant; verbum nempe angustum esse significat, contra verbum רחב laxum, spatiosum latumque esse significat.
²) Genesis XXV, 28.

¹) Proverb. X, 10.   ²) Jesaia LVIII, 9.
³) Hosea III, 5.   ⁴) Psalm. CXLVII, 5.
⁵) Jesaia XL, 28.

רחם כשש נקודות . ויבא בפהח רחם רחמיים (שופטים ה, ל).
 וכן כשיבא כהפסק בהעביר כל פטר רחם (יחזקאל כ, כו).
 הר"ש קמוצה מפני ההפסק . ורחמייה הרת עולם (ירמיה
 כ, יג), וה"א נחה ועקרה מפיק, וכבר נחבנו הדומים לו
 בחלק הדקדוק¹ . מרחם משחר (ההלים קי, ג), פירוש
 יום שנולדת ושיצאת מרחם אותו שחר טל ילדוהך היה, הטל
 שירד אותו השחר לך היה . כלומר טוב היה לך כאדם
 שאומר טל ברכה ירד אורחו היום שנולדת . ועל רך
 ההשאלה בניחו מרחם יצא (איוב לה, ח), והוא אומר על
 הים כי בהוציאו אותו כמי שיצא מרחם, כלומר כשיצאו המים
 ונקוו הסך בערו שלא יעבור החוק ששם לו והוא החול . וכן
 מרחם משחר לדעת החכם רבי אברהם אבן עזרא ו"ל
 שפירשו כן . ופירוש משחר מעת עלות השחר, כלומר
 שיצא מסקומו כאילו יצא מרחם . ופירש הפסוק אם הוצרכת
 לעשות מלחמה עמך יבואו אליך ביום כגשם נדבור
 וחראם בהדרי קדש מרחם משחר כלומר מעת עלות השחר
 יבואו כטל שהורגלח לראות בלדוהך כאשר היית רועה
 רחמייה צאן . והפילו הלשון הזה על האשה עצמה רחם רחמייה
 לראש גבר (שופטים ה, ל), פירוש עלמה ושתי עלמות .
 רחמייה וקראם כן לדרך בזיון ואת הרחמייה (דברים יד, יו), אמרו²
 שהוא עוף מרחם על בניו מאד .

רחף רחפו כל עצמתי (ירמיה כג, ט). והכבר על
 גזרתי ירחף (דברים לב, יא), מרחפת על פני
 המים (בראשית א, ב). כלם ענין נרנוד והנועה .

רחץ אם רחץ י"י (ישעיה ד, ד), ורחצו אהרן ובניו
 (שמות ל, יט), ורחצת אתם במים (שם כט, ד),
 ורחצת וסכת (רוח ג, ג), פירוש ורחצת בשוך . ורחצו מים
 (שמות ל, כ), פירוש ירחצו ידיהם ורגליהם במים . לרחץ
 על היאור (שם ב, ה), וכנו נחשת לרחצת (שם ל, יח),
 רחץ וטהר (מלכים ב' ה, יג), רחצו הזכו (ישעיה א, טו),
 כלם פעלים יוצאים . ואדוני אבי ו"ל פירש מקצתם עומדים .
 פעל שלא נזכר פועלו מהדגוש ומצאתו לא רחץ (משלי ל, יב),
 התפעל לא רחצת למשעי (יחזקאל טו, ד). והתפעל אם התרחצתי
 רחצת במי שלג (איוב ט, ל). והשם שעלו מן הרחצת (שיר
 רחץ השירים ד, ב). ובלא ה"א מואב סיר רחצי (תהלים ס,

י), יאמר האחד ממנו רחץ בפלם נער, נעל . ענין
 הרחיצה ידוע .
רחק על כן רחק משפט ממנו (ישעיה נט, ט), כי
 רחקי מעלי (ירמיה ב, ה), ירחק חק (מיכה ו,
 יא), כי ירחק ממך המקום (דברים יב, כא). רחקי מעל
 י"י (יחזקאל יא, טו), צווי כי הוא פתח . רחקי מעשק
 (ישעיה נד, יד), צווי במקום עהיד, ופירושו תרחקי מעשק
 שלא יעשקך אדם ומסתתה שלא תקרב אלך . לרחקה מעל
 מקדשי (יחזקאל ח, ג), החי"ת בקסץ חטף . והתאר אך
 רחוק יהיה (יהושע ג, ד), או בדרך רחוקה (במדבר ט, י). רחוק
 והתאר עוד כי הנה רחקיך יאברו (במדבר ט, י). והשם רחק
 מרחק תביא לחמה (משלי לא, יד), באים מארץ מרחק מרחק
 (ישעיה יג, ה), נצרים באים מארץ הרחוק (ירמיה ה, טו),
 המ"ם כסגול . מארץ מרחקים (שם ח, יט), תראינה מרחקים
 ארץ מרחקים (ישעיה לג, יו), המ"ם בפרח .
 ובמרחקים יזכרוני (זכריה ל, ט), והאוינו כל מרחקי ארץ
 (ישעיה ה, ט), המ"ם כסגול . והכבר ורחק י"י את האדם פעל
 (שם ג, יב), ולכו רחק ממני (שם כט, יג), עתה ירחקו
 ארץ זנותם (יחזקאל מג, ט), וכבר אחר הרחיק ממנו הפעיל
 ארץ פשעינו (ההלים קג, יב), הרחק מעליה דרכך (משלי
 ה, ח). ואשר הם פעל עומד ממנו הם יצאו את העיר
 לא הרחיקו (בראשית מד, ה), חמה הרחיקו מבית מיכה
 (שופטים יח, כב), אל תרחיקו מן העיר (יהושע ח, ד) .
 ענינם ידוע .

רחש רחש לבי דבר טוב (תהלים מה, כ), פירוש
 הוציא והניע, כי זה הלשון בדברי רבותינו ו"ל
 בתנועת השפתים רחושי מרחשן שפוחתיה (סנהדרין ז, ע"ב).
 ומוה הענין נגור ואם מנחת מרחשת (ויקרא ב, ו), והוא מרחשת
 כלי עמוק . וכן פירשו רבותינו ו"ל (מנחות פרק חמישי
 משנה ח. דף סג, ע"א). מרחשת עמוקה ומעשירה רוחשין,
 מחכה צפה ומעשיה קשים, פירוש המרחשת היתה עמוקה
 ומתוך שהיא עמוקה שמנה צבור ואין האור שורפו, ומעשה
 מנחה העשוין בתוכה רוחשין ומתנועעין .

רטט הפנתה לנוס ורטט החזיקה (ירמיה מט, כד), רטט
 בשש נקודות ענינו כמו רתת טרמולו בלע"ז¹ .

רטב רטב הוא לפני טמט (איוב ח, טו), מזרם הרים
 ירטבו (שם כד, ח), ענינם ענין לחות .

רטש ועלליהם תרטש (מלכים ב' ח, יב), וקשתות פעל
 נערים תרטשנה (ישעיה יג, יח). ושלא נזכר
 פעלו ממנו אם על בנים רטשה (הושע י, יד), ועלליהם פעל
 ירטשו לעיניהם (ישעיה יג, טו), ענינם ענין הנמישה עם

¹) Prov. tremulum, tremoulement (Dictionn. de la Prov.) tremor, horror.

¹) Cf. supra rad. עוב . ע"ב .
²) Conf. locum thaludicum in tractatu Cholin fol. 63, a. ubi haec leguntur verba:
 אמר רבי יוחנן למה נקרא שמו רחם? כיון שבא רחם
 באו רחמים לעולם .
 I. e. Dicit Rabbi Jochanan, cur vocatur racham?
 (nempe, cur illi nomen inditum est a misericordia?) cum venit racham veniunt misericordiae in mundum.

ההפלה. וחרגום רמשטנה ונמשטה רמשטינה ותרטינה י, וחרגם יונתן תרמש חטרף. ירמשו יטרפון. והוא כמו שנאמר בדברי רבותינו ז"ל (חולין פרק שלישי משנה ג. דף נו, ע"א.) או שטרפה בכוחל.

הפעיל ריק אף להם ולא יריחון (תהלים קטו, ו), וירח יי את ריח הניתח (בראשית ח, כא.), ולא יריח בריח נוחכם (ויקרא כו, לא.), ומרחוק יריח מלחמה (איוב לט, כה.). ענין הריח ידוע. ופירוש יריח מלחמה על דרך ההחבא כלומר ירגיש. וכן כאשר ירחק פתיל הנערת בקריחו אש (שופטים טו, ט), וכן נקריחו ביראת יי (ישעיה יא, ג.), כלומר במעט רמו יכיר כי הוא צדיק. והוא שאמר (שם) ולא למראה עיניו ישפוט כי הריח היא הרגשה הקלה שבהרגשות. ואפשר להיות מן הדרוש רחים הוה רחים לא יחבל רחים ורכב (דברים כד, ו), קחי רחים וטחני קמח (ישעיה מו, ב.). ולפי שהם שהי אבנים יקראו בלשון שהים, והתחוננה לבדה הקרא רחים לפי שהיא עקר מלאכת השחים והיא הגדולה, והעליונה הקרא רכב, לפיכך אמר לא יחבל רחים ורכב. ויתכן עוד לפרש כי רחים היא על השחים לא על התחוננה לבד כי התחוננה לבד הקרא שֶׁכָּב כמו שנקראת העליונה רכב כמו שאמרו במשנה (בבא בתרא פרק שני משנה א. דף יז, ע"א) מרחיקים את הריחים שלשה מן השכב שהם ארבעה מן הרכב. ופירוש הפסוק לא יחבל רחים והם השנים, ואפילו הרכב לבדו לא יחבל אותו כי לא תהיה המלאכה זולתי שתירחן ביחד, וזכר העליונה לבדה ולא זכר התחוננה, כי העליונה נקלה לקיחתה מהתחוננה כי התחוננה קבועה.

ריק הם מריקים שוקיהם (בראשית מב, לה), על הארץ יריקו (קהלת יא, ג.), המריקים מעליהם הזהב (זכריה ד, יב.). ושלא נזכר פעלו ממנו ולא הירק מכלי אל כלי ירמיה מה, יא.). שמן תירק שמך (שיר השירים א, ג.), ואפשר שהוא רזאר בתוספת הי"ו ואף על פי שהוא פתוח מצאנו כמוהו. יסד בציון², לב התל³, ולשון זה נופל על הכלי ועל היוצא ממנו, ולא כן לשון הצקה שאינו נופל אלא על היוצא מהכלי. וההאר נעור רק ירק (נחמיה ה, יג.), כלים רקים (מלכים ב, ד, ג.), והקין יריקה נפשו. (ישעיה נט, ה.), השכלים הרקוץ (בראשית ריק טא, כו.). והשם הצנני כלי ריק (ירמיה נא, לד.), ותם לריק כחכם (ויקרא כו, ב.), ולאמים ידגו ריק (תהלים ב, ריקם א.). ובחוספת מ"ם ריקם שלחתי (בראשית לא, מב.), והוא שם שוה לזכר ולנקבה. וענין אחר נקריקתי

הפעיל הפעל

אחריכם חרב (ויקרא כו, לג.), וחרב אריק אחריהם (חוקאל ה, ב.), וקרק חנית (תהלים לה, ג.), וירק את חניכיו (בראשית יד, ד.), העל כן יריק חרמו (חבקוק א, יז.), ענין חליצה למלחמה. ויש לפרש זה הענין קרוב לענין הראשון, כי הוצאת החרב מהערה כמו הרקת הכלי. ואולי יש חנית שיעשו לו גם כן הער. וענין וירק את חניכיו לפי שהם מריקים החרבות. כטיט הצצא אריקם (תהלים יח, מג.), לפי דעה שהנח חמורת הדגש כי היה ראוי להדגש ודווא מענין רקק בדברי רבותינו ז"ל (חולין כו, ע"ב.) עוף שנברא מן הרקק הכשרו בסימן אחד. והרקק הוא הטיט הנרוק. ואפשר להיות אריקם מענין רקות בשור (בראשית מא, יט.), וריקיו מצות (שמות כט, ב.), שהוא ענין הדלות.

ריק רך בשורו (ויקרא טו, ג.). והשם בריר חלמות ריר (איוב ג, ו.), ויורד רירו אל זקנו (שמואל א' כא, יד.), בב'א בלע"ו¹).

רכך יען רך לבכך (מלכים ב' כב, יט.), רכזו דבריו משמן (תהלים נה, כב.). והרזאר רך וטוב רך (בראשית יח, ו.). רך ומשוח מלך (שמואל ב' ג, לט.), כלומר בענין המלוכה היה רך עדין כמו שהנער רך. רך ויחיד לפני אמי (משלי ה, ג.), כי רזילדים רפים (בראשית לג, יג.), רפה ועגדה (ישעיה מו, א.), ועיני לאה רפות (בראשית כט, יז.). והנפעל אל ירף לבככם (דברים כ, ג.), נפעל ושלא נזכר פעלו מהדגוש ולא רפכה בשמן (ישעיה א, ו.). פעל והפעל הכבד ואל תרף לבי (איוב כג, טו.). והשם והבאתי הפעיל מרף (ויקרא כו, לו.), בפלס פמעל ידיהם²).

רכב אשר רכבת עלי (במדבר כב, ל.), ותרכבתה על הגמלים (בראשית כד, סא.), רכב שמים (דברים לג, כו.), לרכב בשמי שמי קדם (תהלים סח, לד.), כי אם הבחמרה אשר אני רכב בה (נחמיה ב, יב.). ויפול רכבו יאחור (בראשית מט, יז.), פירוש רוכב בו או עליו. צלח רכב (תהלים מה, ה.), החמורים לבית המלך לרכב (שמואל ב' טו, ב.). והשם לסוס או לכל בהמה שירכב אדם עליה וסוס דהר ומרכבה מרקה (נחום ג, ב.). מרכבה בפ"ח המ"ם כי כן נמצא במקצת הספרים המדויקים. אבל מצאנו במסרה כל לשון מרכבה בלשון יחיד בשלש נקודות כמו ויאסר יוסף מרכבתו (בראשית מו, כט.), ויהי לשרמה מרכבה ארבעים אלף ארות סוסים למרכבו (מלכים א' ה, ו.), חוץ מאחד פמרכבת רמשנה (בראשית מא, מג.), בחירק וכל לשון רבים כפחה, מרכבת פרעה (שמות טו, ד.), מרכבות עמי נדיב (שיר השירים ג, יב.), כקורל מרכבות

¹) Prov. baro; Ital. bava; Gall. bare saliva ex ore fluens.
²) Nehem. VIII, 6.

¹) Exodus XXIII, 11.
²) Jesaias XXVIII, 16.
³) Ibid. XLIV, 20.

(יואל ב, ה), והנה ארבע מְרַכְבּוֹרָה (זכריה ו, א), פעמי מְרַכְבּוֹתָיו (שופטים ה, כח). ופירוש במרכבת המשנה במרכבת האיש המשנה אשר לפרעה* . ויש שהוא שם כולל לסוסים רבים או לוולחם ביחד. בַּמְרַכְבָּה הַרְאִישִׁנָּה (זכריה ו, ב), והנה ארבע מְרַכְבּוֹת (שם ו, א), מְרַכְבַּת פִּרְעָה וּחִילוֹ (שמות טו, ד). ורמפרשים פירשו כי סתם מרכבה אֲרֻבָּעָה סוסים לפי שִׁמְצָאנוּ וּתְצֵא מְרַכְבָּה מִמְצָרִים בְּשֵׁשׁ מְאוֹת פָּסָה וְסוֹס בְּחֻמְשִׁים וּמֵאָה (מלכים א' י, כט). ולתכנית הַמְרַכְבָּה הַקְּרִיבִים וְהָב (דברי הימים א' כח, יח), פירוש מרכבור חיות הקדש כי בהם פני הכרוב. וזאת מְרַכְבּוֹת הַשֶּׁמֶשׁ שֶׁרַף בָּאֵשׁ (מלכים ב' כג, יא), פירוש שהיו מדרגות לעבודת השמש. ובמשקל אחר שיש מאות רָכָב רָכָב כַּחֲדָר (שמות יד, ו), בשש נקודות. וכחור חאר לרכב. וראיה רָכָב צִמְד פְּרָשִׁים (ישעיה כא, ז), כלומר שהיו פרשים רוכבים עליו, כי יש שירכבו עליו אנשים שאינם פרשים לפיכך סמכו אל הפרשים. ונפצתי בך רָכָב וְרָכָבוֹ (ירמיה נא, כא), שני רָכָב סוסים (מלכים ב' ו, יד), בסוסיו וְרָכָבוֹ (שם ה, ט), פירוש רכב בהמות אחרות לא סוסים. רָכָב חֲמֹר רָכָב גָּמֵל (ישעיה כא, ו), ומשקל רָכָב אַחַר הַשֶּׁשׁ עֵבִים רָכָבוֹ (תהלים קד, ג), שם מרכבו. רָכָב וַיֹּאמֶר לְרָכָבוֹ (מלכים א' כב, לד), קח רָכָב וּשְׁלַח לְקִרְאָתָם (שם ב' ט, יו), הוא חאר לאיש הרוכב עם הפרש והוא נושא כליו. ושם לכלי שרוכב עליו על הסוס או על כל בהמה הנקרא בדברי רבותינו ו'ל סרגל ונקרא בלע"ז סיל"א¹) מְרַכְבַּת אֵל חֵיק הַרְכָּב (שם א' כב, לה), ומשקל אחר וכל הַמְרַכְבַּת (מְרַכְבַּת) אֲשֶׁר יִרְכָב עָלָיו (ויקרא טו, ט), מְרַכְבּוֹ אֲרָגְמָן (שיר השירים ג, י), בסגול רמ"ם. ומשקל אחר בכנדי חפש רָכָבָה לְרָכָבָה (יחזקאל כו, ב), פירוש כנדים לתיקון המרכבה. הַפְּעִיל ואפשר שהוא מקור. והפעל הַכֹּבֵד וַיִּרְכָּב אֶתְּךָ בַּמְרַכְבַּת הַמְשֻׁנָּה אֲשֶׁר לוֹ (בראשית מא, מג), וַיִּרְכָּבוּ אֶת אַרְוֵן הָאֱלֹהִים עַל עֲגֹלָה חֲדָשָׁה (שמואל ב' ו, ג). ועל דרך משל וְהַרְכַּבְתִּיהָ עַל בַּמְרִי אֶרֶץ (ישעיה נח, יד), וַיִּרְכַּבְהוּ עַל בַּמְרִי אֶרֶץ (דברים לב, יג), הַרְכַּבְתָּ אֲנוֹשׁ לְרֵאשִׁינֹו (תהלים סו, יב), אֲרָכִיב אֶפְרַיִם (חזקע י, יא). ובחפישת הקשה ביד הַרְכָּב יָדָה עַל הַקֶּשֶׁת וַיִּרְכָּב יָדָה (מלכים ב' יג, טו). לא יחבל רחיים וְרָכָב (דברים כד, ו), הַיָּא הַאֲבֹן הַעֲלִינָה שְׁבָרָחִים. וכבר פירשנו הפסוק הזה בשרש ריח"ם.

רכל בעיר רְכָלִים שָׁמוֹ (יחזקאל יו, ד), וירלינו הַרְכָּלִים וּמְכָרֵי כָל מַמְכָר (נחמיה יג, ב), רְכָלֶת הַעֲמִים (יחזקאל כו, ג), דָּדוּ רְכָלְתָּהּ (שם כו, ב), אֲשׁוּר כְּלָמֶר רְכָלְתָּהּ (שם כו, ב), חֲרָנוֹס יִנְחֵן מְדִינָה אַחֲרֵי וּמְדִי

אינון הנך. וכבר נחבנו כלמר כשרש לְמַד פִּירוּשׁ אַחֵר. בני דָּדוּ רְכָלְתָּהּ (שם כו, טו), הם הסוחרים. והשם לסחורה רכלה, ברב רְכָלְתָּהּ (שם כח, טו), וכזו רְכָלְתָּהּ רְכָלְתָּהּ (שם כו, יב). ומשקל אחר וארזים בַּמְרַכְבָּתָהּ (שם כו, כד). מְרַכְבַּת וַיֵּשׁ שִׂיאָמֶר עַל הַבֶּשֶׂם לְכָד מְכַלֵּל הַסּוֹחְרִים מְכַל אֲבָקָת רְזָכָל (שיר השירים ג, ו), תַּחֲזִיקוּ הַצְרִפִּים וְהַרְכָּלִים (נחמיה ג, לב). ואפשר שיהיו כמוהם וילינו הַרְכָּלִים וּמְכָרֵי כָל מַמְכָר (שם יג, ב). לא תלך רְכִיל (ויקרא יט, רכיל טו), הַלְכֵי רְכִיל (ירמיה ו, כח), אֲנָשֵׁי רְכִיל הָיוּ בְךָ (יחזקאל כב, ט), רְכִיל הוּא שֵׁם לְמַלְשִׁינֹוֹת. ונשתתף הלשון הזה עם ההליכה, לפי שהמלשין הולך בבית חבירו ומה ששמע בביתו הולך ומספר לחבירו. וגם זה הענין קרוב לענין הראשון, כי המלשין כמו הרוכל הסוחר שיש בידו כמה מיני סחורות. וכן הבשם שנקרא רוכל יש בידו כמה מיני בשמים כמו שאמר מכל אֲבָקָת רֹוֹכָל. וכן המלשין מאסף הדברים מזה ומוה ומספר לזה ולזה. או כמו שהסוחר מעתיק הסחורות כי יקנה מזה וימכור לזה כן המלשין מעתיק הדברים ישמע מזה ויספר לזה.

רכם וְהַרְכַּסִּים לְבַקְעָה (ישעיה מ, ד), ההרים הגבוהים. רְכַסִּים ומשקל אחר מְרַכְסֵי אִישׁ (תהלים לא, כא), מְנַאֲחַת רְכַסִּים בני אדם ומנבחותם. והפעל מִמֶּנּוּ וַיִּרְכַּסוּ אֶת הַחֹשֶׁן (שמות כח, כח), כלומר יגביהו החשן לחברו עם האפוד שהוא למעלה ממנו.

רכש רַכְשֵׁי הַרְכָּשׁ (אסתר ח, י), רתם המרכבה רַכְשֵׁי לְרַכְשֵׁי (מיכה א, יג), בשש נקודות. כרחב רכי יונה כי הם הסוסים הטובים שלא עברו עליהם שנים רבות. ויתכן היותם בהמות אחרות לא ידענום כי הנה אמר ביד הרצים פְּסוּסִים רַכְשֵׁי הַרְכָּשׁ (אסתר ח, י), ואמר והשעורים והתבן לְפִסּוּסִים וְלְרַכְשֵׁי (מלכים א' ה, ח), דומה שהוא מין אחר וולתי הסוסים. ואת כל רַכְשֵׁי אֲשֶׁר רָכַשׁ (בראשית לא, יח), ואחרי כן יצאו בְּרַכְשֵׁי גְדוֹלִים (שם טו, יד), רַכְשֵׁי וּמְגַרְשֵׁיהֶם יִהְיוּ לְבַהֲמָתָם וְלְרַכְשֵׁם וּלְכָל חֵיתָם (כמדבר לה, ג), וזאת כל האדם אשר לקח ואת כל הַרְכָּשׁ (שם טו, לב), כל אלה שרי הַרְכָּשׁ אֲשֶׁר לְמַלְךְ דָּוִד (דברי הימים א' כו, לא). והשם הזה כולל כל ממון האדם מקנה הבהמה וכסף וזהב וכל מטלטלין. וכן תן לי הנפש וְהַרְכָּשׁ קַח לְךָ (בראשית יד, כא), פירוש הנפש נפש האדם כי לא היה מבקש ממנו כי אם האדם ויקח לו המקנה וכל הממון.

רמם וראיה ראש ככבים כי רָמּוֹ (איוב כב, יב). ורָמּוֹת פִּעוֹל רָמּוֹ מַעֵט וַאֲיַנְנוּ (שם כד, כד), וַיִּרְמֵם כְּבוֹד יְיָ מַעַל הַכְּרוֹב (יחזקאל י, ד). והנפעל נִפְעַל וַיִּרְמֵם הַכְּרִיבִים (שם י, טו), הָרָמּוֹ מִתּוֹךְ הָעֵרֶה הַזֹּאת (כמדבר יו, י), עֵתָה אֲרֻזְקֶם (ישעיה לג, י). או הם סבנק

1) Sic edd. mendosum fortasse pro מרכבו.
2) Prov. sello; Ital. sella sella, stratum ephippium.

תפיל החפעל כמו שכתבנו בחלק הדקדוק¹ . ובנין פועל הכבד ורומם תחת לשוני (תהלים טו, יו.), פירוש מה שחתח לשוני רומם וגדל אותו. והוא רמו ללב . וכן יחד לאירומם (הושע יא, ז.), פירוש לא ירומם הקדוש ברוך הוא ולא יגדלוהו, כי הנביאים מוכיחים וקוראים אותם שישבו אל אל עליון ויגדלוהו וירוממוהו בחפלתם וכולם יחד אין אחד מהם שירומם אותו, והנה לא חועיל חוכמת הנביאים . וכן על כן לא תרומם (איוב יז, ה.), רבק עם דפסוק הסמוך לו לחלק יגיד רעים, והוא חפלה למקום ברוך הוא, ופירוש לא תרומם למי שיגיד לתעו חלקקות ולא יוכיחו על פשעיו באמרה, כי אף על פי שיש ברעי אלה שיכירו כי אחי האמת ידברו חלקקות עם רעיהם להרשיעני שלא כדון . הנדר פירשתי לך שלש המלות האלה יוצאות, ואינן עומדות כדעת רבי יונה . וירחנן היות לא ירומם, על כן לא תרומם, מנחי העין . ויחנן ורומם רחמת לשוני מכנין פועל מנחי העין . ופירוש רומם מעט נחנאו וגבהו רפה מעט הרשעים ואינם כי רגע יאכרו . ורפה תכסה עליהם (איוב כא, כו.), תחתיד יצע רפה (ישעיה יד, יא.), מתקן רפה (איוב כד, כ.), ידוע* . והפעל ממנו ירם תולעים ויבאש (שמות טו, כ.), כשרק להבדיל בינו ובין ירם כבוד יי (יחזקאל י, ד.).

רמה כים (שמות טו, א.), פרש ורמה קשרת (ירמיה ד, כט.), נושקי רמי קשת (תהלים עת, ט.), רמת לחי (שופטים יד, יו.), ענין ההשלכה ידוע . רמה והשם מזה היו כקשרת רמה (הושע ז, טו.) . ורבי יונה פירש מזה ומלאתי הגאיות רמותה (יחזקאל לב, ה.), כלומר פעל אשר יפלו חללים מהמונך . וענין אחר כן איש רמה את רעהו (משלי כו, יט.), למה רמיתני (שמואל א' כה, יב.), המה רמוני (איכה א, יט.) . ואם לרמותני לצרי (רבי הימים א' יב, יו.), בפתח מקום צרי . והשם ולו תדברו רמה (איוב יג, ז.), בפלם בצדיה² . והתאר לשון רמה (תהלים קכ, נ.), בפלם עניה סוערה³, שביה כח ציון⁴ . תרמית ומשקל אחר השם החזיקו בתרמית (ירמיה ח, ה.), תרמה ותרמית לבם (שם יד, יד.) . ומשקל אחר בתרמה לאמר (שופטים ט, לא.) . ואדוני אבי זל פירשו שם מקום לפי שלא נמצא משקלו בחוספת חיו . ומשקל אחר מאזני טרמה ורמה (משלייא, א.), וטרמות ותך (תהלים י, ז.) . ויחנן להיות מזה דוענין כקשרת רמיה, כלומר יורה ברמיה עד שלא ירגיש אדם בו . וכן כרעז מלמש עשה רמה (שם נב, ד.)* .

1) מכלול קכא, ע"ב
2) Numeror. XXXV, 20. 3) Jes. LIV, 11.
4) Ibid. LII, 2.

רמח ויקח רמח בידו (במדבר כה, ז.), מרקו הרמחים רמח (ירמיה טו, ד.), כמו מן בקר בקרים . או הוא משקל אחר עם הרבתיהם רמתיהם וקשתתיהם (נחמיה ה, ז.). ובמקצת ספרים מדויקים רמתיהם בקמץ הריש על העיקר במשקל תרשיבם ומועדיכם¹ . וכן כתב רבי יונה . ענינו ידוע .

רמך בני הרמכים (אסתר ח, י.), כחכ אדוני אבי זל רמך בני הסוסיות וכלשון ערבי קורין לסוסיה רמכה² . ופירוש אחר שרמנים גדול מחרין מינין מסוס ומחמור, כי אחרש גדול בלשון פרס³ . ואולי היו פרדים גדולים בני הסוסיות .

רמון רמון גם תמר ותפוח (יואל א, יב.), ומן הרמנים רמון ומן התאנים (במדבר יג, כג.), מעסים רמני (שיר השירים ה, ב.), הירד כינוי המדבר או היא ירד היחש מיחס העסים אל הרמון . ולזה הפירוש יהיה מעסים משקל אחד בא המוכרת במשקל הסמוך והוא כשקל גביר . וירחנן עוד רמוני חסר מ"ם הרבים . ורכים כמוהו כאשר כחכנו בחלק הדקדוק מזה הספר⁴ . פעמן זהב ורמון (שמות כה, לד.), עגול וחלול ועשוי כמין רמון .

רמס ירמס את כל חוצותיך (יחזקאל כו, יא.), תרמס כפיר ותנין (תהלים צא, יג.), ירמס לארץ חיי (שם ז, ז.), רמס חצרי (ישעיה א, יב.), ורמסי בחמר (נחום ג, יד.) . והשם והירה לרמס (ישעיה ה, ה.), קמץ מרמס כמשפט, ובסמוך בפתח מרמס רגליכם תרעינה (יחזקאל

1) Jesaias I, 14.

2) equa. Aben Esrae ad I. c. haec sunt verba:

הרמכים הן הסוסיות . וכן בלשון ישמעאל שרוב מחכונתה כדרך לשון הקדש . ובני הסוסיות חוקים מבני הארזונות .

I. e. „sunt equae. Haec etiam significatio est illius vocis in lingua Ismaelitica (Arabica), quae maxima ex parte aequalis est Hebraeae.“ Haud scimus, an rectius legerimus. In Nostri verborum ordine: „scripsit Abraham Aben Esra beatae memoriae“ loco „scripsit pater, dominus meus beatae memoriae.“ Compendium scripturae librariorum in errorem inducere potuisse quis neget? Bochartus saltem videtur, in exemplo, quo usus est „legisse. Conf. eius Hieroz. I, 40. (ed. Rosenm.)

3) I. e. Persice آخش. Adeant qui plura de huius vocabuli significatione noscere cupiant Gesenii Thesaurum Ling. Hebr. pag. 74, a.

4) מכלול י, ע"ב

לה, יג.). ובא בפחת שלא בסמיכות ולשומו מרמס (ישעיה
פעל י, ו.). וכבר כתבנו הדומים לו בחלק הדקדוק¹. והנפעל
ברגלים תרמקנה (שם כח, ג.), ענין הריכוד בחוקה
ובחשחה. והנכתב בש"ץ ענינו קרוב לזה בכל אשר
תרמש הארמה (בראשית ט, ב.), בו תרמש כל חיריו יער
(תהלים קד, כ.), תכנית כל רמש בארמה (דברים ה, יח.),
וכל נפש החידה הרמשת במים (ויקרא יא, מו.), הרמשת
רמש על הארץ (בראשית א, כח.). כל רמש אשר הוא חי
(שם ט, ג.), בשש נקודות ענין דריכה והילוך.

רנ

ותרן לשון אלם (ישעיה לה, ו.), ירנן יושבי סלע
(שם מב, יא.). ירון ושומח (משלי כט, ו.), בשרק
בפלם ישוד צהרים². רני ושמחי (זכריה כ, יד.), וירא
כל העם ירננו (ויקרא ט, כד.), קומי רני בלילה (איכה ב,
ד יט.), חכמות בחוץ תרנה (משלי א, כ.), בקריחך ככבי
בקר (איוב לח, ו.), מקור או שם. והמקובץ ממנו רני
פלט (תהלים לב, ו.), פירוש רגנות של הצלה. ופירוש
ברן יחד ככבי בקר כתב החכם רבי אברהם אבן עזרא
ככבי בקר הם השבעה משרתים ויקראו גם כן ככבי אור, ובני
אלהים הם המערכות העליונות והנוהגים היא רנחם
רנה ותרועתם. והשם עוד פצחי רנה (ישעיה נה, א.), ויעבר
הרנה במחנה (מלכים א' כב, לו.), וכשדים באניות רנתם
(ישעיה מג, יד.), הקשיבה רנתי (תהלים יו, א.). והשם
רננה השלם כאו לפניו פרננה (שם ק, ב.), אל תכא רננה בו
התפעל (איוב ג, ו.), כי רננת רשעים מקרוב (שם כ, ה.). וההתפעל
כנבור מתרונן מין (תהלים עח, מה). והפעל דהכבד
הפעיל הרנינו לאלהים עזנו (שם פא, ב.), פירוש אמרו רנה.
הרנינו גוים עמו (דברים לב, מנ.), פירוש אחם הגוים שהם
עמו דרנינו כי דם עבדיו יקום. ואשר הוא יוצא לשנים
ולב אלמנה ארנן (איוב כט, יג.), מוצאי בקר וערב תרנין
(תהלים סה, ט.), על דרך ברן יחד ככבי בקר. ויש
מפרשים הרנינו הכריוו כמו חכמות בחוץ תרנה, רני
בלילה, ויעבר הרנה, שהטעם הכריוו, ופירשו בכל מקום
שהיו עם יי הכריוו עליהם כי דם עבדיו יקום. וכבר אחר
פעל ובאו ורננו במרום ציון (ירמיה לא, יב.), רנן ירננו (תהלים
קלב, טו.), אף גילת ורנן (ישעיה לה, ב.). ושלא נזכר
פעל פעלו ממנו ובכרמים לא ירנן (שם טו, י.), ענינם ענין
הצעקה בכח, יש מהם לשירה ולשמחה, ויש מהם להכרזה,
ויש לחפלה ויש לבכי ואנקה כמו וכשדים באניות רנתם
(שם מג, יד.), כל אחר מסט לפי מקומו. ופירוש כנבור
מתרונן מין, כאדם שנרדם מרוב היין ששחרה וערה
הוא סקין מיינו וצועק ומתרונן. ואמר כנבור כי לא חסר

1) מכלול קפר, ע"ב 1)
2) Psalm. XCI, 6.

הנכורה ממנו כי אם בעבור היין, כך הקדוש ברוך הוא דומה
לישן או לנרדם מהיין, שהיה רואה בעונות ישראל וכחמאחם
והיה כישן ונרדם מחריש להם, וכשנברו עליהם עונותם
והכעיסוהו במעשיהם הרעים החנקם בהם והיה כנבור מתרונן
מין ויך צריו אחר וימאם באהל יוסף. ואמר זה
על חרבן משכן שילה. כנף רננים (איוב לט, יג.), שם רננים
עוף נקרא כן. אולי הוא מרנן ויפה קול, או מרנן ומתעלם
כנפיו שהם יפות כמו המום. ואולי הוא הוא.

רנב

כתב רבי יונה בזה דהשרש ואת הארנבת (ויקרא ארנבת
יא, ו.), רצונו לומר שהאלף נוספת. ואין לו
ראיה בזה. ויתכן שהאלף שרשיח. והארנבת היא חיה
ידועה נקראת בלשון נקבה, כי אומרים כי הזכר שבהם לא
יראה זכרותו והזכרים כנקבות. ויש אומרים כי ארנבת לשון
זכר הוא ועל הזכר ידבר והנקבה בכלל כמו גמל, ושפן,
וחזיר. ולא יתכן שהרי זכרם בלשון נקבה כי מעלת גרה
היא ופרסה לא הפריקה (שם), ויתכן כי זכר הנקבה והוא
הדין לזכר. וכבר בארנו ענין זה בחלק הדקדוק בשער השמות¹.

רנה

עליו תרנה אשפיה (איוב לט, כג.), ענין רנה.
ורנן ורנה ענין אחר הם.

רסם

לרם את הסלת (יחזקאל מו, יד.). והשם רסיסי רסיסים
לילה (שיר השירים ה, ב.), ענינו הוילוף. וחרגום
וכרכיבים עלי עשב וכרסים מלקושא². והכה הבית
הגדול רסיסים (עמוס ו, יא.), ענין שבירה ורציפה ובסמך
כמו בצרף. וכן כמשנה (שבת פרק שמיני משנה ה, דף פ,
ע"ב) קנה כדי לעשות בו קולמוס, ואם היה עבה או מרוסם
כדי לבשל ביצה קלה שככצים.

רסן

ורסן מתעה (ישעיה ל, כח.), ורסן מפני שרחו רסן
(איוב ל, יא.), בשש נקודות. ופירוש הפסוק
כלומר שלא יראו ולא בושו מפני, וכאילו מרם ורח היה
חוסם פיהם ברסן כמו שעושים לכהמות, כמו שאומר בפסוק
במתג ורסן עדיו לבלום (תהלים לב, ט.), שמשמין אותם
בפי הבהמות להנהיגם כרצון הרוכב, ואומר כי עתה שרחו
הרסן מפניו כלומר שלא יראו אותו. ועל דרך הדמיון
ככפל רסנו מי יבוא (איוב מא, ה.).

רעב

רשו ורעבו (תהלים לך, יא.), לא ירעבו ולא
יצמאו (ישעיה מט, י). והשם ויהי רעב בארץ רעב
(בראשית יב, י). התבוא לך שבע שנים רעב בארצך
(שמואל ב' כד, יג.). ומשקל אחר וכימי רעבון ישבעו רעבון
(תהלים לו, יט.). ובסמך ואת רעבון בתיכם (בראשית
מב, לג.), והוא חסר ופירושו ואת שבר רעבון בתיכם. א
פירושו כמשמעו מה שהוא רעבון בתיכם. קחו ולכו, והוא הלחם

1) מכלול קנו, ע"א 1)
2) Deuteron. XXXII, 2.

רָעָה שם רעים אליו, אם כן הוא רעבונם. והכבד לא ירעב יי נפש צדיק (משלי י, ג), ויענך וירעבך (דברים ה, ג). **רָעָה** המביט לארץ ותָרַעַר (תהלים קד, לג). והשם **רָעָה** יאחזמו רָעַר (שמואל טו, טו). ובה"א הנקבדה **רָעָה** רָעָה אחזתם שם (תהלים מח, ז). והכבד והוא פעל עומד **הַפְעִיל** עמדתו מרָעִיד (רניאל י, יא), טרָעִידים על הדבר (עזרא י, ט), ידוע.

רָעָה וְרָעָה הכרמל והבשן* (ירמיה נ, יט), וְרָעָה כבשים (ישעיה ה, יו), אפרים רָעָה רוח (הושע יב, כ), כל רָעָה תרעה רוח (ירמיה כב, כב), רָעָה אפר (ישעיה מד, כ), יהיו רָעִים במדבר (במדבר יד, לג), לרָעוֹת כגנים (שיר השירים ג, ב). והיוצא לשנים פעולים האלהים הָרָעָה אתי (בראשית מח, טו), יי רָעִי (תהלים כג, א), אָנִי אָרָעָה צאני (יחזקאל לה, טו), כל רָעִיָה תרעה רוח (ירמיה כב, כב), רָעוֹנו לומר רועך שהוא יוצא לשנים פעולים ותרעה רוח שהרוח תרעם ותאכלם. לרָעוֹת ארץ צאן אביהם בשכם (בראשית לו, יב), וַיָּרָעַם כרם לבבו (תהלים עח, עב), רָעָה את צאן ההרגה (זכריה יא, ד), כאהל רָעִי (ישעיה לח, יב), כמו רועה, היורד חמורת ה"א למ"ד הפעל. וכן הוי רָעִי האליל (זכריה יא, יו). וְרָעוֹ אַתְּכֶם רָעָה והשכל (ירמיה ג, טו), והקימותי עליהם

מְרַעֵת רָעִים וְרָעִים (שם כג, ד). והשם מְרַעֵתָם וישבענו (הושע יג, ג), וזה השם הוא שם לצאן עצמם. וכל מְרַעֵתָם נפוצה (ירמיה י, כא). וכן כי שדר יי את מְרַעֵתָם (שם כה, לו). או יהיה על מקום המרעה כמו שאמר אחריו ונרמו נאות השלום. ויש מפרשים מזה

רָעוֹת וְרָעוֹת רוח (קהלת א, יד), רָעִיוֹן רוח (שם א, יו), על דרך אפרים רעה רוח, כלומר שלא יועיל ולא ישביע. **מְרַעֵה** והשם למקום המרעה מְרַעֵה שָׁמֶן וטוב (דברי הימים א' ד, רָעִי מ). ומשקל אחר ועשורים בקר רָעִי (מלכים א' ה, ג), רוצה לומר מפותמים. וענין שני וְרָעָה כסילים (משלי יג, כ), וְרָעָה זוללים יכלים אביו (שם כח, ז), וְרָעָה פֶּעַל זונות (שם כט, ג). והכבד אשר רָעָה לו (שופטים יד, מרָע כ). והשם זתהי אשרת שמשון לְמַרְעָהוּ (שם), ואחות מְרַעָהוּ (בראשית כו, כו), שלשים מְרַעִים (שופטים יד, מרָע יא), המ'ם בצר"י. אף כי מְרַעָהוּ רחקו ממנו (משלי יט, רָעָה ז), המ'ם בשוא. ומשקל אחר רָעָה דוד (שמואל ב' טו, לו), רָעָה המלך (מלכים א' ד, ה), יאמר ממנו לנקבדה רָעָה ולרבות רָעוֹת. רָעוֹתֶיהָ מובאות לך (תהלים מה, רָעָה טו). ומשקל אחר לנקבדה רָעָה, רָעָתִי יפתי (שיר רָעוֹת השירים ב, י). ומשקל אחר וְרָעָה רָעוֹתָה (ירמיה ט, התפעל יט). וההתפעל אל תתָרַע את בעל אף (משלי כב, כד). ויש מפרשים מזה הענין ורעות רוח, ורעיון רוח. רָע ואפשר להיות מזה השרש רָעָה וְרָע אביך (משלי כו, י).

בנפול למ"ד הפעל ויהיה רָע כשקל בן ששרשו קָנָה. וכן שמענו גאון מואב גָא מֵאֲדָי, ששרשו גָאָה ואף על פי שבא בחבור הקבוץ רָעִים רבים (שם יט, ד), רָעִי איוב (איוב ב, יא), כדרך נחי העי"ן, כי בדרך נחי הלמ"ד היה לו לומר רָעִי כשקל בְּנִי, פְּנִי אולי בא כן מפני העי"ן שהיא גרונית שלא לחטוף עליה ולומר רָעִי. והראיה כי דהם מזה השרש היורד הכחוכה במלח ורהב רָעִיָה (משלי ג, ג). וכן ונתתי לרָעִיָה (שמואל ב' יב, יא), כתוב ביורד והם שניהם ענין יחיד אם כן היורד למ"ד הפעל. וענין אחר וברָעִיוֹן לבו (קהלת ב, כב). ומשקל אחר ורָעוֹת רוח (שם א, יד). ובחסרון למ"ד הפעל בנת לרָעִי (תהלים קלט, ב), זרי מַה יקרו רָעִיָה אל (שם קלט, יו), ענין כולם הרצון והמחשבה מתרנגם רצון. ופירוש ולי מַה יקרו רָעִיךְ אל לפי שאמר בנת לרָעִי מרחוק אמר מי אתה הבין רצוני ומחשבתי מרחוק קודם שאחשוב ויהיה לי רצון אבל רצונך ומחשבותיך הם יקרים לי כי לא אוכל לדעתם. ויש מפרשים מזה כי אינם יודעים לעשות רָעָה (קהלת ד, יו), כלומר רצון הכורא. וענין אחר רָעָה עקרה לא תלד (איוב כד, כא), וְרָעוֹתָ קדקד (ירמיה כ, טו), וְרָעוֹ דליותיו (שם יא, טו), וְרָעוֹ את ארץ אשר בחרב (מיכה ה, ה). ויחכן להיורט מן הענין הזה כל רועיך חרעה רוח, כלומר שהרוח שהם רודפים חשבר אותם ענינם ענין שבר. ואפשר שיהיה ורָעוֹ דליותיו פעל עומד רוצה לומר ונשברו. ואפשר שיהיה נפעל מן השרש הזה וְרָע נפעל שריד באהלו (איוב כ, כו), ואף על פי שהוא פתח והיה משפטו קמץ, ובא פתח לפי שהוא מלעיל. וכבר כתבנוהו כשרש וְרָע. וכן מפרשים מזה הענין ורעות רוח.

רָעָל יסף רָעָל (זכריה יב, כ). וכרסופת תי"ו וה"א רָעָל - השקיתנו יין תְּרַעְלָה (תהלים ס, ה), כוס תְּרַעְלָה תְּרַעְלָה (ישעיה נא, יו). ובנין הפעל ממנו והברושים הָרָעָלוּ (נחום ב, ד), כתב רבי יונה ענין הכל מוכנה הפעל ומהומה. וכן כתב אדוני אבי ז"ל ענין תרעלה והרעלו לשון רעה. ואנו רגילים לפרש סם המות. ויונחן חתום ורבני משריחהון מסרבלין בצבעונין. וענין אחר והשרות וְרָעָלוֹת (ישעיה ג, יט), יש מפרשים כנבור"ש בלע"ז¹). ויש רָעָלוֹת מפרשים מן המשנה (שבת פרק ששי משנה ג, דף סה, ע"א). ערכיות יוצאות רעולות, ופירשו הגאונים ז"ל נשים ערכיות יוצאות רעולות כדרכיב והשרות והרעלוֹת, ושמו בלשון ערבי

¹) Jes. XVI, 6.
²) Sant. Pagn. explicat: thambures; Mercero ibi emendare placet forma thambures in tanbours; quid autem significet nequimus dicere. Tambour in lingua Gall. et Prov. est tympanum et tympanotriba.

ג'ר"ץ (1). ופירושו שמימות צעיר על ראשן ומכמות כל הפנים שאין נראה להם אלא העינים וקשורות למטה. ויונתן הרגם חניססיא כמו שחרגם חמנים (2).

רעם הפעיל רעמו פנים (יחזקאל כו, לה). והכבד בעבור הקעימה (שמואל א' ו, ו). ודגש הר"ש בדגש מקדש י"י (2), ענין ועם פנים. וענין אחר ירעם הים ומלאו (תהלים צו, יב). והכבד אל הכבוד הרעים (שם כט, ג), ירעם מן שמים (שמואל ב' כב, יד), ובקול כמדוה רעם תרעם (איוב ט, ט). והשם נרעם גבורותיו מי יתבונן (שם כו, יד), רעם שרים ותרועה (שם לט, כה), התלביש צוארו רעמה (שם לט, יט), ענינם כענין הרעשה.

רענ הפעל רענה נמצא כפול הלמ"ד וכפתו לא רעננה (איוב טו, לב), פעל חולף כי הוא מלעיל. אף ערשנו רעננה (שיר השירים א, טו), חאר כי הוא מלרע. כזית רענן (תהלים נב, י), והיה עלהו רענן (ירמיה יו, ח), בשמן רענן (תהלים צב, יא). ורחקוץ ידגש דשנים ורעננים יהיו (שם צב, טו), ענינם ענין לחורז. והאמרו בשמן רענן כלומר חרש.

רעה הפעיל ירעה עלי אדם רב (איוב לו, כה), ירעפון דשן (תהלים סה, יב), ירעפו נאות מדבר (שם סה, יג), ושחקים ירעפו טל (משלי ג, כ). והכבד הרעיו שמים ממעל (ישעיה מה, ח), ענין הולה.

רעץ הפעיל הרעץ אויב (שמואל טו, ו), וירעצו וירצצו (שופטים י, ח), ענין שבירה.

רעש הפעיל הרעשו מפני דגי הים (יחזקאל לח, כ), ארץ רעשה (שופטים ה, ד), ירעשו האיים (יחזקאל כו, טו), תרעשנה חומותיך (שם כו, י), ותרעש הארץ (ירמיה ג, טו). והנפעל נרעשה הארץ (ירמיה ג, טו). הפעיל והכבד הרעשתני גוים (יחזקאל לא, טו), הרעשתה ארץ פצמתה (תהלים ס, ד), התרעישנו כארבה (איוב לט, כ), רעש מרעיש ממלכות (ישעיה יד, טו). והשם רעש גדול (יחזקאל ג, יב), לחמד ברעש תאכל (שם יב, יח), ענינם

התנועה והרעדה טרמל"ו (1) [טרמ"ר (2) בלע"ו]. אבל ירעש כלבנון פריו (תהלים ע"ב, טו), אמרו שהוא כמו הפך יעשר. ורבי יונה פירשו יפרה וירבה, ודמיון ללשון הערב האומר לברכה ולפריה רנ"ש (3). וענין פריו בניו, כלומר שירבו בניו כרבות עצי הלבנון. ורבו אברהם זבן עורא ול פירשו כפשוטו ירעש זה הפרי שהוא הבר. והטעם שיהיה גדול שירעש עצי הלבנון.

רפא הפעיל רפא לו (ישעיה ו, י), רפאני יי וארפא (ירמיה יו, יד), וירפא אלהים (בראשית כ, יו), ויחננו הרפאים (שם ג, ב), רפאי אליל (איוב יג, ד), דרכיו ראיתי וירפאהו (ישעיה נו, יח). והשם רפואה רפואה רפאות תהי לשרך (משלי ג, ח). ומשקל אחר רפאות רפאות ארבה וטרפא (ירמיה לג, ו), לאין מרפא (דברי הימים ב' מרפא לו, טו). והנפעל נרפא הנתק טהור הוא (ויקרא יג, לו). נפעל ונרפאו רמנים (יחזקאל סו, ח), נחה האלף. רפאני יי ונרפא (ירמיה יו, יד), אז תרפאו (שמואל א' ו, ג).

וההתפעל להתרפא כירעאל (דברי הימים ב' כב, ו). והכבד התפעל ואת החולה לא רפאתם (יחזקאל לד, ד), וירפאו את שבר פעל בת עמי (ירמיה ו, יד), ורפא ירפא (שמות כא, יט). והוא יוצא לשלישי, רצה לומר שישכור לו הרופא. וכן אמר התרגום ואנר אסיא ישלם. וכן אמרו רבוחינו ו"ל (בכא קמא פת, ע"א). שאם הוא רופא ורצה לרפאותו אין שומעין לו דאמר ליה דמיח עלי כאריא ארבא. ואשר בא ממנו כדרך בעלי הה"א שובו בנים שובבים ארפה משובתיכם (ירמיה ג, כב), רפה שבירה כי מטרה (תהלים ס, ד), נכחו בה"א ונקראו כבעלי האלף. ימחץ וידיו תרפינה (איוב ה, יח). והכבד וירפו את שבר בת עמי (ירמיה ח, יא), רפאנו את בכל (שם נא, ט), נכתב כבעלי האלף ונקרא כבעלי הה"א. והנפעל ולא נרפתה (שם), אשר לא יוכל להרפה עוד (שם יט, יא), וירפו רמנים (מלכים ב' כ, כב). והשם לעת טרפה והנה בעתה (ירמיה ה, טו). וברך ההשאלה וירפא את מזבח יי ההרום (מלכים א' יח, ל). וכן בדרך ההשאלה כאשר ישבר את כלי היצור אשר לא יוכל להרפה עוד

1) Prov. tremeler, tremoular; Gall. trembler tremere.
2) Ital. tremare tremere.
3) I. e. רעש numerosum effecit deus, locupletavit, pec. vitae bonis. Hinc רעש bonorum copia et מרעש benedictus, felicitate ditatus. Legi debet ׀ vocis רעש in Nostri contextu virgula, ad instar Raphe Hebraeorum, superscripta, nam tali utuntur signo docti Judaei literam ע hebraeo caractere consignantes.

1) Geonitae hanc vocem fortasse Arabicum جرس tintinnabulum intelligunt; quod Maimonides in comm. ad Sabbath l. c. videtur confirmare, qui כונין או בפעמונים ornatas רעולות campanulis vel tintinnabulis. At hoc in verba Nostri minus cadit, cui, sicut Raschi et Aruch, vox geonitarum peplum, vel velum est. In hoc sensu comparandum est جرس amiculum muliebri confectum e pillis camelinis et ovium pelli-bus. Raphaelengius, sine auctore nominato: جرس רעולות pro اجراس.
2) Jesaias XVII, 8. 3) Exod. XV, 17.

יש מפרשים כמו הרקרון או ענינו לפי מקומו חשפילו עצמכם. ובאות הדלת לרכינו האיי ז"ל¹⁾ מפרש לשון עיון ותחלת פאילו אמר מה אחם מעיינים ומיחלים לכך והוא קרוב ללשון הערב שקוראים לעיון הדבר אלרצ"ד²⁾.

רצה כי רצו עבדיך את אבניה (תהלים קב, טו), וְאֶרְצָה בּוֹ וְאֶכְבְּדָהּ (חגי א, ה), רוצה יי את יראיו (תהלים קמו, יא), ואור פניך כי רצייתם (שם מד, ד), רצה יי להצילני (שם מ, יד), ולא יסוף לרצות עוד (שם עו, ח), וכי יעלו עלה ומנחה אינני רצם (ירמיה ד, יב), יהי רצוי אחיו (דברים לג, כד), אם תהיה לטוב להעם הזה ורצייתם (דברי הימים ב' י, ז), פירוש שיהיו רצויים. ורבי יונה פירשו יוצא כלומר שתרצה אחם בדברך הטובים*. ואחריהם בפיהם ירצו סלה (תהלים מט, יד), פירוש אחריהם בניהם רצונו לומר כי בני הרשעים ירצו במה שיצום אביהם על העושק ועל המרובה, וזהו בפיהם במה נפעל שיאמרו להם ויצום. והנפעל וְנִרְצָה לוֹ (ויקרא א, ד), פירשו רבותינו ז"ל (ספרא פרשת ויקרא) על מה הוא מרצה לו אם על כריחות ומיחות בין דין, ומיחה בידי שמים ומלקוח דרי ענשן אמור, הא אינו מרצה אלא על עשה ולא תעשה הניתק לעשה שאין מפורש ענשן, וכשמביא עולה נדבר אף על פי שאינו מצווה בזה נרצה לו לכפר עליו על מה שחטא בעשה ולא תעשה הניתק לעשה. פגול הוא לא התפעל וְרָצָה (שם יט, ז). וההתפעל ובמה וְתִרְצָה זֶה אֵל אֲדֹנָיו פֶּעַל (שמואל א' כט, ד). והכבר בניו ירצו דלים (איוב כ, י). רצון והשם ויפק רצון מיי (משלי ח, לה), וברצנכם עקרו שור (בראשית מט, ז).

וענין אחר עד רצתה הארץ את שבתותיה (דברי הימים ב' לו, כא), או תרצה הארץ (ויקרא כו, לד), והם ירצו את עינם (שם כו, מא), עד ירצה כשכיר יומו (איוב יד, ז). והנפעל כי נרצה עונה (ישעיה מ, כ). הקשיל והכבר וְהִרְצָתָ אֶת שְׁבֻרֹתֶיהָ (ויקרא כו, לד), משפטו והרצחה, ענינם ענין השלמה והוא קרוב לענין הראשון. וענין אחר אם ראית גנב וְתִרְצֵן עִמּוֹ* (תהלים נ, יח), משפטו וְתִרְצָה. והחיות רצוא ושוב (יחזקאל א, יד), האלף תמורת הה"א ענינם ענין הליכה. ורבי יונה פירש מענין זה ברצותו עם אלהים (איוב לד, ט), כלומר בהחלכנו עם אלהים. ואין צורך להוציאו ממשמעו. ויש לפרש

והרץ עמו גם כן מענין רצון כלומר רצית להיות עמו. ועוד פירשו מזה לטוב להעם הזה ורציתם, כלומר שחלך עם על דעתם וחפצם. ועוד פירשו מזה ואחריהם כפיהם ירצו סלה, כלומר שהם הולכים אחריהם אל המורה כהליכתם. ופירוש בפיהם כמו כפיהם כמו איש קפי עבדתו³⁾, לפי אבלים⁴⁾, שענינם כמו.

רצה ורצה גאל הדם את הרצח (במדבר לה, כו), ורצהו נפש (דברים כב, כו), הרצחה וגם ירשת (מלכים א' כא, יט), לא תרצה (שמות כ, יד), הגנב רצה (ירמיה ז, ט). והשם לפתח פה ברצח (יחזקאל כא, כו), רצה ברצח בעצמותי (תהלים מב, יא), בסגול. והנפעל האשה נפעל הנרצחה (שופטים כ, ד), בתוך רחבות ארצה (משלי כב, יג). והכבר דרך ירצחו שכמה (הושע ז, ט), בן המרצה פעל הזה (מלכים ב' ז, לב), ועתה מרצחים (ישעיה א, כא). תרצחו כלכם (תהלים סב, ד), נחלקו במלה הזאת בן אשר ובן נפתלי, כי בן נפתלי קורא אותה בפתחות הריש ופירוש הפסוק עד אנה תהותחו על איש (שם) כלומר שחשכו הוות על בני איש תרצחו כולכם כלומר שכולכם מרצחים. ובן אשר קורא המלה בקמעות הריש תרצחו והיה המלה מכנין שלא נוכר פעלו מהדגוש ויהיה פירושו על דרך הפלה כלומר עד אנה תהותחו על איש ירצו שתרצחו כולכם ותהיו כקיר נטוי גדר הרחוייה שהם קרובים לנפול כן תהיו חמיד בפחד.

רצע ורצע אדניו את אזני ברצע (שמות כא, ז), ענינו מרצע יקוב. ושם הכלי שנוקבין בו מרצע אליונ"א כלע"ז⁵⁾.

רצה עגרת רצפים (מלכים א' יט, ז). וכידו רצפה רצפים (ישעיה ז, ז), נחלים ונחלת. ורצפה עשוי רצפה לחצר סביב (יחזקאל מ, יז), רצפת בהט ושש (אסתר א, ז). ומשקל אחר מרצפת אבנים (מלכים ב' טו, ז), ענינם מרצפת ענין הצעת אבנים בקרקע. והפעל סמנו תוכו רצוף אהבה (שיר השירים ג, י), ויש לפרשו מהענין הראשון. ויונחן חרנם ענת רצפים חררא מעפפא.

רק כי רק עוג מלך הבשן (דברים ג, יא), רק אם רק שמוע תשמע (שם טו, ה), רק יהיה יי אלהיך עמך (יהושע א, יז), רק את דמו לא תאכל (דברים טו, כג), רק לאנשים האל (בראשית יט, ח). ענין כולם לייחד הדבר וידוע הוא.

1) Numeri VII, 5.
2) Exodus XII, 4.
3) Conf. Gesenii Kritisches Lehrgebäude der hebr. Sprache pag. 315.
4) Gall. aléne (alesne); Prov. aleno (Dictionn. de la Prov.); Hisp. lesna; Ital. lesina subula.

1) In. additamentis nostris plura de hoc viro celeberrimo ejusque libro agemus.
2) رَصَدَ, observavit, captavit, insidiatus fuit; conj. V. تَرَصَّدَ observavit oculis intentis; nomen actionis رَصْدٌ, diligens rei observatio.

רשף ויצא רשף לרגליו (חבקוק ג, ד.), בשש נקודות. רשף רשפיה רשפי אש (שיר השירים ח, ו.), הפ"א דגושה. ובני רשף יגביהו עוף (איוב ה, ו.), ענין הכל נחלים. ופירוש ובני רשף הם הניצוצות. ולחמי רשף (דברים לב, כד.), פירוש אבולי חולי החמיסור שהוא ברשף. שמה שבר רשפי קשת (תהלים עו, ד.), הפ"א רפה הם ברולי החצים. ודמה אוחם לרשף מפני שהם מתלהטים כמו שדמה אוחם במקומות אחרים ללהב ולכרק, ולהב חרב וכרק חנית¹), ולהבת חנית²).

רשת רשת הכינו לפעמי (תהלים נו, ו.), בשש נקודות. רשת ופרשתי עליך את רשתי (יחזקאל לב, ג.), במשכו ברשתו (תהלים י, ט), ידוע. מעשה רשת נחשת (שמות כו, ד.), עשוי כמעשה רשת נקוב.

רתת כדבר אפרים רתת (הושע יג, א.), חרנום יאחזמו רתת רעד אחרתנון רתת³), ופירושו כדבר ירבעם שהוא מאפרים דבר העגלים רעד גדול נשא בישראל.

רתח רתח רתחיה (יחזקאל כד, ח.), ושלא נוכר פעלו פעל ממנו מעי רתחו ולא דמו (איוב ל, כו.), וכבר אחר פעל ירתח כסיר מצולה (שם טא, כג.), ענין הרתחה ידוע. הפעיל

רתם תחת רתם (מלכים א' יט, ד.), גחלי רתמים רתם (תהלים קכ, ד.), ושרש רתמים לחתם (איוב ל, ד.), כמו מן בקר בקרים יינשח"א בלע"ו⁴), נחלתו חמה מאד. רתם המרכבה לרכש (מיכה א, יג.), כמו אסור, כענין ויאסר את רכבו⁵).

רתק ורתקות כסף צורף (ישעיה מ, יט.), ומשקל אחר רתקה עשה רתק (יחזקאל ה, כג.), בחלם. וקבוצו רתק ברק ויעבר ברתקות זהב (מלכים א' ו, כא.), פירוש שרשורו. ושלא נוכר פעלו ממנו מהרגוש רתקו בזקים פעל (נחום ג, י), כלומר אוסרו, כששלאות של ברול. ובנין

¹) Nahum III, 3.

²) 1 Samuelis XVII, 17.

³) Exodus XV, 15.

⁴) Prov. genestays, genesto, ginesto Genista, nostrum Ginster. Vide Celsii Hierob. P. I. p. 246; Forskali Flor. Aegypt. Arab. p. 214. Copiosius de hoc disputavit Oedmannus in: Sammlungen aus der Naturkunde zweites Heft. cap. 8. In comment. ad 1 Regg. XIX, 4 Noster haec habet verba:

„והוא עץ שפל שנחלתו חמה מאד. יש מפרשים שהוא שלועין אותו ונישרא ויש אומרים שהוא שלועין אותו ייבירא“.

Vox mendose scriptum est pro ונישחא. Vox autem est iuniperus.

⁵) Exodus XIV, 6.

וכתב רבי יונה כי מזה קראו המלכות רשות באמרו (אבות פרק שני משנה ג.) הוה זהירין ברשות. והנכון שהוא מלשון ראש כי המלך נקרא ראש כמו שאמר נתנה ראשי¹) וזולתו. וכן הוא נקרא בקמץ רשות אבל הוא חסר אלף. **רשם** את הרשום בכתב אמת (דניאל י, כא.), מלשון ארמית כתבא די רשום (שם ה, כה.), והלשון מענין רושם שהוא כענין אוח וסימן²).

רשע אם רשעתי אללי לי (איוב י, טו.), ולא רשעתי מאלהי (תהלים יח, כב.). ומ"ם מאלהי רוצה לומר שלא יצאתי מדרכי אלהי ללכת כדרכי רשע, רוצה לומר שלא עברתי על מצות לא תעשה, כי שמרתי דרכי יי שהקדים רצונו לומר שקיים מצות עשה. אל תרשע הרבה רשע (קהלת ו, יו.). והשם מקום המשפט שם הרשע (שם ג, טו.), בסגול. ואל רשעו ואל חטאתו (דברים ט, כו.). רשעה ובה"א הנקבד ואת הרשעה (זכריה ח, ה.), ותמר את משפטי לרשעה (יחזקאל ה, ו.), כי בערה כאש רשעה (ישעיה ט, יו.), וברשעת הגוים האלה (דברים ט, ד.). רשע והרואר הוא רשע בעונו ימות (יחזקאל ג, יח.), להזהיר רשעה רשע מדרכי הרשעה (שם). אוי לרשע רע (ישעיה ג, יא.), כמו שחאר הצדיק בטוב חאר גם כן הרשע ברע. והכבוד הפעיל הוא הרשיע לעשות (דברי הימים ב' כ, לה.), והרשענו ומרדנו (דניאל ט, ה.), כלומר הרשענו מעשינו, והפעל יוצא לאחר כלומר הנותן רשע באתר. ואם צדיק כביר תרשיע (איוב לה, יו.), ירשיעה פיך ולא אני (שם טו, ו.), מי הוא ירשיעני (ישעיה נ, ט.), והרשיעו את הרשע (דברים כה, א.).

וכתב רבי יונה ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל א' יד, טו.), והוא ישקט ומי ירשע (איוב לד, כט.), יחריד מרשעת ויבלבל. כי עתליהו הפרשעת (דברי הימים ב' כד, ו.), דמ"ם בחירק והוא חאר כמו הערים הפבדלות³), הפמטלים לבית אביהם⁴). ואף על פי שענינם הקרוב הוא זה לא ימלטו מן הענין הראשון אבל הם בכללו לפי שענין הרשע המלחמה והחרדה. וכן ולא ימלט רשע את בעליו (קהלת ח, ח.). וכן ענין אל תרשע הרבה (שם ו, יו.), כלומר אל תחרד הרבה לעסקי העולם וגם אל רהי סכל שלא תחן דעת לעניני העולם ולצרכי מחייתך, אלא היה מחסוק בדרך האמצעי. ולמה חמות בלא עתך (שם), הוא טעם לשניהם כי אם יחרד הרבה ישים עצמו בסכנה כדי לאסוף ממון וימות בלא עת, וכן אם יהיה בטל ולא יתעסק ימות ברעב. ופירוש בלא עתך עת הקצוב לאדם לימי חייו ברוב והם שבעים או שמונים שנה⁴). וכן מדור באהלי רשע (תהלים פד, יא.), עסק העולם וחרדתו.

¹) Numerorum XIV, 4.

²) Josua XVI, 9.

³) 1 Chron. XXVI, 6.

⁴) Psalm. XC, 10.

נפעל מזה בהפך כי הוא התרר הדבר וכריחו כמו שאמר
עד אשר לא ירתק חבל הכסף (קהלת יב, ו), ורמוזו לחוט
השררה שהוא לבן.

ואשר הם בני ארבע אותיות

רַטַּפֵּשׁ רַטַּפֵּשׁ בשרו מנער (איוב לג, כה), ענינו לפי
מקומו נחרך. ויש אומרים שהיא מלה
מורכבת משתי מלות רוצה לומר רטוב ופש, כלומר רטוב ופרה
ורבה, מן פרו ורכו (חרגום) פושו וסגו¹. ופירושו עוד במלה
הוא רטפוש הוא רטוב כא"ת ב"ש הפ"א ו"ו והש"ן ב"ר. וחרגומו
אתקליש בשריה.

רענן

וכרנו אוהו כשרש רען כפול הלמד.
רַפְסָדוֹת רַפְסָדוֹת על ים יפו (רכרי הימים ב' ב, טו),
הם דוכרות שזכר בספר מלכים² והם הקורות
שקושרין אותן ביחד ומוליכין אותן בנהרות ובים שקורין להם
רמ"ץ³ [צאטר"ה⁴] בלע"ז. ובמשנה (ברכות פרק רביעי
משנה ו דף כח, ע"ב) היה יושב בספינה או באסדא. ובתלמוד
ירושלמי (שם) היא אסדא היא אכסדיא היא רפסודות.

נשלמה אות הריש.

אור השין.

שש שש משור (שמוח כו, א), וילבש אתי בגדי שש
(בראשית מא, מב), פשהן. עמודי שש (שיר
השירים ה, טו), שרשו שיש.

פעל ששה וְשִׁיתָם האיפה (יחזקאל מה, יג), נגורה המלה
ששה הוא מן וְשִׁיטָה קנים (שמוח כה, מב), שִׁשִּׁת ימים
(שם טו, כו), שִׁשִּׁי־הנה (משלי ו, טו). ובחשבוני הגדול
שִׁשִּׁים שִׁשִּׁים המה מלכות (שיר השירים ו, ה). וענין אחר
ושבכתיך וְשִׁשִּׁיתֶךָ (יחזקאל לט, כ), פירושו לפי מקומו
אחריכך. ויונתן חרגם ואשדלינג ואטעניך כלומר אפחך.
וזה שאמר (שם) והביאותים אל הרי ישראל. ויש
מפרשים אורזו מענין שִׁשִּׁי כלומר שלא ישאר בהם כי אם
הששית. וארזני אבי ז"ל פירש שישפגנו בששה שפטים כמו

1) Genesis I, 28.
2) 1 Regum V, 39.
3) I. e. ratis. Vide supra p. 68, a. n. 2 et 3.
4) Hisp. *zalaria, zala*; Ital. *zattera, zatta, ratia*.

שאמר בפסוק ונשפטתי אתו בדבר ובדם וגשם שוטף
ואבני אלגביש אש ונפרית אמטיר עליו¹.

ששן

ששן ששן העמקים (שיר השירים ב, א), יש אומרים שששן
שהוא צמח לבן ויש לו ריח טוב ויאולי בלע"ז².
והוא לעולם ששן עלים והמלה נגורה מן שש, ואם כן
יהיה פירוש שפחותיו ששנים (שם ה, יג), בריח לא בעין³.
פרח ששן (מלכים א' ו, כו), ועל ראש העמודים מעשה ששן
ששן (שם ו, כב), שניהם קמפין וכחולם. ונא בפרח
ובשורק מעשה ששן באולם (שם ו, יט). וכן על ששן ששן
עדות (חזקלים ע, א), והמסורה ב' פתחין וכל שושן
הבירה⁴ כותיה. ופירוש פרח שושן עשוי כדמות שושן.
ששר חקקים בשרש (יחזקאל כג, יד), ומשוח בשרש ששר
(ירמיה כב, יד), שניהם פתחין בסוף פסוק אמר
החרגום בסמנין. והוא מין מצעני הציריים ואומרים שזהו
הנקרא ונפוד⁵ בערבי, ונקרא מיני⁶ [קול"ר ד"י
מיניא"ר⁷] בלע"ז.

שאב

ושאבתם מים בששון ממעיני הישועה (ישעיה
יב, ג), [לשאב] ונתשאב לכל גמליו (בראשית כה,
כ), ושאבון הנערים (רוח ב, ט), לעת צאת השאבות
(בראשית כד, יא). ושם המקומות ששואבין בהם בין משאבים משאב
(שופטים ה, יא).

שאג

אריה שאג (עמוס ג, ח), שאגתי מנהמת לבי
(חזקלים לת, ט), שאג ישאג על נודהו (ירמיה
כה, ל), עליו ישאגו כפרים (שם ב, טו), שאג לקראתו
(שופטים יד, ה), שאגים לשרף (חזקלים קד, כא). והשם
שאגה לו כלביא (ישעיה ה, ט). וכסמך שאגת אריה שאגה
וקול שחל (איוב ד, י). ויתכו כמים שאגתי (שם ג, כד),
נערת האריה תקרא שאגה והשאלה להמית האדם ונחננה
קולו על צרוהו.

שאה

עד אשר אם שאו עו"ט (ישעיה ו, יא). והנפעל נפעל
השאה שטמה (שם). וההתפעל והאיש משתאה התפעל

1) Ezech. XXXVIII, 22.
2) Prov, hod. *viouletto viola*.
3) Vide Aben Esram ad l. c.
4) Esther I, 2. 5.
5) Arab. *سِنَجْفَرٌ*, *زِنَجْفَرٌ* et *زِنَجْفَرٌ*
et *سِنَجْفَرٌ* (Pers. *سِنَجْرَفٌ*) *cinnabaris*,
minium. (Beith. apud Gol.) Conf. Bocharti Hie-
roz. pars III. pag. 621. ed. Rosenm.
6) I. e. *minium*, nostrum *Mennig*, notus color ruber.
7) Ital. *color di miniare* (loco c. d. *minio*) color
minii. In omnibus codicibus a nobis collatis haec
verba desiderantur.